

Kartografen Johannes Mejer.

Et Bidrag til ældre dansk Kaarthistorie.

Af

P. Lauridsen.

Indledning.

Under mine Forarbejder til Jens Munks Biografi blev jeg opmærksom paa Johannes Mejers store Kaartsamling paa det kgl. Bibliothek, og ved nogle senere Undersøgelser af lignende Art fandt jeg adskillige Oplysninger hos ham. Jeg søgte derfor at faa noget sammenhængende at vide om hans Liv og literære Virksomhed, men skjøndt der er skrevet en hel lille Literatur om ham, var det mig dog ikke muligt at faa blot saa meget som et Overblik, ja, det viste sig endogsaa, at de Forfattere, der tidligere have beskæftiget sig med ham, egentlig slet ikke have kjendt noget til hans samlede Production, men paa en uhistorisk og højst utilfredsstillende Maade vedvarende drøftet en enkelt og mindre betydningsfuld Side af samme: hans historiske Kaart. — Jeg har derfor hovedsagelig været henvist til utrykte Kilder, og ved et fleraarigt Arbejde i vore Manuskriptsamlinger, i Geheimearkivet og i Statsarkivet i Slesvig har jeg samlet Stoffet til efterfølgende Afhandling, der i biografisk Form søger at give en Fremstilling af det vigtigste Afsnit i vor ældre Kaarthistorie. — Mejer var „Mathematiker“ i det 17de Aarhundredes Forstand, d. v. s.: han var paa én Gang Astronom (Astrolog), Kalenderudgiver og Kartograf;

men medens han i de to første Retninger ikke har ydet noget betydeligt eller blot originalt, er det derimod ved medfødt Snille, ved teknisk Dygtighed og en forbavsende Productivitet lykkedes ham at tilkæmpe sig en meget fremragende Plads gennem et helt Aarhundrede i den danske Kartografis Historie, og det er derfor særlig denne Side af hans Virksomhed, der i det følgende vil blive belyst, medens jeg har troet at burde indskrænke mig til en nærmest kun bibliografisk Omtale af hans astrologiske og kalendariografiske Arbejder.

Ved Tilvejebringelsen af det aktmæssige Stof, hvorpaa Afhandlingen er bygget, har jeg mødt megen Velvilje. Hr. Arkivsecretær Matthiessen, der er den grundigste Kjender af alle Arkivalier henhørende til Danmarks og Hertugdømmernes ældre Kartografi, har ydet mig en i højeste Grad værdifuld Hjælp; ligeledes har Hr. Arkivraad, Dr. A. Hille i Slesvig med megen Velvilje bestræbt sig for at fremme mit Arbejde og blandt andet tilstillet mig en Del slesvigske Arkivsager til Afbenyttelse her i Staden; — og endelig har Direktionen for den Hielmstjerne-Rosenerone'ske Stiftelse givet mig en Understøttelse til de kartografiske Bilag, der ledsage Afhandlingen.

I. Johannes Mejers Ungdom.

Kartografen Johannes Mejer nedstammede fra en slesvigsk-tysk Præsteslægt. Hans Bedstefader, Johannes Mejer, var født i Hamborg, havde faaet en lærd Opdragelse og i flere Aar været en af Melanchtons ivrigste Tilhørere. Senere blev han Conrector ved forskellige Skoler i Hertugdømmerne og døde 1584 som Præst ved Vor Frue eller Sct. Marie Kirke i Flensborg. Af hans Sønner blev den ældste, Bernhard, tysk Præst i Kjøbenhavn, og den mellemste, Johannes, der blandt andet havde været Conrector ved Husum Skole og Præst i

Svesing, udnævntes 1606 til Diakon i Husum. 1603 havde han giftet sig med Holstenerinden Elisabeth Jüngling, Enke efter Pastor Werner Buchholtz i Mildsted, og havde med hende en talrig Børneskole. Den ældste af disse var Johannes Mejer, den senere bekendte Kartograf. Krafft siger, at han er født 1606 i Oktober Maaned, men da Mejer selv, i en Ansøgning til Kong Christian den femte 1672, indfletter den Bemærkning, at han nu er i „den høje Olderdøm af 64 Aar“, og da denne Angivelse forekommer i to forskjellige Afskrifter og saaledes næppe kan bero paa en Skrivefejl, synes der at kunne rejses nogen Tvivl om Rigtigheden af Kraffts Angivelse, og det maa staa hen, om han er født 1606 eller 1608¹⁾.

Imidlertid døde Faderen allerede 1617, kun 44 Aar gammel, og efterlod Moderen med 6 smaa Børn i uheldige Kaar. Hun boede i mange Aar i en elendig Hytte i Byens Nørregade og maatte gennemgaa meget tunge Prøvelser. Hendes yngste Søn, Bernhard, forsvandt sporløst, uden at der siden hørtes noget fra ham, og en anden Søn, Werner, kvaltes af Dunster i et Apotheker-Laboratorium i Kjøbenhavn. Drengen Johannes, som Morbroderen, Herredsfoged Jüngling i Krop, havde taget til sig, tilbragte en Del af sin Barndom med at vogte Kreaturer, indtil han, som det synes paa en noget usædvanlig Maade, af en forbirejsende, højtstaaende Dansk,

¹⁾ Mag. Joh. Melchior Krafft: Zweihundertjähriges Jubelgedächtnisz. Hamburg 1723. S. 147 flg. — Mag. Johannes Chröchel: Leichpredigt über Elisabeth Mejerin, gehalten 2. Febr. 1656. Schleswig 1656. Desværre er det kgl. Bibliotheks Exemplar af denne Ligprædiken, der er Kraffts egentlige Kilde, defekt, idet der kun findes et Blad af Afsnittet „Personalia“, og det kan derfor ikke afgjøres, om Kraffts Aarstal ere rigtige. — Sjæll. Indlæg. 12/9 1672.

Stamtavl

1530—1584. P

Bernhard Mejer.

F. i Flensborg 1571. Rector ved
Haderslev Skole. 1616 Præst ved
Sct. Petrikirke i Kbhvn. D. $29\frac{1}{4}$
1634¹⁾.

Mag. *Johannes Mejer.*
F. i Haderslev. Prins
Ulrichs Hovmst. under
dennes Udenlandsrejse.
fra $25\frac{1}{2}$ 1635 til $23\frac{1}{4}$ 1641
ansat som Præceptor
hos „Hertug Hans til
Slesvig-Holsten“. 1640
Rector ved Ribe Skole;
Magister 1643. Forlod
Rectoratet i Ribe 1647.
1650 Conrector i Bor-
desholm. Død c. 1660.
Runolog og latinsk
Digter⁴⁾.

Albert Mejer.
Professor i Græsk
i Sorø.
F. 1605, d. 1687.

Werner *Joh.*
(*Buchholtz?*). *Me*
Pharmaceut, Født i
d. i Kbhvn. 1606 ell
smstds.
1674.
matike
log og
dari

Hanning Mejer(erone).

Dansk Gesandt i Paris. Gehejmerraad. Ad
under Navnet Mejererone. Stiftamtmand.
Werner- (ell. Wenner-) gaard ved Ringkjøben
1674 med Kirstine Schröder, Datter af Bor
Schröder og Eva Motzfeldt i Roskilde. Død

I

To Børn, der døde ugifte.

¹⁾ Cimbria Litterata, I. S. 396. — Ny kirkehist. Saml. III. S. 145—47. — Grundtvig: Meddelels.
Værker. ⁴⁾ Grundtvig anf. St. S. 188. — Cimbria Litterata, I. S. 400. — Sibbern: Biblioth. his
og technisk Chemi. 17. B. S. 260, samt utrykte Kilder. ⁶⁾ Benzons haandskrevne Stamtav.
Atlas, V. ⁷⁾ Zwergius: Sjæll. Kleresi (1753). S. 711. — Barfod: Lolland og Falsters Gejst

Kartografen Johannes Mejers Segl har paa Skjoldet og Hjelmen et Træ med Frugter. Har
over Kbhvns Slot, optaget 1673, opføres iblandt en stor Mængde Skilderier og «Contrafaits»
Ramme og flamed Lister». Nu kjendes vel næppe andre Portraiter af ham end det lille, der
et «Contrafey» af Johan Meier Astrologus. Han synes forøvrigt at have afbildet sig selv

der fandt Behag i Drengen, førtes til Kjøbenhavn og holdtes til Læsning. Saaledes fortæller Krafft, men hans Beretning hviler øjensynlig paa Sagn, og der er næppe nogen Grund til at tillægge den stort Værd¹⁾. Intet var mere naturligt, end at Johannes ligesom hans yngre Brødre tyede til Kjøbenhavn; thi her levede Familiens egentlige Chef, Farbroderen Bernhard Mejer, den myndige Præstemand ved Sct. Petri Kirke, højt anset som latinsk Poet og Taler og frygtet for sin hvasse Tunge og sit heftige Sind. Det er forstaaeligt, at Brodersønnerne i deres sympathetiske Stræben efter Dannelse og Udvikling fandt en Støtte hos ham, og det er sikkert, at Johannes Mejer under sit Ophold i Kjøbenhavn lagde sig efter Mathematik og Astrologi. Men dette er ogsaa alt, hvad vi vide om hans Ungdom og hans Ophold i Kjøbenhavn. Dog kan det af hans utrykte Arbejder ses, at han har grundlagt sin Kartografi paa Tyge Brahes, Longomontans og Laurembergs Skrifter: i hvert Fald ere disse Forfattere de eneste, han anfører til Støtte for sine Stedbestemmelser²⁾, og det maa derfor antages, at

¹⁾ Da han ikke nævner Navnet paa den Mand, der førte J. M. til Kjøbenhavn, har man gættet paa forskellige, endog paa selve Tyge Brahe, der var død mindst en halv Menneskealder tidligere. Den, man nærmest kunde tænke paa, er Flensborgeren Th. Finke, Prof. ved Universitetet. Han var selv Mathematiker og Astrologus, han tog sig varmt af fremadstræbende unge Mennesker og havde Familieforbindelser i Ejdersted, men der findes intet til Støtte for en saadan Gisning.

²⁾ Se derom navnlig et Exemplar af Danckwerth's Landesbeschreibung paa det kgl. Bibliothek. Det er Mejers eget Exemplar af Bogen; han har fjernet Titelbladet og kalder Værket: Mejeri Beschreibung über die Herzogthümer eller Johannis Mejeri Renovirte Landesbeschreibung. Det er gennemskudt med hvide Blade og fuldt af interessante Tillæg og Rettelser. Det har ingensinde tidligere været benyttet og vil i det følgende blive citeret som „Luxdorfs Exemplar af Landesbeschreibung“.

han, hvad det rent videnskabelige Grundlag angaar, har faaet sin Uddannelse her i Landet, og at han alene ved dette har formaaet at hæve sig op over de talrige frisiske Landmaalere og locale Kartografer, der vare hans umiddelbare Forgængere og faglige Læremestre.

Heller ikke vide vi, naar han difinitivt forlod Kjøbenhavn. Af et Brev i Geheimearchivet fra Herredsfoged Johannes Jüngling i Krop, men helt igjennem skrevet med Mejers let kjendelige og faste Haandskrift, ses det, at han i Aaret 1627 har opholdt sig hos denne; men dette kunde jo være tilfældigt. Da hans Haandskrift imidlertid allerede paa dette tidlige Tidspunkt fremtræder fuldt udviklet, noget der næppe erhverves uden megen Øvelse, og da Krafft desuden fortæller, at han skyndte sig med at komme hjem til Husum for at hjælpe sin Moder i hendes trange Kaar, ligesom han af samme Grund „beslattede sig til at henleve i ugift Stand“, er det næppe sandsynligt, at hans kjøbenhavnske Ophold falder efter denne Tid, eller at Farbroderen Bernhard Mejers Død i April 1634 skulde have bevæget ham til at forlade Hovedstaden. Det rimeligste synes at være, at han ved Kejserkrigens Slutning 1629 har taget fast Ophold i Husum.

II. Mejers første kartografiske og andre literære Arbejder.

I Husum fristede Mejer Livet ved at undervise Ungdommen i Regning og Skrivning, ved at forfatte Bryllups- og Begravelsesbreve og anden lignende Syssel; men at dømme efter hans snart paafølgende rastløse Production

paa de forskjelligste Omraader, maa han samtidig have arbejdet meget ihærdig paa sin egen Uddannelse, særlig i kartografisk og astrologisk Retning.

For senere uforstyrret at kunne omtale hans kartografiske Virksomhed, skulle vi her sige et Par Ord om hans Almanakker og andre Skrifter, skjøndt de i Tiden falde efter hans første Kaart. Fra Aaret 1640¹⁾ udgav Mejer en Almanak. Denne, en højst ubetydelig Piece i Duodez, vandt megen Udbredelse og udkom ganske sikkert aarlig i hans sidste 34 Leveaar, ja vel endnu i et længere Tidsrum, enten under hans eget Navn eller maaske ogsaa under Pseudonymet Theophilus Meynfreund, ja den fortsattes endogsaa under Mejers Navn flere Aar efter hans Død (f. Ex. for Aaret 1677), det bedste Bevis paa, at den havde formaaet at skaffe sig Udbredelse. Efter Forfatterens Sædvane, thi Mejer kunde næppe nok sætte Pennen til Papiret uden at dedicere Productet enten til en Konge eller en fremragende Regeringsherre, ere alle disse Almanakker tilegnede fremragende Mænd i Danmark og Holsten, lige fra Kong Christian IV til Griffenfeld, og det kgl. Bibliothek ejer en hel Del Exemplarer²⁾. Endvidere udarbejdede han paa

¹⁾ I Sommeren 1639 har han ansøgt Hertugen om at maatte dedicere ham et „Calender-Arbeit auf negestkünftige 1640 Jahr u. daneben umb ein jährliches Salarium Ansuchung gethan“. Hertugen forærer ham i den Anledning 6 Thaler.

²⁾ Titelen paa disse Almanakker giver et ret godt Begreb om deres Indhold. For Aaret 1642 lyder den: Almanach vnd Prognosticon Auff dass Jahr Nach der heilsahmen Geburt vnseres HErrn vnd Seligmachers Jesu Christi MDCXLII. Darinnen von Gewitterung vnd andern zufälligen Dingen Nach wahrer Astrologischer Instruction gehandelt wird. Auf den Husumischen

denne Tid (1641) sit „Compendium Chronologicum“, en højst mager, skematisk Oversigt over Verdenshistorien, samt senere et Par større astrologiske Kalendere¹⁾. Alle disse Arbejder have selvfølgelig en saare ringe eller vel rettere ingen Interesse for Nutiden.

Horizont mit möglichem Fleisz calculirt vnd gestellet. Durch Johannem Meierum. Husens. Slesw. Philo. Mathematicum. — Paa det kgl. Bibliothek Hayes følgende af disse Almanakker, foruden den ovennævnte: „Almanach u. Prognosticon“, 1645, calculirt durch Johannem Meierum. Husio Cimbrum Königl. u. Fürstl Mathematicum. Schleswig bei Jacob zur Glocken. For 1665. Lüneburg. Dediceret til Kong Fred. III. For 1666. Lüneburg. Dediceret til Hertug Christian Albrecht. For 1669. Hamburg. Trykt hos Rebelein. Dediceret Christof. Gabel. For 1670. Hamburg. Rebelein. Dediceret Joh. Ad. Kielmann til Kielmannseck. For 1672. Hamburg. Rebelein. Dediceret Statholderen Grev Fr. Ahlefeld. Alle disse ere i Duodez. — Endvidere Hayes: For Aaret 1675: Almanach u. Prognosticon auf das dritte nach dem Schaltjahre, 1675, auf den Husumschen Horizont mit Fleisz calculirt u. gestellet von Johanne Meyero aus Husumb. Kön. Dänem.-Norweg. etc. Math. Mit kön. Dänem.-Norw. k. Privil. Stade. Gaspar Holwein. Dedie. Griffenfeld. — og en lignende for Aaret 1677 uden Dedikation. Begge disse ere altsaa udgivne efter hans Dod, maaske dog støttende sig til hans Beregninger. Men ved Siden af disse findes der for Aarene 1662, 63, 64 og 66 Almanakker under Titelen: Almanach u. Prognosticon — — auf den Husumschen Horizont mit möglichem Fleisz calculiret durch Theophilum Meinfreund, og da der, i Følge Cimbria Litterata, i Husum levede en Slægtning af Mejer ved Navn Joachim Meier, som f. Ex. i Aaret 1680 udgav Almanakker og dyrkede Astronomien, synes det, som om denne har været Johannes Mejers Medarbejder. Se forøvrigt Bibliotheca danica, II. S. 93 og N. Staatsb. Magaz. II.

¹⁾ Compendium chronologicum oder Jahr-Rechnung, darinnen die Biblische und andere Geschichten von Anfang der Welt — — bisz auf diese jetzige Zeit beschrieben. In 3 Theil abgefasset durch Johannem Meierum, Hus. Slesw. Mathematicum et Calendariographum. Schleswig, bei Jacob zur Glocken. 1641. En Bog paa 46 Kvarthblade og en Dedication paa 4 Sider til Hertug Fred. III. I Slutningen af Bogen lover han at udgive

Men samtidig paabegyndte han sin store kartografiske Virksomhed, der har sikret ham en varigere Berømmelse. Han var født i en Egn, hvor man alt i Menneskealder havde syslet med Landmaalerkunsten; Marskjordernes lette Overskuelighed, deres Udstykning efter mathematiske Linjer, deres store Værdi og de kostbare Digeværn, som deres Bevarelse krævede, maatte fremavle en empirisk Geodæsi, og Mejer har i Virkeligheden ogsaa havt en Række tildels meget dygtige Forængere, der ikke alene forstode at opmaale en Egn, men ogsaa at give et nitid og nøjagtigt Kaartbillede af den. Det skal senere blive godtgjort, at Mejer, særlig i Begyndelsen, hentede meget fra disse Mænd, og det er derfor ikke nogen Tilfældighed, at Landets første Kartograf i stor Stil er udgaaet fra de slesvigske Marskegne. De første Mejerske Kaart, vi have Underretning om, ere udarbejdede før Efteraaret 1636; thi i Septbr. og Oktbr. d. A. har han indleveret en Del Kaart, særlig over Marskeguene, til Hertug Frederik paa Gottorp og derfor faaet en mindre Pengesum foræret¹⁾. — Men samtidig, eller maaske

en „Tractätlein in mathematischen Künsten, als Compendium Geographicum et recreationum Mathematicarum den gemeinen Nutzen zum besten“. Denne er dog ikke udkommen. Endvidere en astrologisk Kalender under Titelen: *Contingentia Nova* oder *Newer teutscher Postreuter auf das Jahr 1645* — — durch *Johannem Meierum Husano-Gimbrum* K. u. Fürstl. Mathematicum (11 Kwartblade).

Almanach und Prognosticon — — auf das Jahr 1674, Alten u. Neuen Styli. Benebenst einem besondern Historien-Calender. Von *Johanne Meiero* aus Husum in Herzogthum Schleswig. Stade, Caspar Holwein. 25 Kwartblade med 2½ Side Dedication til Kongens Kansler Peter Reedtz, hvori han fremstiller sin astronomiske Opfattelse.

¹⁾ „D. 28. Sept. 1636. Auf Anzeige des Cammersecretarii Jacob Preuszers, dass es F. Gn. befohlen, Johanni Meiero von Husum

endnu tidligere, maa han være kommen i Forbindelse med den frisiske Historiograf Peter Sax paa Drandersum i Goldenbüttel Sogn i Ejdersted. Denne Mand, der var et Decennium ældre end Mejer og havde faaet en kerd Opdragelse, benyttede sit store Otium og sine heldige Formuesforhold til at samle Datidens Viden om Nordfrislands forskellige Egne, og han sammenskrev en Række omfangsrige Værker, der kun i meget ringe Grad ere blevne offentliggjorte¹⁾. Men efter bedste Evne søgte han ogsaa at oplyse og smykke sine Værker med Illustrationer og Kaart, og han samlede derfor alt, hvad han kunde overkomme af tidligere Kaart over Nordfrisland, efter tegnede dem, ofte i meget raa Linjer, og optog dem i sine forskellige Arbejder over Ejdersted, Nordstrand, Geestherrederne, Føer o. s. v. Dette er ikke det mindst interessante ved hans Manuskripter. Men ved Hjælp af disse Kaart og støttet til ældre frisiske Forfattere som Joh. Petrejus, Boëtius, Iven Knutsen o. a. samt en gammel Kirkefortegnelse (*Catalogus vetustus*) søgte han endvidere at give et Kaartomrids af det gamle Nordfrislands sydlige Del fra Føer til Ejderen. Han har efterladt sig flere saadanne historiske Kaart. De ere selvfølgelig uden virkelig historisk Værd og kunne kun betragtes som Peter Sax's Fantasier om en kun lidet kjendt Fortid, udtrykte i kartografiske Tegn. Hos Westphalen findes en Prøve paa denne Kartografi: „Nordstrand for

wegen etlicher über die Marschländer gefertigten u. F. Gn. unterthänig präsentirte Landcarten besage seiner Quittung zur Verehrung entrichtet 8 Rthlr.², og under 31. Oktbr. „wegen 6 unterschiedlicher anderwärts gefertigter u. F. Gn. unterthänig dedicirten Landcarten“ — endnu 6 Rthlr. til.

¹⁾ Faleks Fortale til Heimreich, hvor der ogsaa findes nogle faa biografiske Notitser.

Frisernes Ankomst¹⁾, og i hans Beskrivelse af Nordstrand²⁾ opbevares et stort Kaart, der turde være det første historiske Kaart over denne Del af Landet og sikkerlig er Moderkaartet til Johannes Mejers senere saa berømte historiske Fremstilling af Nordfrisland.

I Aaret 1638 samlede Peter Sax sine kartografiske Kilder i et stort Pergamentsbind: „Frisia minor“³⁾, en sammenbragt Kaartsamling af meget forskellige Forfattere, hvoraf dog ingen paa den Tid have havt saa megen Anseelse, at Sax har følt sig opfordret til at nævne dem i sin Autorliste⁴⁾, men alle maatte henregnes til de obscure Personer, der fortjene en Tak, „men intet Navn“. Næsten alle disse Kaarttegnere ere kun betegnede ved deres Navnes Begyndelsesbogstaver, og et meget hyppigt Initial er I. M., I. M. Hus. eller Joh. M. Hus. Det vil senere blive paavist, at Johannes Mejer skjules under dette Mærke, og vi se altsaa, at han før 1638 har staaet i livlig Forbindelse med Peter Sax, har meddelt ham af sine Kaartsamlinger, har arbejdet for ham, har modtaget Impulser fra ham og — da han senere fortsætter fuldstændig i Sax's Spor — ved denne er bleven ført ind paa den antikvariske Kartografi, den mindst heldige Side af hans Virksomhed.

Denne Forbindelse mellem Sax og Mejer fremgaar ogsaa af, at der fra Aaret 1638 foreligger en Afskrift af Sax's „Ejdersted“, sluttet af Forfatteren i Oktober 1637⁵⁾,

¹⁾ Westphalen: Monument. inedit. Tom. I.

²⁾ Gl. Kgl. S. Fol. Nr. 1025.

³⁾ Gl. Kgl. S. Fol. Nr. 1026.

⁴⁾ De præcipuis rebus gestis Frisorum septentr. Gl. Kgl. S. Nr. 2903. 4°. (Catal. autorum. S. 126).

⁵⁾ Husum Skolebibliothek. Kbhvn 1864. — Slesv. Prov. Efterretn.

afskrevet af Mejer det følgende Aar og indsendt som Nyaarsgave til den gottorpske Hertug, samt det følgende Aar en lignende Afskrift af Sax's „Helgoland“, forsynet med Mejers haandskrevne originale Kaart over denne Ø 1639¹⁾, og det tør derfor med god Sandsynlighed antages, at det egentlig er Peter Sax, der i Midten af Trettierne drager den fattige Versfabrikant og Skolemester i Husum ind paa den kartografiske Løbebane, der senere gjorde ham til en anset Mand. Men denne Forbindelse mellem Sax og Mejer, der i det følgende nærmere vil blive belyst, er af den største Betydning for den rette Forstaaelse af Mejers historiske Kaart. Sax's ubehjælpssomme Omrids af Landets tidligere Udseende vare for slet udførte til at vække Eftertidens Opmærksomhed, men de rumme sikkerlig lige saa megen historisk Objektivitet som Mejers, og kun dennes overlegne tekniske Dygtighed gav Peter Sax's Tanker en saadan Apparition, at det blev muligt for en langt senere Tids udskejende Kritik at tillægge dem en historisk Værdi, der maaske vilde have forbavset Mejer selv mest af alle, thi han lægger ikke Skjul paa deres Tilblivelsesmaade.

Til Mejers tidligste Arbejder henhører endvidere en Beskrivelse af Aabenraa By og Amt. Den største Del af Texten er dog ikke original, men er hentet fra en

N. R. 4. B. S. 141. Det hedder i Mejers Regnskaber, at han den 20 Decbr. 1638 for en „Descriptio und dabei verhanden gewesener Charten das Land Eyderstette betreffend“ har faaet 20 Thlr. forærede af Hertugen.

¹⁾ Den Thottske Manuskript-Saml. Nr. 1816. 4°. For denne „Büchlein u. etzlicher Landcharten“ har han den 11/3 1639 faaet 5 Rthlr. forærede af Hertugen. I Geograf. Tidsskrift. 1887. S. 51 findes en længere Afhandling om disse Kaart, hvortil henvises.

tidligere, flere Gange omarbejdet Bykrønike¹⁾); til dette Opus har Mejer saa føjet nogle Slutningsafsnit, forsynet det med et stort Kaart over Byen og Amtet og indsendt det hele til Hertug Frederik 1638. Kaartet er ikke længere til Stede, og i denne Forbindelse har Texten væsentlig kun Interesse derved, at den paaviser et meget tidligt Hengivenhedsforhold mellem Mejer og den senere Kammermester Joachim Danckwerth, der i Juli 1636 udnævntes til Amtsforvalter i Aabenraa, og hvis Embeds-tiltrædelse foranlediger Mejer til en Række varme og ærbødige Exclamationer i Tidens bibelske Stil.

Mejers ældste, endnu bevarede Kaart, i hvert Fald delvis baserede paa egne Iagttagelser i Marken, ere alt-saa hans Kaart over Ejdersted 1638²⁾ og over Helgoland

¹⁾ Mejers Redaktion af denne Krønike findes i Ulrich Petersens Samlinger i Geheimearkivet. Vol. I. Den har følgende Titel: „Eine kurze Beschreibung der Stadt Apenrade im Herzogthumb Schleswig gelegen, so anfänglichen von Seel. Clausz Möllern organisten weyland daselbst in vielen Jahren hero colligiret und anno 1620 zusammen geschrieben, darnach aus seinem original oder buche durch Hrn. Georgium Hübschmannum probst — — — abgeschrieben ao. 1635 den 4. Martij — — Endlich durch mich Endsbenannten abcopijret.“ Hos U. Petersen findes Mejers Underskrift dog ikke, men i den vidtløftige Dedication til Hertugen, hvormed det hele indledes, staar: diese kleine Chronika nebenst einer geometr. delineation der Stadt Apenrade wird in aller unterthänigkeit offeriret u. dediciret durch Johannem Mejer Geometriae addictum. An. 1638. Her findes ogsaa en Beskrivelse over „etliche denkwürdige Örter in der grosze Ambt Carte Apenrade“, blandt andre Runestenen ved Immervad Kro og Thyra Danebods Stensætningen ved Gjenner Fjord osv.

Denne Beskrivelse, dog uden Mejers Tillæg, er delvis aftrykt i Schlesw. Holst. Prov. Bericht. 1790. S. 508—518. 1791. S. 26—30. (Apenrade Wochenblatt. 1827.)

²⁾ Eine Geom. delineatio des Landt Eyderstedt mit den acht Caspelln. Alsß Coldenbuttel etc. Nach der Jetzigen gelegen-

1639; men hvis hans egne Ord en 30 Aar senere staa til troende, maa han meget hurtig have faaet en langt større Virkekreds; thi 1672 skriver han i en Ansøgning til Kong Christian d. 5te, at han „først Eders Kongl. Mtt. Herr Fader Fader Kong Christian dend 4., Høyl. Hiukommelse, udi 10 Aar haffuer opvartet oc dis imidlertid udi Norge, Jempterland, Herdallen oc Bahuss, udi Østersøen Gulland, Øsell oc Dagerøe, siden Halland oc Skaane saa vel som Sleswig oc Holsteen med en stor Deel af Nørre Jylland tillf. bereist oc Chorographice med aller største Flid beskreffuen“¹⁾. De sidste Afsnit af hans Virksomhed ere tilstrækkelig bekjendte, men hvis han paa selve Stedet har optaget Kaart over Jemteland, Bohus, Øsel og Gulland etc., maa dette selvfølgelig være sket før Torstensons Indfald, ja, efter vort øvrige Kjendskab til hans kartografiske Virksomhed, vel endog før Aaret 1641. I hans norske Atlas og i Skaanebogen findes virkelig ogsaa Kaart daterede fra dette Tidsrum, blandt andet et Particulair-Kaart over Bohus Lehn, et Grundrids af Kongelf og af Varberg, alle fra 1638, samt af Laholm 1639, ligesom hans første Kaart over Gulland bærer Aarsallet 1643. Men hertil maa dog bemærkes, at det — trods de ivrigste Efterforskninger — ikke har været mig muligt at finde en eneste Efterretning, et kgl. Pas, en Instrux, en Afregning eller lignende, der kunde støtte hans Udsagn. Ved hans hurtige Arbejdsmaade

heit wie Hie mit mehrern zu ersehen. An. 1638. Joh. Meierus. Geometriae Studiosus. — N. Kgl. S. Fol. 875 c. — Formodentlig er det dette Kaart, han 1638 indsendte til Hertugen sammen med Sax's Beskrivelse af Ejdersted.

¹⁾ Sjæll. Indlæg. Septbr. 1672 og Sjæll. Indlæg. 1670, hvor han i en Ansøgning til Kong Chr. 5 siger, at han har tjent hans Forgængere i 32 Aar.

hører det dog ingenlunde til det usandsynlige, at han i et og samme Aar kan have udarbejdet Specialkaart saavel over Ejdersted som over flere Dele af Norge og Halland.

III. Mejers Kaart over Aabenraa Amt og Slien.

I de næstfølgende Aar arbejdede Mejer for Hertug Frederik paa Gottorp og udførte to af sine Hovedværker, nemlig et Atlas paa 63 Kaart over Aabenraa Amt og et lignende paa 43 over Slien, Sildehegnene i denne Fjord, Byen Slesvig, Dannevirke osv. Begge disse store Kaart-samlinger ere daterede Aar 1641, men den første er maaske dog udarbejdet Aaret i Forvejen. Mejers Kunst er sikkerlig ingensinde naaet højere eller blot saa højt. De 63 Kaart over Aabenraa Amt indeholde en nøjagtig Kartografi over enhver By i Amtet med dens Jorder, Markskjel, Moser, Enge, Heder etc. og ledsages af en Art kortfattet Jordebog (Statistik), udarbejdet ifølge den daværende Aamtsforvalter Joachim Danckwerths Anordning¹⁾.

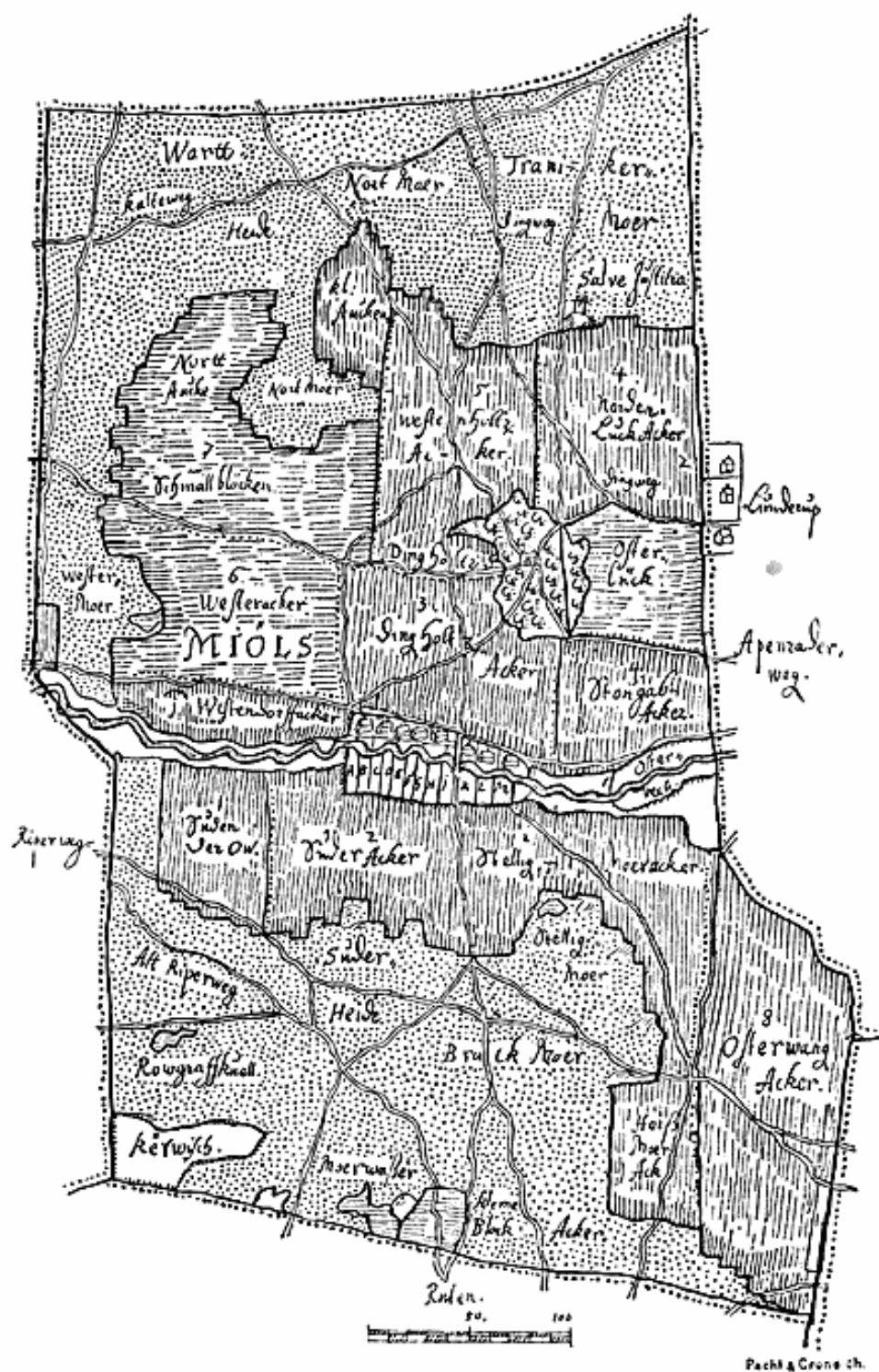
Paa Grundlag af dette interessante Kaartarbejde er det muligt at give et anskueligt Billede af en dansk Pro-

¹⁾ Gründliche Vündt Summarische Beschreibung Des gantzen Amptes Apenrade. Mit dessen Angehörigen Geometrischen General: Carspell: Vündt specialcharten von Allen dess Amts Dorffern. Mitt ihren zugehörigen Marek vündt Feldtscheidungen. — Verfertigt Vündt Beschrieben Von Johanne Mejero Husense Schlesw. Mathematico. Anno 1641. Derefter følger en Tilegnelse til Hertug Frederik, og paa det første Blad staar: Erdt Buch Desz Ampts Apenrade. Nach Verordnung des Jetzigen Ampts Verwalters daselbst Joachim Danckwerth. Verfertigt vündt zusammen getragen in Annis 1639 & 1640. Under Kaart-bogens Titel staar prentet: Mich. Richey. 1748.

vins's Udseende for 250 Aar siden. Kaartene ere i høj Grad detaillerede. Foruden meget nøjagtige Grundrids af alle Landsbyerne med deres Gaarde og Huse samt Gaardmændenes og Kaadernes Navne og deres Jordarealer i Ottinger (*Habitationes rusticorum*) give Kaartene og de med dem følgende Beskrivelser tillige et fortrinligt Billede af Jordoverfladens Kulturformer (*De quantitate Camporum*) i Tofter, Agerland, Græsningsland, Skov og Kral samt udyrket Areal, og disse Arealer findes saavel afsatte kartografisk som beskrivende i Kaarttexten. Desuden findes de allermest locale Mark-, Eng- og Skovnavne angivne, selvfølgelig i en forvansket tysk Forklædning, men dog af en saa gjennemskuelig Beskaffenhed, at der ogsaa paa dette Felt kunde anstilles interessante Studier over Stednavnenes Holdbarhed gennem Hundreder af Aar.

Uagtet Mejer havde tilegnet Hertugen sit Værk, synes det dog at være forblevet i Amtet, thi i Aaret 1693 fandt Joh. Dan. Major det i Varnæs. I Suhms Samlinger forekommer nemlig følgende Uddrag af hans Reiseberetning¹⁾: „I Warnitz fandt Major hos den fyrstelige Amtsskriver Caspar von Saldern en 3 Tommer tyk Bog in Folio, som meget glædede ham, og hvoraf han den Nat. han laa der, excerpterte adskilligt. Den indeholdt kun lidet skrevet; men bestod af en 63 Stykker tegnede og skrevne specielle Charter over Aabenraa Amt. Autor har af Amtet faaet 100 Daler for sin Umage, men havde i Majors Tanker fortjent adskillige tusind.“ Denne Bog var Mejers Atlas over Aabenraa Amt, og Major anføre

¹⁾ Suhms Nye Samlinger. III. S. 125. Det kunde dog ogsaa antages, at der ligesom ved Slikaartene har været 2 Exemplar, hvoraf kun det ene er naaet ned til os.

Joh. Mejer: Special-Kaart over Landsbyen Mjøl, Ris Sogn, Aabenraa Amt. (1/2 Størrelse.)

(Af hans Atlas over Aabenraa Amt.)

Forklaring til Kaartet Side 256.

Foruden Titelen indeholder det følgende Beskrivelse:

De quantitate Camporum.

1) Ackerlandt	812	Tofftruthen	80	Ruth.
2) Wischlandt vnd Holtzung .	160	—	60	—
3) Moer vnd Heiden.	459	—	30	—

Summarum 1432 Tofftruthen 50 Ruth.

Habitationes Rusticorum.

A. Rosz Niszen	2	otting.
B. Owe Eschelszen	2	—
C. Nisz Iverszen	2	—
D. Tüicke Simenszen	2	—
E. Jisz Jurgenszen	2	—
F. Hansz Hansen	2	—
G. Marten Thombszen	2	—
H. Jisz Tückszen	2	—
J. Ebie Petersen	2	—
K. Hañsz Hansen Keer	2	—
L. Nisz Hansen Keer	2	—
M. Bartelt Jiszen	2	—

Summa . . . 24 Otting.

N.

1) Kirchenlandt gr. . .	2	Tofftr.	90	Ruth.
2) Kirchenlandt gr. . .	—	—	80	—

3 Tofftr. 50 Ruth.

Tallene paa Kaartet fra 1—8 betegne de 8 Indtægter („Innehmung“) eller Marker, hvori Byvängen var delt. En Toftrode er et Maal, der i Følge Mejer er 120 Roder lang og 1 bræd, altsaa lig 120 □ Roder à 324 □ Fod (se: Jahrbücher für die Landeskunde. VI. S. 281), og efter Fradrag af Kirkelandet udgjorde en Otting altsaa 33½ Tr. 26¼ R. Ager, 6½ Tr. 22¼ R. Eng og Skov og 19 Tr. 16¼ R. Hede. Om det mærkelige „Dingholtz“ har jeg ikke kunnet finde nogen Oplysning i de sædvanlige topografiske Haandbøger.

Titelen. Senere er den gaaet over i privat Eje, thi i Midten af forrige Aarhundrede opføres den i Prof. Michael Richey's Auctionscatalog over hans Bibliothek¹⁾, og derfra er den ad ikke nærmere bekjendte Veje kommen til vore Samlinger.

Kaartsamlingen over Slien og dens Omegn har ikke længere en saa stor Interesse. Den er foranlediget ved Fjordens rige Sildefiskerier og de deraf opstaaede Stridigheder mellem Hertugens og de tilgrænsende adelige Godsers Interesser, og dens Hensigt var at tilvejebringe et sikkert Grundlag for de Retskrav, som enhver af Interessenterne fremtidig kunde stille. De fleste af dens 43 Kaart angaa derfor Sildehegnene i Slien, men den indeholder dog ogsaa Kaart over Dannevirke, over Byen Slesvig saavel som over store Partier af det sydlige Angel og det nordlige Svansø²⁾. Der haves to Exemplarer af dette Værk³⁾; men det interessanteste af disse er

¹⁾ Bibliotheca Richeii. Hamborg. 4. B. S. 436.

²⁾ Delineatio Des gantzen Schleystrohmes mit darinn belegenen Hamen oder Hering Zäunen Vnd denen angehörigen Ghymmen, Armen, Hacken vnd spitzen. Wie auch etzlicher besagten Schleystroem angelegener Örther. — Ausz gnädigen befehligh Vndt ertheilete Commission des D. H. Fursten vnd Herrn. Herrn Friederichen etc. gefertiget in eine Richtige Masze solchermaszen gebracht, das dadurch Alle undt Jede zwischen Hochgedachte J. F. H. vnd denen von Adell deren Hamenzeune in dem Schleystroem belegen biszhero geführte Als sich kunftig ereygende streytigkeiten vnd Irrungen, bequemenlich hingelegt werden können. Durch Johannem Mejerum. Hus. slesw. Mathematicum. — I Bibliotheca Seveliana. 1781. 3. B. S. 284 opføres ogsaa et haandskrevet Kaart over Dannevirke af Joh. Mejer.

³⁾ Det kgl. Bibliothek. Gl. kgl. Saml. Fol. 714. I dette Exemplar findes ogsaa: Grundtrisz von den wischländern am Schleswischen Noer, mit allen umbliegenden örther. Anno 1655, og i

utvivlsomt Mejers eget Exemplar. I dette har han nemlig afskrevet en hel Række historiske Documenter fra en noget ældre Tid, Slifiskerierne angaaende, saa vel som de hertugelige Skrivelser, der vedrøre hans eget Foretagende. Det ses heraf, at Hertugens Befaling til ham om at oplage Kaart over Slien udstedtes den 15de Maj 1641, og allerede den 29de Oktober s. A. kunde han aflevere de færdige Kaart. Samtidig ansøgte han Hertugen om en Løn paa 400 Rdlr. for den store Besvær og Møje, han havde havt, og for hans store Udgifter til Vognleje, Tærepengene osv., der ansloges til 180 Rdl. Hertugen udbetalte ham 250 Rdlr., og i Maj 1642 modtog han gennem Dr. Clotz 100 Rdlr. fra Adelen, som det synes paa Hertugens indtrængende Opfordring. Af disse Brevskaber fremgaar det endvidere, at Adelen har faaet tilstillet Kopier af de Mejerske Kaart, og det maa derfor antages, at nogle af disse endnu kunde findes i de adelige Godsers Arkiver.

I det Mejerske Exemplar af Slikaartene findes desuden en Række højst interessante Kaart over Lundenberg Herred. Ved Oversvømmelsen 1634 var dette Herred bleven stærkt medtaget, de nordvestlige Diger, der beskyttede Sognene Simonsberg, Lundenberg og Padelek, gjennebrødes, og først efter mange kostbare Forsøg lykkedes det 1643 at gjenvinde henved 3,000 Dagslet Land, der indtoges i Vester- og Østerkogen og kaldtes Simonsberg Sogn. Desuden tænkte Hertugen paa at slaa et Haydige fra Gl. Simonsberg over Husum Aas Vaddeløb til Skobøl, hvorved Husum, ligesom tidligere Tønder, vilde være bleven forvandlet til en fuldstændig

det andet Exemplar indeholdes desuden en Skrivelse fra Hertugen dat. d. $\frac{1}{2}$ 1642 om Mejers Besoldning.

Landkjøbstad, men denne Plan naaede ingensinde ud over Papiret¹⁾. I Slutningen af 1642 vare de store Inddigningsarbejder paa det nærmeste afsluttede, og den 12te Oktbr. modtog Mejer Befaling til at levere „rigtige geometriske“ Kaart over de atter inddigede Koge i Lundenberg, Simonsberg og Padelek, samt over Husum Aa. Dette Arbejde fuldførte han i en forbavsende kort Tid, thi allerede den 10de Novbr. s. A. kunde han aflevere 7 Kaart²⁾ paa Gottorp, og af disse se vi, at han her, som ved flere andre Lejligheder, i det væsentlige har karteret alt foreliggende, af andre foretagne, fagmæssige Maalinger.

IV. Hertugdømmerne kaartlægges fra 1642—1648.

Som bekjendt siger Mejer i „Landesbeschreibung“, at han har anvendt Tiaaret 1638—1648 til at kaartlægge Hertugdømmerne, og den Slutning laa altsaa nær, at han lige fra 1638 planmæssigt havde forfulgt dette store Maal; men, som vi have set, er dette ingenlunde Tilfældet. Hans første Kaart over Ejdersted og Helgoland fremkom snarere som Følge af hans Trang end som Udslag af nogen vidtrækkende Plan; da han ar-

¹⁾ En indtrængende Supplik fra Byen Husum imod denne Overdømmning findes i Hofgerichts- eller Cammeracta. Staatsarch. Slesvig.

²⁾ Gl. Kgl. S. Fol. 714. Heri findes følgende Kaart fra Lundenberg Herred. I. Ein Generall Charte des Lundenbarger hardes mit seinem widerbeteichten vnd ausgeworffenen Ländereyen, wie auch der Husumer Auwe. Dette Kaart findes ogsaa i Ledreborg-Haandskriftet. S. 592. II. Eine Tabul von dem Lundenbarger Harde mit dem gemachten theilung. III & IV. Westerkogh. V. Osterkogh (Padelecker Kogh). VI & VII. Special Abrysz der Husumer Awe.

bejdede i Sliegnene og Aabenraa Amt, forfulgte han ligeledes nøje afgrænsede og specielle Formaal, selv om Hovedresultaterne senere ved en almindelig Kartering af Hertugdømmerne kunde udnyttes; ja, endnu flere Aar efter 1642 blev han ved at arbejde paa samme Maade. Først da han havde kaartlagt hele Vestkysten fra Varde til Elben, da han havde fundet en mægtig og rundaandeth Beskytter i Kong Christian den fjerde og var sikker paa, at de nødvendige Midler ved dennes Hjælp kunde skaffes til Veje, fremkom han med sin store Plan om at kaartlægge hele Halvøen fra Skagen til Lybek. — Forøvrigt vide vi intet om, naar eller hvorledes Mejer først er kommen i Forhold til Kongen, men i Efteraaret 1642 modtog han fra denne det hæderfulde Hverv at kaartlægge Halvøens Vestkyst fra Varde til Glückstadt, deri indbefattet alle Vesterhavsoerne og særlig Hever- og Elbmundingen, og betegnende nok benytter Kongen sin Livlæge Jacob Fabricius, der tidligere havde været Professor i Mathematik ved et tysk Universitet, som Mellemmand. Under 21de Oktbr. skriver denne til Mejer: „I. Königl. Matt. Begehren gnedigst, dasz Ihr von der Stören zur Glückstadt undt also den Elbstrandt und fürtere hinauf nach Rypen und so weitt solches Ambtt sich erstreckt Also und der gestalt dasz die Insulen. so im Waszer liegen, alle und jede Zugleich darein Berühret werden, und solches erstlich in einer universal, auch in zwe oder mehr particular Tabulen ordentlich Beschrieben müget, zugleich auch nicht wasz von der Hefer an zu Beiden seiten nahmkundig ist versäumet, wor für I. Königl. Matt. auch gebührliche erstatunge und wegen sothaner Arbeit satzsahme Bezahlung geben laszen wollen, wasz auch Ihr sonsten auszugeben, wndt zu I. K.

Matt. nützen verleggen, werdet euch Ewr Richtigen verzeichnusz nach hinwider gnedigst Bezahlet werden. Darmit auch Ihr an allen Orthern desto Beszer allezeit fortkommen müget, Alsz thue Ich hieneben euch I. Königl. Matt. General Pasz übersenden, welche Ihr zu Ewren Besten, Nutzen undt frommen gebuhrlich zugebrauchen habet¹⁾. I Passet, der er udstedt den 16de Oktbr. 1642 for „os elskelige Johannes Mejer“, hedder det, at han skal „sig til vor Befæstning Glücksborg (a: Glückstadt) forføye, og et Landkaart fra Stören og den gandske Kaas hen paa hin Side vor Kjøbstad Ribe at forfærdige, hvorudi desuden befattes skal Heiligland, Silt, Førde, Rom og alle paa det Strøg liggende Insuler“. Thi beder Kongen alle Embedsmænd i Kongeriget Danmark og i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten at forskaffe ham nødtørftige Heste og Vogne, Folk og alt andet, hvad han til samme befalede Landkaarts Forfærdigelse kan behøve²⁾.

Mejer tog øjeblikkelig fat paa Arbejdet, og ved Hjælp af en egenhændig Memorial til Kongen 1647 saa vel som af en Del andre Skrivelser ere vi i Stand til at følge ham Skridt for Skridt paa hans store og omfattende Arbejde³⁾. Endnu i Slutningen af 1642 kaartlagde han Øen Nordstrand med alle „pertinentien“, samt Svabsted, Rodemis og Treja. I de første Vintermaaneder 1643 arbejdede han i Wilster- og Crempemarsk, senere i Sydditmarsken

¹⁾ Gemeinsch. Archiv. 24 f. l. — Den Bollingske Brevsaml. Kgl. Biblioth.

²⁾ Jydske Tegnelser. 16/10 1642. Ogsaa enkelte tyske Afskrifter af dette Pas Hayes. Af en senere Skrivelse fra Mejer til Kongen ses det, at han samtidig har forskaffet sig et Pas fra Hertug Frederik paa Gottorp.

³⁾ Gemeinsch. Archiv. 24. f. l. Danske Magaz. IV. 5. B. S. 79.

og i Juni i Rendsborg Amt. Herfra tog han til Glückstadt og modtog der Kongens Ordre om at begive sig til Tønder for at kartere Landet over Ballum og Ribe. Med „Ribe Stift og Vardesyssel“ var han færdig i Oktober¹⁾, hvorefter han gav sig i Færd med Sild, List, Føer og Amrum, men da General Torstenson kort efter faldt ind i Hertugdømmerne, maatte han indskrænke sine Arbejder til saadanne Egne, hvor han var i Sikkerhed, og en stor Del af hans Tid optoges desuden af at tegne Kaart for Generalitetet og meddele det andre Efterretninger. I de første Maaneder af 1644 tegnede han Kaart over Lundenberg Herred, Ejdersted, Helgoland med dets Havne, samt optog en Skizze af „Risum Moor“ og Vidding Herred. 7de Marts rejste han til Prins Frederik (den tredje) i Glückstadt for at tegne Kaart, foretog senere Baadfarter paa Elben, Ejderen og Heveren for at maale Dybderne og kom den 16de Juni til Listerdyb, hvor han paa Skibet „Trefoldighed“ overrakte Kong Christian en Del Kaart og modtog en Gave paa 200 Rdlr.²⁾. Herfra rejste han til Føer, ledsagede derfra de danske Tropper som Vejviser til Risum og Vidding Herred, kaldtes til Prins Frederik i Slutningen af Juni, fulgte ham gennem Ditmarsken til Stapelholm og udfærdigede Kaart over de nævnte Landskaber for Grev Pentz og Kaj Ahlefeldt. Med den Art Beskjæftigelser gaar Tiden hen til langt ind i Aaret 1645, og først den 17de August tillade Krigsforholdene ham at gjenoptage sit egentlige Arbejde. Han kaartlægger nu den Tønderske Marsk, Gudskog og

¹⁾ Den 13. Oktbr. 1643 overgav Mejer Kongen i Glückstadt et stort Kaart, formodentlig over Nordslesvigs Vestkyst.

²⁾ Dette fremgaar af en udateret Skrivelse fra Mejer i Gemeinsh. Arch. 24. f. l. Den maa være skreven i Aaret 1645.

„de Bottschlooter wercke“, Slogs og Kjær Herreder samt Norddelen af Ditmarsken og kan allerede den 12te Decbr. 1645 i Flensborg overrække Kong Christian et stort Particulair-Kaart over Egnen fra Husum til Glückstadt. Endnu tidligere, under selve Krigen, havde han ladet to kobberstukne Kaart over Vestkysten af Slesvig fra Ejderen til Manø trykke i Husum; disse to Kaart, der mærkværdig nok ganske synes at være undgaaede tidligere Forfatteres Opmærksomhed, ere sikkerlig de første trykte Specialkaart over noget større dansk Landskab og have megen Betydning for den rette Forstaaelse af Mejers historiske Kaart over Nordfrisland. De eneste Exemplarer, jeg kjender, og maaske tillige de eneste, der endnu ere bevarede, findes indklæbede i Peter Sax's *Frisia minor*¹⁾.

Ved Slutningen af Aaret 1645 havde Mejer altsaa fuldført en meget væsentlig Del af det Arbejde, som Kongen gjennem Livlegen Fabricius havde paalagt ham. I en Ansøgning til Kong Christian siger han udtrykkelig, at han alt tidligere har overgivet ham et stort „Particulair-Kaart“ over Vestmarsken og dens Øer fra Tønder og op over Ribe og Varde, foruden flere mindre Kaart ved

¹⁾ Gl. Kgl. Sml. Fol. 1026. I. *Delineatio Praefecturae Husanae, Insulae Nortstrandiae, Peninsulae Eiderostadiae, Stapelholmiae et praefecturae Swabstedianae.* Authore: Johanne Meiero, Math. Husano Cimbr. 1644. — II. *Delineatio tractus Maritimi Occidentalis Ducatus Sleswicensis ab Insula Nordstrandia ad Insulam Mando, etc.* Auth.: Johanne Meiero, Math. Hus. Cimbro. M. G. schulps. (1644). De ere begge tilegnede Hertugen paa Gottorp, og „Hofmathematiker“ J. Mejer har den $\frac{26}{3}$ 45 faaet 20 Rdl. forærede af Hertugen for det nordlige Blad. Endvidere har Mejer i Septbr. 1644 tilstillet Hertugen et Kaart over Egnen mellem Tønder og Ribe og derfor faaet 25 Rdlr. I en gammel Inventarieliste over Gottorp Slot nævnes ogsaa de ovenanførte trykte Kaart, og det sydlige Blad skal findes i Statsarkivet i Slesvig.

andre Lejligheder, samt at han nu hermed overgiver Kongen et „Particulair-Kaart“ over Stederne fra Husum og Gottorp til Hans Majestæts Fæstning Glückstadt. Det eneste Strøg, der endnu henlaa ukarteret, var altsaa en Del af Tønder-Husum Egnen, men Mejer skulde jo desuden lave et Generalkaart over hele Vestkysten, og i den samme Skrivelse fremkommer han derfor med Forslag om paa dette Generalkaart at medoptage hele Jylland. „Wan dan Gnädigster konigh vnd Herr in Vorfertigunge der annoch Restirende particular vnd der groszen General Charten, auch die Örther an der Ostsee von Coldingen oder viell beszer von Schagen ausz Wenduszell (dasz also gantz Juthlandt mit seinen provintzen mit darzu genommen wurde) vndt so vorthan nach dem Suden zu, bisz Hamburg vnd Lübeck, so weith sich die Holsteinische Grentzen erstrecken, . . . in einer vnd auch vnterschiedene Particularn E. Konigl. Maytt. groszen Nutzen so woll auch gute Nachrichtung geben konte.“ saa ansøger han Kongen om et nyt Generalpas, for at „denne kan faa fuldkomme Landkaart over de jyske Provinser og begge Fyrstendømmerne“. Kongen gik ind paa dette Forslag, og den 12te Decbr. 1645 udstedte han i Flensborg det begjærede Pas¹⁾, hvorefter Mejer skulde have Ret til endnu en Gang at tage Stederne baade paa Øst- og Vestkysten af Hertugdømmerne i „nødtørftigt“ Øjesyn, ligesom det paalagdes Embedsmændene at forskaffe ham „en god Vogn og brugbare Heste“. Om Jylland blev der foreløbig ikke Tale.

Mejer gav sig altsaa atter i Færd med Arbejdet, og

¹⁾ Dette findes i flere temmelig slette Afskrifter i Geheimearkivet. Originalen er mig derimod ukjendt.

i Aaret 1646 kaartlagde han Husum Amt med Südermarsk, Flensborg Amt, Als, Sundevad og Lyksborg, Gottorp Amt, Domeapitelets Herreder og Sogne, Lundtoft Herred og Aabenraa Amt, Halvøerne Svansø og Sylva Danica, samt muligvis visse Dele af Haderslev Amt. Af en meget lang og oplysende Ansøgning til Kongen, indsendt før den 17de Januar 1647, fremgaar det nemlig, at Mejer paa dette Tidspunkt var færdig med hele Slesvig undtagen 4 Herreder i Haderslev Amt, samt at han i Holsten endnu manglede Vagrien, Stormarn, „dasz Oldenborgerlandt“ og Øen Femern¹⁾. I Begyndelsen af Aaret 1647 rejste han til Kjøbenhavn, overgav Kongen det tredje Particulair-Kaart og udvirkede en Fornydelse af Generalpasset²⁾. I det følgende kunne vi dog ikke følge ham saa nøje som hidtil, da Efterretningerne om de holstenske Amters Kartering ikke foreligge i de af os benyttede Kilder. Det ses kun, at Mejer fra den 7de Maj til den 1ste Juni 1647 har opholdt sig i Haderslev Amt og i denne Tid, ledsaget af „ein Kerl“, kjørt rundt i Haderslev, Tyrstrup, Gram og Nørrerangstrup Herreder for at kaartlægge disse, samt at han alt den 2den Juni kunde afrejse til Flensborg efter at have fuldført sit Hverv; og med hans hurtige Arbejdsmaade er der intet urimeligt i, at han indtil Slutningen af 1648 kan have fuldendt Kaartlægningen af Øst-Holsten. Han har altsaa fuldført Hertugdømmernes Kaartlægning i lidt over 6 Aar, men da han utvivlsomt har benyttet sine tidligere Arbejder, kunde han i Fortalen til „Landesbeschreibung“ med en vis Ret skrive, at han „von Anno 1638 bisz zu Aus-

¹⁾ Gemeinsch. Archiv. 24. f. 1.

²⁾ Dette er dateret Frederiksborg d. 17. Jan. 1647, men haves kun i Afskrifter og indeholder intet nyt.

gange des 1648sten Jahres mit reysen und besichtigung aller örter diese zehen Jährige Zeit also angewand und zugebracht habe*.

V. Mejers Kartografi.

Det første Udbytte af Mejers Arbejde var selvfølgelig de Kaart, han Tid efter anden tilstillede Kongen og Hertugen¹⁾; men da de fleste af disse Kaart ere gaaede til Grunde²⁾, vel nærmest ved Slotsbrandene, ere vi, for at kunne bedømme hans Kartografi, hovedsagelig henviste til de 37 Kaart over Hertugdømmerne, der ledsage hans og Danckwerths Landesbeschreibung og maa betragtes som en Reproduction af de tidligere haandtegnede Arbejder. Disse Kaarts store Værd er ofte, sommelider endog vel stærkt, bleven fremhævet, men derimod har ingen forsøgt at beskrive Forfatterens Fremgangsmaade i det enkelte, og ad biografisk Vej lader sig næppe stort oplyse om den; thi paa dette Punkt bevarer Mejer selv en mærkværdig Ordknaphed. I Fortalen til Landesbeschreibung taler han med værdig Selvfølelse om sit kartografiske Talent, i Ny og Næ lader han falde et Par Ord om sine Instrumenter uden at beskrive dem, og i forskellige Manuskripter siger han, at han „har maalt Stedernes indbyrdes Afstande med ma-

¹⁾ Den ²/₇ og ¹⁹/₁₀ 1645 har Mejer af Hertugen faaet udbetalt henholdsvis 20 og 40 Rdlr. for kartografiske Arbejder og Kaart over Tønderegnen og Nord-Ditmarsken og endvidere i Marts 1646 for et revideret Landkaart over Nord-Ditmarsken 60 Rdlr.

²⁾ Vi have muligvis et rentegnet, stikfærdigt Blad over Ejdersted. N. Kgl. S. Fol. 875 c.

thematisk Instrumenter fra Kirke til Kirke^a og paa dette Grundlag „opbygget Kaartene fra ny af“; men noget nærmere om denne Maaling foreligger ikke. Den trigonometriske Fremgangsmaade var endnu i sin allerførste Vorden, og Mejer har næppe havt noget Kjendskab til den. Som hos alle tidligere Kartografer var hans Udgangspunkt — ikke en nøje udmaalt Basis — men det astronomiske Net, og ved hans matematiske Maalinger maa vel først og fremmest tænkes paa de Beregninger og Bestemmelser, der satte ham i Stand til at konstruere et saadant. Derfor arbejder han med en Række Fixpunkter (Uranienborg—Kjøbenhavn—Kolding—Husum og Kolding—Gottorp—Ekernførde—Hamborg) for saa omkring disse — dels ved lagtagelser af Maaneformørkelser og Polhøjder, dels ved terrestriske Maalinger — at gruppere secundaire Punkter (som Ribe—Tønder—Husum; Aabenraa — Bolderslev — Husum; Aabenraa — Rendsborg; Hamborg—Kiel etc.)¹⁾, og støttet til disse er saa endelig Kaartdetajllen ved Hjælp af Polhøjder og Vinkelmaal samt ældre Rids, økonomiske Opmaalinger og stedlig opgivne Afstande ført ind paa Bladet.

Theoretisk stod Mejer sikkerlig paa Højde med Datidens Kartografi, saaledes som den havde udviklet sig her i Landet. Han er fortrolig med Longomontans og Laurembergs Arbejder²⁾, og som Astronom og Mathematiker er han en ivrig Tilhænger af Tyge Brahe. Særdeles ofte har han afbildet dennes Verdenssystem og endog i 1651 udgivet det i Trykken³⁾; atter og atter vender

¹⁾ Luxdorfs Exempl. af Landesbeschr. 2det Kap. — Ledreborg-Exemplaret af Landesbeschreib.

²⁾ Luxdorfs Exempl. 2det Kap.

³⁾ Abrisz des Groszen Wundergebäwdes Gottes. Ausz der Astronomia des Hoch-berümbten Dennemärekischen Mathematici

han tilbage til den store Mesters Beregninger og Stedbestemmelser, og hvis der forelaa en sagkyndig Fremstilling af Tyge Brahes kartografiske Theori og Praxis, vilde man sikkerlig med det samme have en Beskrivelse af Mejers Fremgangsmaade. — Mejers Polhøjder ere særdeles gode. Efter ham ligger Ekernefærde paa $54^{\circ} 29'$ N. ($54^{\circ} 28' 22''$), Kolding paa $55^{\circ} 29'$ ($55^{\circ} 30' 5''$) og Hamborg paa $53^{\circ} 32'$ ($53^{\circ} 32' 55''$). Ligesom flere af Datidens Geografer beregner han Længderne fra de azoriske Øer¹⁾, men i Vir-

Tychonis Brahes elaboriret und ausgefertiget. An. 1651. Bladet er tilegnet Kong Fred. III og Hertug Fred. III. Til højre forneden staar Tyge Brahes Portrait, til venstre forneden Joh. Mejers. Naar Ed. Erslev i „Jylland“ S. 264 siger, at dette Portrait er yderst sjældent og maaske kun findes i to Exemplarer, saa er dette ikke rigtigt. Alene her i Byen haves adskillige Exemplarer af det og af Verdenssystemet.

- ¹⁾ Die weil ich Aber weder in den Canarien noch Asores Insulen nie zugegen gewesen, noch die distantz Ihrer vndt vnser Gegend zur observiren gelegenheit gehabt, hat man sich andrer Leute fleisches in diesem stücke bedienen müssen, vnd weil der berühmte Astronomus herr Tycho Brahe die long. loci in der Insul Weena auf sein Vraniborg erforschet, vnd dieselbe von den Canarien Insulen 36 grad 45 minuten, also von den Asoren oder flandrischen Insulen 46 gr. 45 min. gefunden, Alsz habe ich von solchen Termino an. Alle Longitudines, so in diesem buche sein verzeichnet, so woll durch observirung etlicher Mondfinsternusze, also auch ausz der distantz auff Erde, von Weena oder Vraniburg an, bisz an diese Fürstenthümer vnd so forthan ausgerechnet. — Zum beszern erweis wil ich die observirung der Mondfinsternuszen vnd den auch die distantzen etlicher örther anhero setzen. — An. 1641 am 8. Octobris geschah ein Mondtfinsternusz, die fieng an nach desz Tychonis Calculation zur Vraniburg Nachmittag vmb 6 Uhr. 22 min. 15 sec., dasz mittel war zur 8 Uhren 1 min. 50 sec. vnd dasz Ende vmb 9 Uhr. 41 min. 25 sec. — Aber zu Husum war der Anfang vmb 6 Uhren 5 min. 27 sec., dasz mittel zu 7 Uhren 45 min. 2 sec. vnd dasz Ende nach 9 Uhren 24 min. 37 sec. Furters den geringern Zahle von dem größern abgezogen, bleiben die differentz dieser örther 16 min. 48 sec.

keligheden ere de ikke andet end tilslørede Længder fra Uranienborg. Ved Hjælp af Tyge Brahes „Calculationer“ og en Række Observationer af Maaneformørkelser bestemte han nemlig Husums Meridian at ligge 16 Min. 48 Sec. horæ eller $4^{\circ} 12'$ vest for Uranienborg, og da dette Sted af Tyge Brahe var beregnet at ligge $36^{\circ} 45'$ ø. f. de kanariske Øer eller $46^{\circ} 45'$ ø. f. Azorerne, kommer Mejer paa denne Maade til sine store Tal for Længderne. Dette har dog ikke stort at sige, men derimod ere de virkelig maalte eller beregnede indenlandske Længder mellem Husum og Uranienborg af stor Betydning, og disse ere alle mer eller mindre fejlagtige. Mejer siger, at Afstanden mellem Husum og Kolding er 16 min. Æqvatoris (den sande Afstand er $26' 23''$), mellem Kolding og Kjøbenhavn $3^{\circ} 51'$ ($3^{\circ} 5' 10''$), og at Uranienborg ligger 5 Min. øst for denne By, hvorved han atter faar Summen $4^{\circ} 12'$. Disse Fejl ere allerede tydelige paa hans Kaart over Hertugdømmerne, hvor Slesvig er for smalt, og de blive meget følelige paa hans Generalkaart over Danmark 1650, hvor Sjælland er for bredt; men paa den anden Side maa det rigtignok tilføjes, at han delte disse Fejl med sin Tids bedste Geografer¹⁾.

horæ; diese convertiret in graden vnd minuten Æqvatoris, so kommen herausz 4 grad 12 min., vnd seind dieser beiden örther differentiam longitudinis. Han anfører endvidere Maaneformørkelserne $^{21}/_1$ 1645, $^{20}/_1$ 1646 og $^{15}/_3$ 1649, hvis Observering gav samme Resultat. — Luxdorfs Exempl. Cap. II.

¹⁾ „Bei geringen Längenabständen erhielt man jedoch auf astronomischen Wege bisweilen so handgreiflich falsche Ergebnisse, dass noch im 17. Jahrhundert Geographen alle astronomischen Längenbestimmungen verwarfen und sich nur an die Giesungen hielten.“ Peschel: Geschichte d. Erdk. 2. Aufl. S. 402. Se ogsaa P. J. H. Baudet: Notice sur la part prise par Willem Jansz. Blaeu (1571—1638) dans la détermination des longitudes

Tidligere Forfattere, der kun kjendte lidet eller intet til Mejers Historie, have forsøgt sig i Gisninger om hans Fremgangsmaade. Det dygtigste i denne Retning er ydet af F. Geerz. Selv en generel Maaling af Hertugdømmerne — siger han¹⁾ — vilde i et Tidsrum af 10 Aar være uudførlig uden meget betydelig, teknisk uddannet Medhjælp; thi da begge Hertugdømmerne omfatte et Fladerum af 340 □ Mile, maatte Mejer ikke alene i Gjennemsnit aarlig have opmaalt Stedsafstanden paa 34 □ Mile, men ogsaa for en stor Del have gjort Maalingsresultaterne stikfærdige. Da imidlertid en enkelt Landmaaler, selv ved en generel Maaling, næppe kan overkomme mere end 2 □ Mile aarlig, maatte Mejer have beskæftiget 17 Landmaalere i 10 Aar, noget, der med hans Pengemidler og paa hans Tid selvfølgelig var aldeles umuligt, og Geerz kommer derfor til den Slutning, at en stor Del af de Mejerske Kaart aabenbart er grundlagt paa oculaire Afstandsbedømmelser, Afskriftninger, indsamlede Oplysninger og ældre Haandtegninger. Men dette gjælder sikkerlig i et langt større Omfang, end Geerz paa sin Tid var berettiget eller tilbøjelig til at antage, ja, hans ovennævnte Raisonnement kan egentlig slet ikke finde Anvendelse paa Mejer. Denne har enten slet ikke eller dog kun rent undtagelsesvis benyttet fagmæssig uddannet Medhjælp²⁾, i en flyvende Fart har han udkastet sine Kaart, og han maa have været i Be-

terrestres. Utrecht (1875), og sammes: *Leven en Werken van Willem Jansz. Blaeu*. Utrecht 1871.

¹⁾ F. Geerz: *Kartographie Nordalbingiens*. S. 37.

²⁾ I Lundenberg Herred arbejder han 1642 sammen med en Landmaaler. Gl. Kgl. S. Fol. 714.

siddelse af en aldeles enestaaende Evne til ved meget primitive Midler at give et godt Billede af de Egne, han fór igjennem. Sine kartografiske Rejser foretog han til Vogns, ledsaget af en eller to egnekjendte Mænd, der „Allerwegen Die örter vnd wege gezeigett“¹⁾; efter deres Anvisning og, saa vidt det lod sig gjøre, ved Selvsyn udarbejdede han den vidtløftige, men tillige noget unøjagtige Topografi over Hertugdømmerne, der findes i Renow. Landesbeschreibung, samt Kaartene, og sammenligner man den anvendte Tid med de indvundne Resultater, tager han sig noget nær ud som en kartografisk Trolldmand. Han har saaledes kaartlagt de 4 østligste Herreder i Haderslev Amt i 25 Dage, Rendsborg Amt eller 12½ □ Mil i lidt over en Maaned og Crempe og Wilster Marsk i omtrent samme Tidsrum²⁾, og kun paa denne Maade bliver det for-

¹⁾ N. Kgl. S. Fol. 368.

²⁾ Johannis Meyer Ingenieur haffuer hafft En wogen vdi 25 Dage Att beschriffue Hadersleff, Diüsterup, Gramb och Rangsterup Herrith her udi Lehmit, hver daug till Wogenleye Lige som hand vdi de Andere Lehen haffuer vdgiffuitt och Bleffuitt Betaldt 1 Rdl. Diszligeste En Karll. Som paa alle Steder draggett med och wiist hannem Weyen. 2 Rdl. Er in alles Penge . . . 27 Rixdl. Noch Bekommet en Wogen fraa Hadersleff och till Flenszborgk . . . 7 $\mathcal{K}$. — Afskrift af Haderslev Lehnereguskab 1647 i N. Kgl. Saml. Fol. 368. — Sammesteds findes: Verzeichnusz wasz mir in beschreibungh einer Landcharten im Rendeszbürgischen Amt Amtschreiber Joh. Faber an wagenfhür vnd sonsten bezhalet. Erstlich den 21. Aprilis daselbst angelanget vnd folgendh ein wagen 8 tage bei mir gehabt, damit im Ambt herumgefahren, 8 Rthlr. Nochmahlm den wagen 6 tage gebräuchet ist 6 Rthlr. Noch auff der Eider mit ein Both oder schutte auch 2 Kerlen in 3 tagen gefahren, alsz von Rendesburgh bisz Peckszfehr, den Kerlen desz tagesz 1 $\mathcal{K}$. ist 2 Rthlr. Darüber verzehret 1½ Rthlr. Noch von dem 4. May bisz den 2. Juny bei dem Apothecker

staaeligt, at han alene i Aaret 1646 har kunnet kaartlægge hele Østkysten af Sønderjylland fra Gjenner Bugt til Levensaa samt Husum Amt, ja, det er end ikke rigtigt, naar han selv siger, at han har anvendt hele 10 Aar paa Hertugdømmernes Kaartlægning; thi Tiden fra

Henrico Milvio zu Rendesburgh, in wehrender Zeitt dasz anno-
tirt in ordnungh zu bringen, verzehret 16 Rthlr. — Noch
von den 2. Juny bisz d. 6. Eiusdem im Kellinghauszen Kirch-
spiell herum gefahren vnd einem fhrmann gegeben 3 Rthlr.
Ferzehret 4 Rthlr. Tilligemed nogle mindre Udgifter bliver
Summen 56½ Rthlr. hvorfor han har kvitteret d. 27. Maj 1643.
— Endvidere findes: Verzeichnusz wasz Ich in beschreibung
einer Landcharten von der Wilster und Krempermarsch be-
kostiget vnd verzehret An. 1643. Den 18. January nach der
Wilster gereiset vnd folgens d. 20. mit zwei gehulffen, alsz Jür-
gen Mewes vnd Johann Fincken, den Stoerteich von Kasenordt
bisz Weuelsfleth vmbzogen, druber selbst dritte verzehret 1½
Rthlr. D. 21. dito d. Elbteich Langst bisz Brockdorff vnd S.
Margareten gekommen, druber in Etzlichen tagen verzehret 3
Rthlr. Noch vor pferdeheur 2 Rthlr. Den 24. wider nach d.
Wilster gereiset, vnd folgens den 26. dito ein Kaen mit Reh-
men geheuret, vnd selbst vierde d. Wilsterstroem langst nach
der Bucklenburg vnd Kudensee gefahren, druber in 3 tagen ver-
zehret 2½ Rthlr. Noch ein pferd gebraucht 17 ß. Den 1. Febr.
nach Becke, Crumteich vnd Hilligensteden herum gereiset.
Wagenfuhr geben 1 Rthlr. Noch zu Wilster bisz den 4. Febr.
— Efter en Reise til Itzehoe og et 2 Dages Ophold i Glück-
stadt, hvor han af Grev Pentz modtager en Befalingsskrivelse
til Amtsskriveren og Landfogden, tager han atter fat paa
Kaartlægningen fra Itzehoe af. Dan folgens d. Stoerteich auss
dieser seiten Langst gezogen, und 2 Kerll mit gehabt, erstlich
zu Kasenordt dieszeit. Den 10. von dar bisz Boszfleth gekom-
men. Folgens von dar bisz Glückstadt Langsz beim Elbteich
gereiset. Noch von Glückstadt bisz der Krempe vnd Itzehoe
gereiset. Den 13., 14., 15. vnd 16. Febr. ein wagen geheuret,
darmit ich hin vnd wieder in d. Marsch herumgezogen, vnd
auch ein Kerll mit gebrauchet. D. 17. nach d. Glückstadt ge-
fahren. D. 18. ein Kerll gebraucht, vndt die Wiltmuzz vmbge-
reiset. Den 20. der Herrnhouen bey Bielenbarg vmbgereiset.
Ein Kerll bei mir gehabt. In Itzehoe bisz den 26. Febr. ver-
zehret 6 Rdl. — Summa 59½ Rthlr. Kvitteret 30. Marts 1643.

1638 til 1642 gik hen med rent specielle Maalinger i enkelte Egne foruden en Del andre uvedkommende Arbejder, og i Krigsaarene 1644—45 fandt han kun yderst ringe Lejlighed til at fremme sit egentlige Hverv. Hovedarbejdet er altsaa udført fra Oktober 1642 til Marts 1644 og fra August 1645 til Udgangen af 1648. Selvfølgelig kom hans tidligere Arbejder i Ejdersted, omkring Husum, i Sliegnene og i Aabenraa Amt ham til Nytte. Disse Maalinger vare meget specielle og forholdsvis særdeles grundige, og paa hans trykte Kaart fremtrædede disse Egne derfor ogsaa i en Skikkelse, der, baade hvad Fylde og Nøjagtighed angaar, rager højt op over de øvrige Partier af Landet¹⁾. Derfor have de forskjellige Kaartblade en temmelig uensartet Værdi. En stor Del af Hertugdømmerne er han faret hen over som en kartografisk Hurtigmaler, og paa nogle Steder er end ikke Kystonridset — hans Hovedstyrke — lykkedes for ham. I det hele er Vestkysten bedre kaartlagt end Østkysten, men dette hidrører næppe udelukkende fra, at han har ofret mest Tid og Arbejde paa hin. En Del af Fortjenesten tilkommer ogsaa hans Forgængere. Paa Mejers

¹⁾ F. Geerz anf. St. S. 40 nævner udtrykkelig disse Egne som bedst kaartlagte (dog uden at medtage Aabenraa Amt, der maaske heller ikke fortjener at fremhæves). Her have vi Forklaringen derpaa. Se ogsaa: C. Gräf: Zur Geschichte der Vermessungen und Kartographie der Elbherzogthümer. Ein Vortrag. IIX u. IX Jahresbericht des Vereins für Erdkunde zu Dresden. Dresden 1872. S. 46 flg. Dette indeholder dog intet nyt, men er kun et tarveligt Resumé af Geerz's Bog. Forfatteren gjentager Geerz's uhjemlede Paastande om de danske Stednavne i Slesvig, men nu, da hele dette Spørgsmaal er gaaet ind for Historiens Domstol, vilde det vist være sammeligst, om politiserende Kartografer overlod denne Sag til Sprogforskeres Undersøgelse. Skovby er forklarlig, men Schoubuy?

Tid fandtes for Vestkystens Vedkommende en Del locale Kaart og økonomiske Maalinger, og da han arbejdede for Kongen og Hertugen og kom til de stedlige Myndigheder med anbefalingsskrivelser fra Fyrsterne, maa det antages, at han har kunnet skaffe sig Adgang ogsaa til saadanne Kilder, til Joh. Clausen Rollwagens, Isaac de Molls, Johan Behrens's, Dietrich Martensz's og en hel Række andre Landmaalers Kaart og Maalinger, ja, allerede hos Peter Sax maa han have gjort Bekjendtskab med en hel Mængde af saadanne ældre Arbejder, hvoraf enkelte have været fortrinlige, og desuden ses det af endnu bevarede Procesacter, at Mejer forretningsmæssig har indladt sig paa at kartere andres Maalinger¹⁾. Paa disse Præmisser var det tilladt at opbygge den Gisning, at Mejer har udnyttet sine Forgængeres Arbejde, men vi behøve ikke at tage vor Tilflugt til Gisninger; thi vi kunne ligefrem bevise, at hans Kaart over Slesvigs vestlige Kystlinje tildels er en Kopi og endogsaa en noget tarvelig Kopi af et ældre Kaart. Paa det store kgl. Bibliothek opbevares et stort og meget smukt Kaart over

¹⁾ Dette fremgaar af en Proces 1667 for Hofretten i Gottorp om Wester Egger Weide etc. i Ditmarsken mellem nogle stedlige Interessenter og Dr. jur. Justus Strohm i Hamborg. Som Bilag findes her tre af Mejer tegnede Kaart, baserede paa Landmaaler Otto Hasenbanks Maalinger d. 2—4. Maj 1663. Mejer stiller sig i et overlegent Forhold til den haandværksmæssige Maaling. — Acterne findes nu i det slesvigske Staatsarchiv. — Om Kaarttegnere paa Mejers Tid se længere fremme, hvor Indholdet af „Frisia minor“ anføres. I Menneskealderen før ham nævnes blandt andre følgende Landmaalere og Kaarttegnere: Hans Haring i Hattsted (1592), Henning Sax i Coldenbüttel (1592), Hans Tetens af Lunden og Peter Diricks i Ditmarsken (1631), Hans Wiedricks i Ditmarsken (1632), Hans Sünckens i Tønder (1663). Se ogsaa Geertz. *St. S.* 37.

Nordfrisland. Det er udarbejdet 1640 af Johannes Wittemack, der paa denne Tid var Digegreve i Nordgos Herred og saaledes i høj Grad fortrolig med Vestkystens Geografi. Wittemack tilhørte en flensborgsk Patricierfamilie, havde faaet en lærd Opdragelse, blev før Aaret 1634 Digegreve i Bredsted og ydede under Stormfloden i dette Aar saa store Tjenester, at Kong Christian den fjerde, der satte megen Pris paa ham, skænkede ham skattefril 20 Demat Land og ofte opholdt sig i hans herskabelige Hjem (det wittemackske Hus i Bredsted). Han var tilige Officer i den danske Hær, forfremmedes til Kaptein, Overdigegreve, Oberst, Landfoged i Bredsted Amt (1672), General-Kvartermester-Lieutenant og døde som Kommandant i Rendsborg 1676. I en Dedication 1654 kaldes han: „Regis Daniae Capitaneus, Mathematicus bellicus, dioceseos Bredstedensis Prætor etc.“

Hans Kaart¹⁾ er tilegnet Kong Christian den fjerde, det er 82 Tommer højt og 42 Tommer bredt, er udført med sjælden Omhu i Tegningen, forsynet med Silkefryndser og er utvivlsomt den smukkeste Prøve paa ældre dansk Kartografi, der endnu er i Behold. Det omfatter Landet fra Ejderen til midt paa Rømø og gaar imod Øst til Frederiksstad, Svesing, Holtager o. s. v., men de forskjellige Partier ere meget uensartet behandlede. Silds

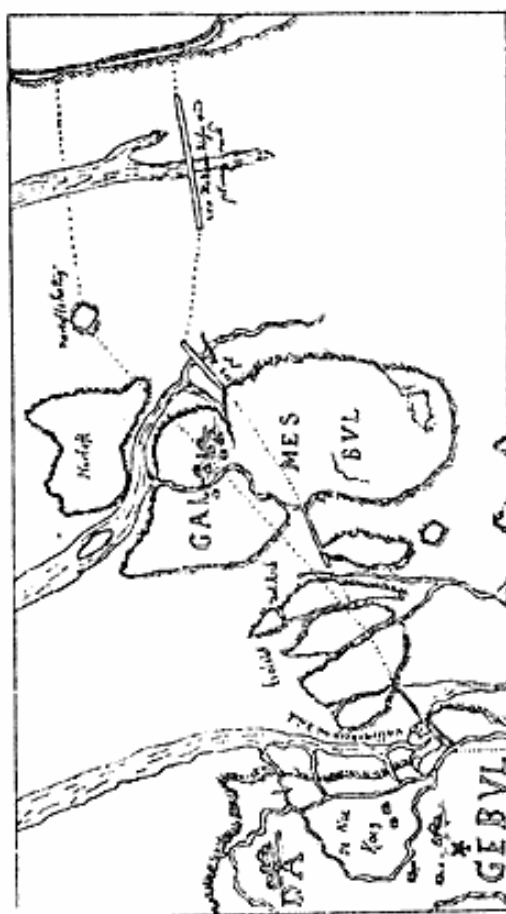
¹⁾ *Littus Occiduum Ducatus Sleswigensis cum Adiacentibus Insulis Saxoni Grammatico Frisia Minor Dictum Cum omnibus suis vallis et aggeribus extimis et interioribus fluminibus item alveis atq. portibus ad modernam faciem Jussu Regio delineatum à Johanno Witte-Makio. Mense Decembr. Anno 1640.* Kaartskriften er dels Latin, dels Plattysk. Om Joh. Wittemack se: Olaus Heinr. Møller: *Genealogische Tabelle und Nachrichten von der Wittemackschen, Klöckerschen, Vettischen, Timmschen und verschiedenen alten Flensburgischen Familien.* Flensburg 1774. Fol.

Form er helt mislykket, heller ikke har Tegneren været fuldt ud fortrolig med Vidding Herred og Ejdersted, men den øvrige Del af Kysten, altsaa Böking og Nordgos Herreder (med „das Bredtsteder Werck“), Husums nordlige Omegn, Nordstrand og Halligerne ikke alene nord for samme, men ogsaa den Række Smaaøer, der dengang laa ind imod Fastlandets Kyst (Jens Haysens-, Metlefs-, Derne-, Moderhalge o. s. v.), fremtræde her i en saa karakteristisk Form, at Kaartet fortjente at reproduceres, og i hvert Fald maa det beklages, at F. Geerz ikke har kunnet raadspørge det ved Udarbejdelsen af sit nye historiske Kaart over Hertugdømmernes Vestkyst¹⁾; thi vel har Mejer i Hovedsagen kopieret Wittemacks Kaart over disse Strøg, men han har ikke overalt naaet den Troskab i Detaillen og Finhed i Tegningen, som her udfoldes. Som en Prøve paa den Wittemackske Kartografi medfølger her (S. 278) et Udsnit af „Butsloot“ i Böking Herred, og selv den flygtigste Sammenligning med Mejers Kaart i Landesbeschreibung (S. 88) vil være tilstrækkelig til at stille hans Forhold til Wittemack i det rette Lys²⁾, og det var sikkerlig som Tak for udviste kartografiske Tjenester, at Mejer tilegnede ham det trykte Kaart over Nordgos Herred og 1653 tilstillede ham to Mæcenat-Exemplarer af Landesbeschreibung³⁾. Det laa nær ogsaa at stemple Mejers Nordstrands Kaart som en Kopi efter

¹⁾ Historische Karte von Dithmarschen, Eiderstedt etc. von Franz Geerz. Berlin 1886. Se ogsaa en Anmeldelse af dette Kaart i Geogr. Tidsskr. 1887. Det nordlige Blad er endnu ikke udkommet.

²⁾ Paa Mejers Tid fandtes flere Kaart over Butsloot, se „Frisia minor“, hvor der findes en Kopi. Ligeledes et Kaart af Ingemør Pieter Boons, 1638. I vore Samlinger findes ogsaa enkelte haandtegnede Kaart over denne Egn, dog uden at have videre Værdi.

³⁾ Noodt: Beiträge etc. S. 548 flg.

Udsnit af J. Wittemacks Kaart 1640. ($\frac{1}{2}$)

Wittemack. Den sidstes er langt større, langt mere detailleret, ja, det har endogsaa de enkelte Huse eller Gaarde, og flere Særegenheder ved Kystformen, særlig Tilslikningerne (Anwachsen), tale i høj Grad for en saadan Mening, men muligvis hidrører den største Del af Lighederne dog snarere fra, at de begge have benyttet et ældre, nu forsvundet Grundlag. I Aarene 1633 og 34, altsaa umiddelbart før den store Vandflods-Katastrofe, kaartlagdes Nordstrand for Hertugen paa Gottorp af Landmaaleren Johann Berentz (eller Behrens), der ogsaa har leveret et smukt Kaart over Helgoland, og hvis Navn vi oftere faa Lejlighed til at nævne i denne Afhandling. Hans Opmaalingsarbejder paa Nordstrand maa have

været meget betydelige, thi Hertugen udbetalte ham i forskellige Terminer mindst 250 Rthlr., en meget betydelig Sum efter Pengenes daværende Værdi, og der kan ikke være nogen Tvivl om, at hans Kaart er Grundlaget baade for Wittemacks og Mejers, og paa den sidste Kaart bliver der næppe andet originalt tilbage end den særegne Skravering, hvormed han antyder Landets langsomme Forsvinden efter Stormfloden, og de Vaddestrømme, der gennemføre det. Paa denne Maade faa vi ogsaa en Forklaring paa, hvorledes det var Mejer muligt i en Haandevending 1642 at kaartlægge Nordstrand „mit allen pertinentien“, sikkerlig et højst vanskeligt Hverv under de daværende Forhold. Arbejdet var gjort i Forvejen! I „Frisia minor“¹⁾ findes nemlig en plump Kopi af Berentz's Kaart, udstykket i fire Kartons. Den sidste af disse kaldes: *Litus Rungholtinum*, og denne Tegnings Vandring fra Wittemack til Mejer er meget oplysende. Den giver en Fremstilling af Rungholtbugten, af Vaddet og Vaddeløbene syd for Nordstrand tilligemed en projekteret Inddigningslinje fra Trindermarsk over Sydfall til Pelworm, og alt dette findes igjen med slavisk Nøjagtighed hos Wittemack med Paaskriften: „Rungholt oppidum vel vicum, ut habent annales Strandici, circa An. Chr. 1300 una cum 28 pagis in hoc sinu Oceanus delevit“. Paa sit trykte Kaart 1644 har Mejer atter den samme Tegning, dog uden Inddigningslinjen, og Paaskriften lyder: „Litus Rungholtum An. 1300 Inundatum“, og i en lidt opstadset Skikkelse træffes den igjen paa hans store Kaart over Nordstrand i *Landesbeschreibung*. For de øvrige Afsnit er

¹⁾ „Frisia minor“. Gl. Kgl. S. Fol. 1026.

Peter Sax's Kopi altfor slet udført til, at en virkelig Sammenligning kan foretages.

Men det er herved lykkedes at paavise en hel Række Laan. Mejers Kaart, der hidtil ere blevne ansete for i højeste Grad originale, synke for denne Egn's Vedkommende delvis ned til at blive Kopier. Han sammenarbejder sine Forgængeres Kaart, han er allerede conventionel i Tegningen af Landet, og dette kan ikke blive uden Indflydelse paa vor Opfattelse af hans Kartografi i det hele; thi selv om vi for de øvrige Kaart ikke kunne paavise saadanne Grundlag, ja, uagtet vi maa indrømme, at næsten alle de kartografiske Documenter, vi have fra Tiden umiddelbart før Mejer, ere slette, er det dog meget muligt, at han kan have kjendt og benyttet bedre Kilder, der forlængst ere gaaede til Grunde.

Om Værdien af den Mejerske Kartografi er der skrevet meget, og med Nutidens fortrinlige Hjælpemidler ved Siden af sig er det let nok at finde Fejl. Landsbyernes indbyrdes Stilling, Beliggenhed og Afstande ere upaalidelige. Sognegrænserne kunne være stærkt fortrukne, Vejenes og Aaløbenes Retninger ere kun i de allergroveste Hovedtræk rigtige, de topografiske Signaturer for Skov, Mose og Hede ere alt for løst henkastede og kunne kun med den yderste Varsomhed benyttes til videnskabeligt at illustrere Landets daværende Udseende. Men samtidig maa det vel erindres, at Forfatteren arbejder i ny Jord, at selv de Sider af hans Kartografi, der indeholde de største og mest haandgribelige Fejl, som oftest betegne ualmindelige Fremskridt, ikke alene i Sammenligning med For- og Samtid, men endog med en langt senere Eftertid. Hans Kystomrids, Landets Hovedformer, Fuldstændigheden af hans Topografi og det i det hele

og store godt lignende Billede af Landskabet fortjener den højeste Ros, og det vilde være uskjønsomt og uhistorisk ikke at kunne anerkjende det usædvanlige, ja, det ligefrem sjældne Talent, der — uden virkelig teknisk-dannet Medhjælp, med mangelfulde Instrumenter og uden tilstrækkelige Pengemidler — for 250 Aar siden formaaede at give kartografiske Billeder af vore Landsdele, der først i dette Aarhundrede ere blevne afløste af bedre, og som i denne lange Tid have dannet Grundlaget eller i hvert Fald det eneste værdifulde Grundlag for Hertugdømmernes Aftegning¹⁾.

VI. Om Mejers Løn og Plovskatten.

Med Mejers Løn forholder det sig paa en noget særegen Maade. Vestkystens Opmaaling skete efter Kongens Tilskyndelser, og i Begyndelsen stod Hertugen vistnok uden for Sagen: men alt som Arbejdet skred frem og Planen udvidedes, vakttes ogsaa dennes Interesse. 1645 synes han at have udnævnt Mejer til Hofmatematiker og fritaget ham for Skat, og de Pengegaver, han tilstillede ham for udført Arbejde eller tilegnede Kaart, bleve om ikke rundelige, saa dog ret anstændige, og des-

¹⁾ „Man muss anerkennen — siger F. Geertz — dass seine Karten während eines Zeitraums von etwa 150 Jahren fast als die einzige Basis aller spätern Karten gedient haben. Alle Karten nämlich, welche nach 1652 von Joh. Janssonius, Nicol. Visscher, Danckerts, F. de Witt, P. Schenck, G. Valk, Homann, Ottens, Homann d. J., P. Schenck d. J., Seutter, Lotter, Homann's Erben, Pontoppidan (Fester) und Güssefeld bis zum Jahre 1807 über Schleswig und bis zum Jahre 1797 über Holstein erschienen sind, gründen sich auf die Meyerschen Karten.“ F. Geertz a. a. O. S. 40—41.

uden maa han i Lighed med Kongen have støttet ham paa anden Maade. Foreløbig fandt Mejer dog sin bedste Støtte hos Kong Christian den fjerde. Gjennem Livlægen Fabricius havde denne lovet ham en passende Erstatning for hans Arbejde og forsikret ham om, at de nødvendige Udgifter „efter hans rigtige Regning“ skulde blive dækkede, og det har derfor vistnok lige fra Begyndelsen af været Kongens Hensigt at give ham et Gratiale for Kaartene, alt som de indkom, og samtidig lade de kaartlagte Amter afholde de nødvendige Udgifter til Rejser, Medhjælp og Fortæring. Af Mejers Breve og Ansøgninger fremgaar det, at han gjentagne Gange har modtaget 200 Rdlr. af Chr. IV som Betaling for indleverede Kaart, saaledes f. Ex.¹⁾ 1643 i Glückstadt, 1644 i Listerdyb og 1645 i Flensborg, den sidste Gang dog kun 100 Rdl. med Løfte om mere i Fremtiden¹⁾; men desuden udnævntes han den 27de Jan. 1647 til kgl. Mathematiker med en aarlig Løn af 300 Rdlr.²⁾ Denne Løn nød han altsaa de to sidste Aar, han arbejdede paa Hertugdømmernes Kartografi, og efter Datidens Forhold var den sikkerlig meget anstændig, naar det erindres, at en Kaptein i Flaaden f. Ex. lønnedes med 100 Rdlr. og to Hofklædninger aarlig; men desuden maa det fremhæves, at disse Penge udgjorde hans virkelige Løn, og ikke, saaledes som F. Geerz³⁾ formener, tillige hans Driftskapital. Hans Rejseudgifter, hans Befordring og Kost saa vel som hans Medhjælp førtes de kongelige eller hertugelige Amter til Udgift lige fra 1642. Vi have endnu Regnskabsopgjørelsen indtil 1647 samt flere enkelte Regninger og se

¹⁾ Mejers Supplic. i Gemeinsch. Archiv. 24 f. 1.

²⁾ Sjæll. Register. 1647. S. 590.

³⁾ F. Geerz anf. St. S. 35.

deraf, at han ikke har kunnet overnatte i en Kro eller spise et Maaltid Mad uden at føre Udgifterne til Regnskab for det Amt, han var i Færd med at kaartlægge. Efter Mejers egne Opgivelser beløb disse Udgifter sig til en samlet Sum af 3500 Rdlr.¹⁾ I Begyndelsen, navnlig før den Torstensonske Fejde, da Hertugdømmernes Pengevæsen endnu ikke var slet, betaltes en Del paa Stedet, men senere vare Amterne som oftest ikke i Stand til at betale ham; de forskaffede ham kun fri Vogn og Vejviser, Resten maatte han selv se at bringe til Veje, og han kom derved til at arbejde under Trykket af en stadig voxende Gjæld. I Begyndelsen af 1647 beløb Restancerne sig til ikke mindre end 1850 Rdlr. 1 fl 3½ ß , og han androg derfor hos Kongen (og Hertugen) om, at der maatte udbetales ham 12 ß lybsk af hver Plov i begge Landsdelene, for at hans Gjæld kunde blive dækket²⁾.

Kongen gik ind paa Mejers Forlangende og maa endnu i Aaret 1647 have udstedt de nødvendige Befalinger til, at denne Plovskat kunde opkræves; thi af en kgl. Skrivelse til Statholderen Prins Frederik (d. tredje), dateret den 28de Jan. 1648, ses det, at Mejer allerede den Gang havde forsøgt at faa sine Penge inddrevne, men

¹⁾ Luxdorfs Exempl. Fortalen. „Diese Zehen Jahrige Reiszcosten beläuffen über 3500 Rthlr., lauth meines Richtigen protocolles.“ Heri maa han altsaa ogsaa have medtaget sine tidligere Rejser.

²⁾ „Wann i. königl. mtt. gnedigst bewilligen wolten, von dero embltern, stätten vnd landen in den furstenthumben Schleswig vnd Holstein mir von jedem pflugh 12,3 zu bezahlen, so wurde dieser rest der angewandten vnkostungen bezahlt.“ Gemeinsch. Archiv, 24 f. 1. Trykt i Danske Mag. IV. 5. B. S. 81. — En lignende Ansøgning maa han have indgivet til Hertugen, men den kjendes ikke, og i det hele savnes her en Del Oplysninger om den hertugelige Andel, som det end ikke i Statsarkivet i Slesvig har været mig muligt at finde.

uden videre Held. Han klager derfor til Kongen over, „dasz Ihnen an Theils örther zwar etwas, an theilsz aber gar nichts darauf bisz dato erfolget“, og for at hjælpe ham, vil Kongen derfor, i Lighed med Hertugen paa Gottorp, udstede et General-Mandat for ham for de kgl. Amter og Byer, og han paalægger Prins Frederik at udstede et lignende for sine egne Besiddelser (Svabsted, Hancrow etc.) og i Fællesregeringens Navn for Prælatgodserne (Domkapitlet, de slesvigske Klostre etc.), samt, hvis Hertugerne af den yngre Linje i Sønderborg, Nørborg, Lyksborg og Rethwisch skulde gjøre Vanskeligheder, da at staa Mejer bi „mit beweglichen schreiben“¹⁾. Kongens Mandat kjendes ikke, men den 29de Febr. 1648 udfærdigede Prins Frederik de nødvendige Befalinger baade til sine egne Amtsskrivere og til Prælaterne²⁾, og disse Mandater haves endnu.

Det var en meget betydelig Sum, der paa denne Maade stilledes Mejer i Udsigt. Ratjen³⁾ har regnet ud, at hele Plovskatten (uden Prælat- og Riddergodser) vilde beløbe sig til 5500 Mark, og han føjer til, at Mejer vel kunde være tilfreds med „denne Belønning og den udviste Naade“. Men dette turde dog være meget tvivlsomt; thi modtog han ikke mere end disse 5500 Mark, vilde han kun faa sit Udlæg op til Aaret 1647 dækket,

¹⁾ Denne og alle i det følgende citerede Skrivelser findes i Gemeinsch. Archiv. 24 f. 1. Mærkværdig nok siger Kong Christian den 28. Jan. 1648, at Mejer nu er færdig med Hertugdømmernes Kartering.

²⁾ Originalen i Statsarkivet i Slesvig, Concepten i Geheimearkivet.

³⁾ H. Ratjen: Johan Meier und C. Danckwerth. I: Scenen und Geschichten aus Schleswig-Holstein von Karl Biernatzki. Altona 1850. S. 70. Danckwerth angiver Hertugdømmernes Plovtal til 18000 efter den nye Matrikel 1652.

og alle de senere paaløbne Restancer fra hele Østholsten og Haderslev Østeramt vilde da vedvarende tynges paa ham som Gjæld. I en anden Henseende er Ratjens Opfattelse desuden helt urigtig; thi det var ikke nogen Belønning, Mejer krævede; det var simpelthen Betalingen af en Gjæld, Kongen og Hertugen stod i til ham, og som han søgte likvideret paa denne Maade, og saaledes opfattes ogsaa Sagen hele Tiden af Kongen og Cancelliet under den vidtløftige Korrespondance, der udspandt sig om Sagen. Men selve H. Ratjens Talstørrelser ere vist heller ikke til at stole paa, thi endog efter den nye Matrikel 1652, der stærkt formindskede Hertugdømmernes Plovtal, maatte Mejer alene af de kgl. Stæder og Amter have faaet langt over 4000 fl , og i April 1649 krævede han af disse som Rest 768 Rdlr. 10 β ; men i denne Beregning er hverken Haderslev eller Steinburg Amt — henholdsvis med 1663 $\frac{1}{2}$ og 480 Plove — medtagne, og af den kgl. og den hertugelige Andel tilsammen, altsaa uden Prælat- og Riddergodser, har Mejer sikkert krævet mere end det dobbelte af den Sum, Ratjen nævner. Og han har faaet den største Del af disse Penge udbetalt. For den holsten-gottorpske Del haves ingen Regnskaber¹⁾, men i et Circulair-Reskript fra den kgl. Regering i Glückstadt, dat. 21de April 1649, hedder det, at Mejer allerede er kommen til sine Penge i den gottorpske Del af Hertugdømmerne, og dette maa vel staa til troende. I den kgl. Andel gik det derimod langt fra saa glat. De Mandater, som Kongen og Statholderen udstedte i Begyndelsen

¹⁾ Blandt Haandskrifterne i Kiels Universitets Bibliothek findes en Kvittering „von dem Mathematicus J. M. wegen Kosten und Zehrung über Beschreibung der Hochf. Aemter“ etc., dat. Husum den 27te 11 1647, for 8 Rthlr. 16 β fra Byen Oldenburg.

af 1648, havde paa flere Steder kun liden Virkning, og den nye Statholder, Grev Chr. Rantzau, forlangte derfor, „dasz sothane *restirende* Gebühr Jhn Johanni Meyern bey Vermeydungk der würeklichen *Execution* in Zeit acht Wochen ohnfehlbar abgetragen vndt entrichtet werden sollen“ ¹⁾.

Dog heller ikke denne Foranstaltning synes at have frugtet synderligt; thi i Midten af 1650 indkommer Mejer med en ny Ansøgning til Kongen, hvori han minder denne om, at han nylig har tilstillet ham et General-Land- og Søkaart over Danmark, der skal blive efterfulgt af de mest korrekte Specialkaart, — samt beklager sig over, at han ved sin Gjæld stadig forsinkes og opholdes i Arbejdet med Jyllands Kaartlægning ²⁾, og han ansøger derfor Kongen om et strængere Mandat for at kunne opkræve sit Tilgodehavende, der paa dette Tidspunkt beløb sig til c. 629 Rdlr. Kongen efterkom denne Opfordring. Den 26de Juli 1650 paalægger han Raaderne i Glückstadt at udfærdige et *Generale arctius mandatum*, og, med Undtagelse af nogle Smaasummer for Christianspris, Glückstadt og Plöen, finder han det billigt, at Mejer forhjælpes til sit Tilgodehavende. Omtrent samtidig sender Mejer en meget vidtløftig Skrivelse til Raaderne, hvori han først gjør Undskyldning for, at han — paa Grund af den geografiske Beskrivelse (Landesbeschreibung, der her nævnes for første Gang) og sine jyske Kaart — ikke personlig kan gjøre Raaderne sin

¹⁾ Skrivelse af ¹²/₄ 1649 til Secret. Gregorius Kröger. Mandat af ²¹/₄ 1649.

²⁾ „Den Gott weisz ich solche geldern an andern schuldig wiederumb zu bezahlen, die mir, zur Reiskosten in den Herzogthumben Schleswig vnd Holstein außgegangen, verstrecket haben.“

Opvarthning, men sender en Befuldnægtiget (studiosus), og beder dem dernæst om, at de ville medgive denne et aabent og skarpere *Mandatum poenale*, for at han paa ethvert Sted kan komme til sit Tilgodehavende og de foraarsagede Omkostninger. Dette Mandat udstedtes den 19de August, det ledsagedes af en Specifikation over alle Restancerne, der med et rundt Tal beløb sig til 570 Rdl., og det paabyder vedkommende Myndigheder, Amtmænd og Borgmestre, at opkræve de nævnte Summer under Exekutionstvang. Hvor meget eller hvor lidt Mejer har faaet af denne Rest, er det umuligt at sige, thi hermed standser det Materiale, vi have benyttet. Det er dog meget sandsynligt, at den Modstand, hans Krav hidtil havde mødt hos Prælaterne²⁾ og kort efter ogsaa mødt hos Ridderskabet, heller ikke er bleven uden Indflydelse paa Magistraterne og har gjort dem mere dristige til at træde op imod Kongens Fordring, der ikke var godkjendt ved nogen Landdagsact. I denne Henseende er en Ansøgning til Kongen fra Borgmester og Raad i Flensborg (dat. 23/9 1650) i højeste Grad karakteristisk. Raadet kan ikke se, at Mejers Arbejde kommer Byen Flensborg til Gode — hedder det —; i Forvejen havdes Overflod af Planer og Descriptioner over Staden, og selv om Mejers skulde være mere indholdsrig end dens Forgængere, kunde han jo lade den trykke og sælge og saaledes gjøre sig betalt. Men desuden er det os ikke bekjendt, „dasz von der Gemeinen Ritter vnd Landschafft darzu eine gewisse

²⁾ Den 22/2 1648 skriver Mejer til Kong Chr. IV om Prælaterne: „Nun habe ich schwar verschiedentlich geziemende Ansuchung vnd Anförderung bey denselben gethan, hab aber den geringsten heller so wenig von dem Einen Alsz andern erlang können“. Staats-Archiv. Slesvig.

collecte gewilliget, dahero wir vermuten, dasz der *Impe-
trante* solch Wercks nicht uff geheisz der hohen Obrig-
keit, viel weniger der Gemeinen Ritter vnd Landschafft,
besondern proprio motu wird verfertigt haben, vnd also
desto minder befüget, dieszelbige arbeit von dero Vnder-
thanen zu fordern; Wir unsz auch von der Ritter vnd
gemeinen Landschafft nicht trennen, viel weniger ihnen
zum præjuditz etwas thun können. Wan dan gnädigster
König vnd Herr dieses ein newer *modus acquirendi*
so gelanget an E. K. M. vnser gantz vnterthenigstes suchen
vnd Bitten dieselbe geruchen allergnädigst, dem Impe-
tranten mit seinem suchen abzuweisen vnd dahin
anzuweisen, dasz er ihm seine arbeyt von denen, die
sich derselben bedienen vnd gebrauchen, bezahlen lasze,
vnd unsz mit seiner forderung nicht mehr behellige“. En
saa drøj Tilbagevisning vilde den flensborgske Magi-
strat næppe have tilladt sig, hvis den ikke havde været
bekjendt med den Stemning imod Mejers Pengekrav, der
herskede blandt Prælater og Riddere, og som paa Land-
dagen i Slesvig 1651 fik et meget bestemt Udtryk. Her
androg nemlig Kongen og Hertugen i Forening om, at
ogsaa Prælater og Riddere vilde tilstaa Mejer 12 ß lybsk
af hver Plov for hans kartografiske Arbejder, men dette
afslog disse med den Motivering, at han vel kunde være
tilfreds med den alt beviste Naade¹⁾.

¹⁾ Staatsarchiv Schleswig. Acta A. XVII. Nr. 279. Landtagsacten
fol. 224. Aus der Kgl. u. Fürstl. Proposition d. d. Schleswig 27/9
1651. „Demnach imgleichen und zum 5. uf Jhr. Königl.
Mayt. u. Fürstl. Durchlaucht allergnädigst und gnädigste Ver-
ordnung Joh. Meyern wegen seiner gehaltenen Bemühung über
Verfertigung dieser Fürstenthümer Landkarte aus den Aemtern
und Städten von jeder Hufe 12 ß lübisch zugewendet und er
dann selbiges auch im negsverwichenen Landgericht gegen die

VII. Mejers Generalkaart over Danmark 1650.

Mejers Kaart over Danmark 1650 kunde synes opstaaet paa en endnu mere hurtig og uforklarlig Maade end Kaartene over Hertugdømmerne, thi allerede i den første Halvdel af 1650, altsaa efter næppe 2 Aars Arbejde, afleverer han til Kong Frederik d. tredje dette General-Sø- og Landkaart, der er et for sin Tid ganske usædvanlig godt Arbejde og ligger til Grund for de bedste Kaart over vort Land lige til henimod Slutningen af forrige Aarhundrede. — Som alt bemærket havde Kong Christian d. fjerde d. 27de Jan. 1647 udnævnt ham til kgl. Mathematiker, for at han i 6 Aar skulde udfærdige et General- og flere Specialkaart over Landet samt hvert Halvaar indlevere et Specialkaart (en Forsigtigheds-Fordring, der formodentlig er fremkaldt ved Prof. J. Laurembergs Efterladenhed), og „daa Haffer wi Hamem for slig Hansz umage bewilget Aarligen at maa aff de penge

Prälaten gesucht und damit uf jetzige landtägliche Convocation remittiret, gestalten er dieselbe Recompens seines gemeinnützigen Laboris und Arbeits halben nicht allein von Jhnen den Prälaten, sondern auch von der Ritterschaft erwartet, hierum ersuchen Jhr K. M. u. F. d. allernädigst und gnädigst die gehorsame Prälaten und die von der Noblesse, sich auch zu abrichtung selbiger 12 $\frac{1}{2}$ von jedem Pfluge und solche in einem gewissen Termino beim Landgerichts Notario einzubringen in allerunterthän. Willfährigkeit einzufinden nicht wollen difficultiren.“

Fol. 229. Der Stände Resolution d. d. Schleswig ²² 1651. „Wie denn auch 5. herrn Prälaten u. Ritterschaft Sie diesfalls anderen vielfältigen Contributionen und Ausgaben halber wegen Joh. M. Foderung allern. u. gn. zu übersehen unterthänigstes Fleises bitten, zumahlen derselbe der verfertigten Landkarten halber ihrer allerunterth. Meinung nach ohne das mit der albereits empfangenen Gnade woll könnte zufrieden sein.“ — Meddelt af Dr. A. Hille.

som til *militien* er *deputerit*, *contenteris* och fornøyesz aff osz Elskelige Knud Wldfeld til Swenstrup 300 Rdlr. Huileken Hansz Aarlige pension och besollning fra dette wort breffisz Dato skal begynde och angaa, och siden Aarligen, indtil samme Kort bliffer effter Hansz tilsaun fuldfertiget, *continueris*¹⁾; og den 23de Jan. 1648 skriver Kongen til Kommissærerne i Jylland²⁾, at da Johannes Mejer nu strax er til Sinds til vort Land Nørrejylland sig at begive og paa dets Beskrivelse en Begyndelse at gjøre, saa paalægges det dem at skaffe ham et Aars Løn enten af Landkisten eller af andre Midler. Men allerede tidligere havde Mejer gjort Forarbejder til Kongerigets Kaartlægning. Saaledes havde han i Aaret 1643 ladet maale Belterne, i 1647, formodentlig under Opholdet i Kjøbenhavn kort efter Nyaar, havde han foretaget en Recognoscering af hele Nordsjællands, ja, maaske af hele Øens Kystlinje³⁾, og hans Arbejde omkring Ribe og Varde 1643 kom ham ligeledes atter til Gode, men alligevel maa det synes en Overdrivelse, naar han selv siger, at han i Kong Christian den fjerdes Tid har „bereyst og chorographisk beskrevet en stor Del af Nørrejylland“⁴⁾: thi der bliver da ingen Tid til hans Kaartlægning af Øst- og Mellenholsten, og han kommer i Strid med sine egne Udtalelser paa andre Steder. Derimod har han i Aaret 1649 været stærkt optaget af Jyllands (men mærkelig nok ikke af de andre Landsdeles) Kartografi, og da Kongen trænger ind paa ham, færdiggjør

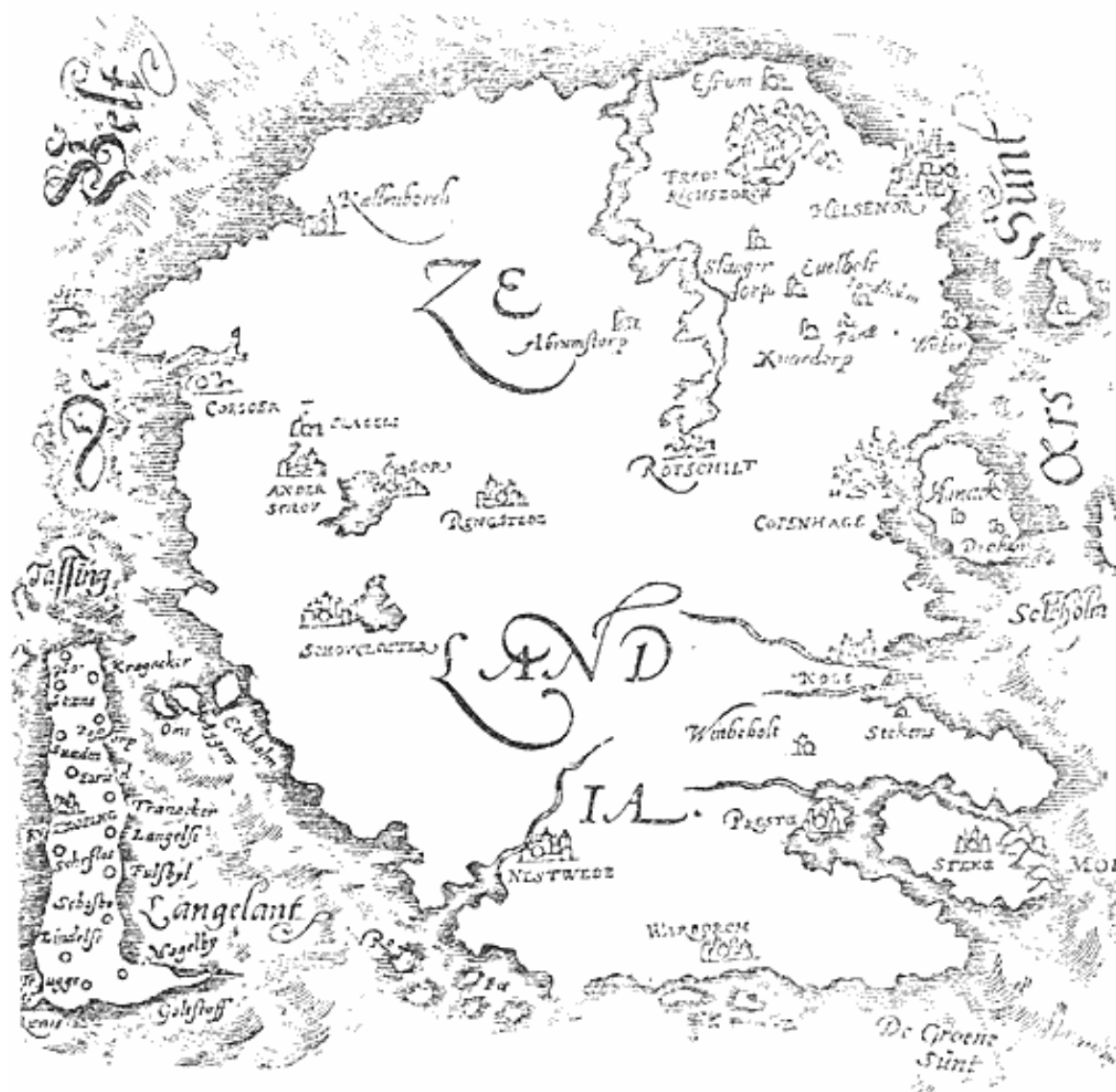
¹⁾ Sjæll. Register. 1647, S. 590.

²⁾ Jyske Tegnelser. 2de H. 1648. Suhms Nye Saml. II. 3 og 4 H. S. 132—133.

³⁾ Gl. Kgl. Saml. Fol. Nr. 713.

⁴⁾ Sjæll. Tegnelser. 1672, S. 251.

Prof. M. Jordans Kaart over Sjælland. 1585. (1/4.)
(G. Braun: Theatrum urbium. IV. Coloniae. 1588.)

Jansz Janssonius: Kaart over Sjælland. 1649. (Mindste Udgave. 1/1.)
(Den for-mejerske Type.)

han før d. 13de Aug. 1650¹⁾ sit ovennævnte Generalkaart over Danmarks Rige²⁾. Som det ses af Titelen, gjør dette Kaart dog ikke Fordring paa Fuldstændighed. Det er udarbejdet før Specialkaartene, før Forfatteren har faaet Tid til at berejse Kongeriget til Lands og beskrive det geometrisk, ja, det synes antydnet, at hans Virksomhed indtil dette Tidspunkt væsentlig har været en kartografisk Kystrecognoscering, og det er sikkert aldeles uhistorisk, naar en Nutidsforfatter paastaar, at Mejer allerede 1650 havde været rundt i hele Kongeriget, Himmerland og Bornholm undtagen³⁾. — Men hvorfra har han da sin Topografi og sit fortrinlige Kjendskab til Landet? Hvis det i Midten af det 17de Aarhundrede havde staaet saa slet med dansk Kartografi, som F. Geerz og enkelte danske Forfattere fortælle os, vilde Fremkomsten af et saadant Arbejde have været ligefrem umulig; thi et træffende Billede af et stærkt indskaaret Lands Kystomrids og af et stærkt bebygget Lands Topografi hører ikke til de Ting, der springe fuldbaarne frem af en enkelt, nok saa talentfuld Mands Hjerne, og

¹⁾ Den 13. 8. 1650 skriver han nemlig: „und Abermall Auff J. Königl. Maytt. gnedigsten begehren, eine General Land- und Seearte vom Königreich Dennemareken, soviell ich darvon fertig, einliebern müssen“. *Gemeinsch. Archiv*, 24 f. 1.

²⁾ *Neue Landt und Seearte von dem konigreiche Dennemareken, Beiden Hertzogthumben Schleswig und Holstein, welche Auff J. konigl. Maytt. Gnedigsten Befehlig furs erste Ausgefertiget worden, und wan durch die huffe Gottes das gantze konigreich zu lande perlustriret und Geometrice beschrieben, Sollen die correctiste General- mit den darzu gehörigen Special Tabulen Richtig erfolgen, und dero konigl. Maytt. Alleruntherthenigst auch Eingeliebert werden. Joh. Mejer. Anno Chr. 1650.* — Det kgl. Bibliothek. Et større, lithograferet Udsnit af dette Kaart ledsager denne Afhandling.

³⁾ E. Erslev: *Jylland*, S. 169.

selve Fortrinligheden af Mejers Kaart maa derfor vække den mest levende Tvivl om Rigtigheden af den Fremstilling, der hidtil har været den raadende i dansk Kaart-historie. F. Geerz og efter ham E. Erslev inddele denne Historie i 4 Perioder, og for hver anføre de en Kaart-type, der behersker Perioden, nemlig den Jordanske til 1651, den Mejerske til 1779, den Buggeske til 1841 og endelig Generalstabstypen efter dette Aarstal. Den Mejerske Kartografi skulde altsaa — efter disse Forfatteres Mening — hovedsagelig have udviklet sig paa det af Prof. Marcus Jordan tilvejebragte Grundlag; men Skaberen af denne Opfattelse, Slesvigholsteneren F. Geerz, der skrev for en Menneskealder siden, der ikke kjendte vore Samlinger og væsentlig kun interesserede sig for Hertugdømmernes Kartografi, har trods sin store Grundighed og næsten penible Nøjagtighed forbigaaet adskil- ligt af stor Betydning, og det er — i hvert Fald for Kongerigets Vedkommende — urigtigt at gjenoptage hans Periodeinddeling. Paa dette Punkt interessere vi os kun for Danmarks Kartografi op til Joh. Mejer, men selv for dette fattige Tidsrum kan der paavises en ny, hidtil upaaagtet Type, grundlagt paa selvstændige og meget omfattende Undersøgelser: en Række Kaartblade, der have spillet en overordentlig Rolle i det 17de Aarhundredes Kaartsamlinger og Kosmografier og havt en ikke ringere Indflydelse paa vort Fædrelands Kaartlægning ved J. Mejer. Disse Kaart findes bedst hos Dr. Joan Blaeu. I hans prægtige Værk: Atlas Major sive Cosmographia Blaviana, 1662, handler første Bind udelukkende om Norden og indeholder blandt andet L. Scavenius' Specialkaart over visse Dele af Norge, Joh. Mejers Kaart over Hertugdømmerne, W. J. Blaeu's Hveen, Tyge Brahes

Instrumenter i pragtfulde Tegninger, samt en Del Kaart over Kongeriget Danmark, der fortjene den største Opmærksomhed. Generalkaartet over Landet er den slette Jordanske Type; men derefter følger et Generalkaart over Jylland med Mejers Sønderjylland, 2 Specialblade over Ribe—Aarhus og Viborg—Aalborg Stifter, et tilsvarende over Lolland—Falster—Møen og endelig et over Sjælland¹⁾, og alle disse Kaart udmærke sig ikke alene ved deres meget ordentlige Kystomrids, men ogsaa og navnlig ved Fuldstændigheden af deres Topografi. De have tildels Herredsinddelingen, de allerfleste Kirkebyer, Herregaarde, Skove, Aaløb, ja, endogsaa Smaaøerne (f. Ex. i Ringkjøbingfjord og Limfjorden) fremtræde i en Skikkelse, der stærkt nærmer sig Virkeligheden. I Sammenligning med Jordan er alt nyt, fortrinligt, ja, ligefrem mesterligt! Disse Kaart ere dansk Arbejde; thi ikke alene fremtræde Stednavnenes Orthografi i nøje Overensstemmelse med den gængse Skrivemaade herhjemme i Midten af det 17de Aarhundrede (Kiøbenhafven, Veile, Ribe, Fienissløff), men endogsaa de enkelte Kaart-Paaskrifter, der findes, ere affattede i det danske Sprog (Vildmosen betegnes som „Kier- och Engmarck,“ i Filso staar: „en liden Holm i Søen“, „Blus Skauen“ o. s. v.); desuden ere de forfattede før 1649, thi i dette Aar har Jans Janssonius allerede Bladet Sjælland²⁾, og da J. Mejer udarbejdede sit Generalkaart (1648—50), maa han, som vi senere skulle se, have været i Besiddelse af hele Værket. Dette maa altsaa være udført af en dansk

¹⁾ I J. Blaeu's Grand Atlas, 1663, findes de samme Kaart, men her meddeles desuden et Kaart over Skaane, der øjensynlig stammer fra samme Kilde.

²⁾ J. Janssonius: Novus Atlas. Amsterdam 1649. Kaartet findes derimod ikke i noget af dennes tidligere Værker.

Kartograf i Slutningen af Kong Christian den fjerdes Regeringstid, og da Forfatteren paa én Gang har været en dygtig Kaarttegner og en nøje Kjender af hele Landet¹⁾, føres Tanken af sig selv hen paa Professor Johannes Lauremberg som den eneste, der i dette Tidsrum systematisk havde givet sig af med Landets Kaartlægning.

Lauremberg indkaldtes 1623 fra Rostock, hvor han var Universitetslærer, og udnævntes til Professor i Mathematik og Ingeniørvidenskab ved Sorø Akademi. Allerede i Rostock havde han udarbejdet et Kaart over Mecklenborg, der findes trykt i flere af Datidens Kaartsamlinger (f. Ex. hos Blaeu 1662), og endnu før han kom her til Landet, havde han opfordret den kære Holger Rosenkrands til at virke for Landets Kaartlægning²⁾. Det var derfor ganske naturligt, at Kong Christian den fjerde i Begyndelsen af 1631 henvendte sig til ham for at faa et saadant Arbejde udført. I en kgl. Skrivelse af 5te Febr. 1631 hedder det, at Prof. Lauremberg har paataget sig med mathematisk Kunst at udføre en Landtavle over vort Kongerige Danmark, og Kongen bevilger ham derfor, saalænge han rejser, aarlig 200 Rdl. samt 2 Vogne med Forspand, imod at han skal begive sig paa Rejse, saasnart det bliver Foraar, ihærdig fortsætte Arbejdet, til Vinter og Vejr standser ham, samt selv sørge for sit, sin Tjeners og Forspandets Underhold. Desuden lover Kongen ham, „wen solche Landtafel

¹⁾ Ingen af de hollandske Kosmografer have, saavidt jeg har kunnet opdage, noget Kaart over Fyen af den nærværende Type, men da Mejer før 1650 ikke havde kaartlagt denne Ø og alligevel har et ordentlig Kaart af den, hidrører dette sikkert fra denne Kilde.

²⁾ Kirkhist. Saml. 3. Række. 6. B. S. 55.

gantzlich absolvirt, zur recompense 500 Rthlr.¹⁾ I en Række af Aar har Lauremberg været optaget af dette Arbejde, og 1638 synes han at have havt en Del af Kaartene færdige; thi Kongen giver da Besked om, hvorledes han vil have disse Kaart stukne (vngefer en halffanden hundrede taffler eller mere), og i Juni 1639 skriver han til Corfits Ulfeld: „Wider, at efftersom osz elschl: Doktor Lauremberg effter woris naad: befalling adskillige land carter offuer wort rige Danmarck och desz vnderliggendis øer ind till Egderen haffuer forferdigett, da bede wi eder och naad: wille, att j aff samme carte nogle aff den størrelsze, som hand sielff angiffver, ved woris kobbersticher Johan von de Felde strax lader stiche och hannom derfore lader betale.“ Alligevel er saadant næppe sket. Lauremberg maa have formaaet at holde Stikningen hen, thi vi kjende ikke noget større Laurembergsk Kaart, der er stukket her i Landet, og i Marts 1645 skriver Kongen til Akademiets Hovmester, Hr. Henrik Ramel, at da Lauremberg, trods den store „Andeel“, han har oppebaaret for at forfærdige „gode og accurate Landtavler over vort Rige Danmark og dets Insuler“, ikke endnu har udført dette Hverv, saa paalægges det Hovmesteren at affordre ham en Erklæring desangaaende, „och hannem siden alworligen tilholde, at hand det endnu straxen gjør, eller wi forarsagis at bruge der andre middel till, effterdi hand dog en tiid lang saa mange [Penge] derfor haffuer opbaaret“. Dermed standser enhver Efterretning om dette Foretagende;

¹⁾ Tysk Cancelliregistrant. 1631. Denne Skrivelse findes ikke hos L. Daae: Humanisten og Satirikeren Johan Lauremberg. Christiania 1884., men hvad de øvrige Enkeltheder angaar, henviser jeg ellers til denne Bog.

men da Lauremberg var en usædvanlig flittig Mand og bevislig har omfattet Landets Kartering med Interesse, kan det ikke antages, at han slet ikke skulde have udrettet noget i de mange Aar, ja, jeg mener endogsaa, at det kan, om ikke bevises, saa dog gjøres meget sandsynligt, at de ovennævnte danske Kaart hos Joan Blaeu og Janssonius ere grundlagte paa Laurembergs Arbejde ¹⁾. Hos selve de hollandske Kaartudgivere kunne vi ikke vente at finde Oplysninger, thi de havde begge den højst uheldige Manér sjælden eller aldrig at meddele Forfatternavne eller Aarstal paa deres Kaart, en stor Del af de enkelte Blade er desuden udkommen først som Særtryk, og i den haardnakkede Concurrence, der herskede mellem disse Firmaer, og som endogsaa udartede til literært Rov og Ran, bleve Aarstal, Forfattermærker og andre Kjendetegn forfalskede ²⁾, men hertil kommer endnu,

¹⁾ I N. Kgl. S. Fol. 409 d. findes to store tegnede Kaart over Jylland, der stemme med Blaeu's Kaart. De ere uden Forfatternavn, men synes at være langt yngre Arbejde og hidrøre formodentlig fra Langebeck.

²⁾ „Valsehe titels, vervalschte jaartallen, afgekrabde en door nieuwe vervangen opschriften op de koperen platen zouden meningen strik spannen voor den onderzoeker.“ P. J. H. Baudet: *Leven en Werken van Willem Jansz. Blaeu*. Utrecht 1871. med en noget senere trykt „Naschrift“ S. 101. Paa 103 Kaart i W. J. Blaeu's Appendix Theatri Ortelii et Atlantis Mercatoris. 1631, findes kun 7 Aarstal og 27 med Forfattermærker. Forledet af ældre, slette Kilder har Prof. E. Erslev i sin Oversigt over de hollandske Kartografer i Værket *Jylland, Mindre Meddelelser* Nr. 21 (Geogr. Tidsskr. 1886. S. 72) sammenblandet Joan Blaeu med Jans Janssonius af Arnheim, der fortsatte Jodocus Hondius' og H. Hondius' Officin (han var den sidste Svigersøn). I stadig Kamp med disse levede Willem Jansz. Blaeu og hans Son Dr. Joan Blaeu. Begge Firmaerne førte den mest levende Kamp med hinanden og eftertrykte hensynsløst hinandens Kaart. Det gjør derfor et ret pudsigt Indtryk hos E. Erslev, der lader sig narre af de latiniserede Navne, at

at vore Bibliotheker hverken eje det nødvendige Materiale eller have deres Kaartsamlinger saaledes ordnede, at en virkelig Undersøgelse af alle disse Forhold kan anstilles.

Det første herhenhørende Kaart er som sagt trykt hos Jans Janssonius 1649, medens det derimod ikke findes i hans Kaartsamling fra 1639 eller (saavidt jeg har formaaet at undersøge) i hans mellemliggende Atlasser¹⁾. Det er et Kaart over Sjælland, der er tilegnet Landsdommeren Jørgen Seefeldt paa Ringstedkloster, og Dedicationen tør maaske betragtes som en Tak for, at Seefeldt har forskaffet ham det haandtegnede Stof. Men da Lauremberg stod i venskabelig Forbindelse med denne store Bogelsker og jævnlig benyttede hans Bibliothek²⁾, synes herved at kunne paavises en Forbindelse mellem den danske Kaarttegner og den hollandske Ud giver. Men denne Formodning faar forøget Vægt af det følgende. Vi have nemlig en ringe Levning af den Laurembergske Kartografi opbevaret her i Landet, og denne stemmer overalt, hvor der kan anstilles Sammenligninger, til Punkt og Prikke med det hollandske Kaart. Det er

træffe paa følgende Bemærkning: Efter Faderens Død kaldte Johannes (o: Dr. Joan Blaeu) sig nu, kuriøst nok, alene Johannes Janssonius og udgav i Lobet af faa Aar en Mængde Atlasser . . . Virksomheden i „Officina Janssoniana“ overgik langt den i „Officina Blaviana“. Dette er den pure Forvirring, og allerede i 1751 har Hauber paavist den rette Sammenhæng, ligesom ogsaa F. Geerz har det rette. Se forøvrigt Baudet anf. St. S. 77—109.

¹⁾ Hos Blaeu synes det ikke at forekomme før 1662, og det er der tilegnet den danske Gesandt i Holland P. Charisius. Derimod findes det hos Fred. de Witt 1639, der ellers følger Jordan.

²⁾ Se Werlauffs Afhandling om Seefeldts Bibliothek i N. Hist. Tidsskr. 6. B. S. 226.

et lille antiqvarisk Kaart over Fjenneslev-Eggen hos Worm¹⁾, der udtrykkelig nævner Lauremberg som Forfatteren og roser ham meget som Kartograf. Det indeholder kun de fire Sogne Fienisløff, Bringstrup, Sigersted og Alsted, og Overensstemmelserne bestaa i følgende. De fire Navne ere stavede fuldstændig ens, hvilket især turde være paafaldende for det førstes Vedkommende, de fire Byer ere i Forhold til hinanden aflagte nøjagtig ens og nøjagtig lige fejlfuldt paa begge Kaartene, Susaa, Ringstedaa og Vandløbet mellem Fjennesløv og Alsted have nøjagtig samme Retning. — og Kaartet hos Worm synes derfor ikke at være andet end et noget forstørret Udsnit af det senere hollandske Kaart, kun at det tillige indeholder nogle antiqvariske Enkeltheder, der knytte sig til Sagnet om Hagbarth og Signe. — Men hertil kommer endnu et tredje. I Krigsaarene fra 1658 til 1660 udarbejdede den berømte svenske Ingeniør Erik Dahlberg et interessant og for sin Tid fortrinligt Danmarkskaart. Dette er selvfølgelig ikke i nogen høj Grad baseret paa egne Undersøgelser. For Hertugdømmernes Vedkommende har han, dog meget frit, benyttet Johannes Mejer, og for Danmark et Kaartstof, der i Hovedsagen stemmer overens med de her omhandlede Arbejder, og som dengang, Sjælland undtagen, ikke forelaa trykte. Da Korfits Ulfeldt og svenske Officerer imidlertid allerede 1658 satte sig i Besiddelse af Jørgen Seefeldts Bibliothek, hvor, efter vor tidligere Førmodning, Laurembergs Kaart eller Kopier af dem forefandtes, saa kan det derigjennem forklares, hvorledes Dahlberg er kommen

¹⁾ O. Worm: Monumenta danica. 1643. S. 139. — Historisk Tidsskrift. 5. R. 5. B. S. 645.

til sine Kilder, og vor fremsatte Hypothese vinder derved i Sandsynlighed¹⁾.

Det er disse før-mejerske eller (hvis denne Betegnelse er tilladelig efter det ovenanførte) disse Laurembergske Kaart i Forbindelse med den Dahlbergske Version, der danne Grundlaget for de fremmede Kartografers Fremstilling af Danmark lige indtil Pontoppidan. Ganske vist siger Prof. E. Erslev²⁾, at „i Aaret 1662 er den mejerske Type gennemgaaende optaget (hos de hollandske Kartografer), men paa mange Punkter er Kopien ikke nær saa god som Originalen“. Men dette er en Misforstaaelse. I disse Kaart hos Blaeu, Janssonius, de Witt, Schenck, Homann, De l'Isle, Lotter, Seutter etc. etc., der væsentlig ere Optryk efter hinanden, findes, for Kongerigets Vedkommende, ikke en Linje af Mejer. Hans Kaart ere forblevne upaaagtet hængende som en Pryd for Borgestuen

¹⁾ Regnum Danie cum Insulis et conterminis Terris, correctius quam antehac delineatum et editum: simul comprehendens itinera & mansiones Re^g Mtis Sueciae . . . ad annum 1660. Per Errieum J. Dahlberg. Kaartet findes optaget i S. Puffendorfs De rebus à Carolo Gustavo gestis. I. S. 232. Om Dahlbergs kartografiske Virksomhed i Danmark findes interessante Oplysninger i; Greve Erik Dahlbergs egenhændigt författede Dag-Bok. Stockholm 1823. Om Fyen S. 161, om Isefjords-egnen S. 173 o. fl. a. St. Se ogsaa H. O. Scheel: Almindelig Udkast af Krigens Skueplads. Fortalen. „Dahlberg kunde alt-saa give en temmelig god Topographie over det hele i de fortræffelige Planer til Puffendorfs Levnetsbeskrivelse over Carl Gustav.“ — Dahlbergs storartede Tegninger vare allerede færdige et Par Aar efter Krigen og skulde d. 5. Juni 1663 indbringes i Cancelliet (se Dagbogen S. 190), og i Aaret 1667 rejste han over Hamborg, Holland, Breda og Antwerpen til Paris for der at engagere Kobberstikkere til Værket. Paa denne Rejse havde han „Afritsningerne“ med sig.

²⁾ E. Erslev: Jylland, S. 171.

paa Kjøbenhavns Slot¹⁾, medens Udlandets Kartografer ihærdig ere gaaede „til Bords“ hos hans Forgænger, hos Lauremberg; og de Ting, som Prof. Erslev tillægger saa megen Betydning (Pukkelen paa Jyllands Vestkyst, Nib-tangen paa Samsø, det vestvendte Haandtag paa Syd-

Udsnit af E. Dahlbergs Kaart over Danmark (1/1).

²⁾ I „Inventarium over Kbhvns. Slot, optaget af dertil beskikkede Embedsmænd i Aaret 1673“ nævnes blandt andre følgende Kaart „udi Borgestuen og det tilhørende Kammer“: 1. Landkort af Danmarks og Norgis Riger, tegnet med Pennen af Isach Gelkerch (haves paa det kgl. Bibliothek, er en Kopi efter Mejer). 2. Landkort af Blegind og Skaane af Meyer og Otto

Langeland og, han kunde tilføje, Nordfyens 3 stærkt fortrukne og udtungede Halvøer) ere hentede fra Dahlbergs Kaart, der er et Hastværksarbejde og væsentlig kun udarbejdet for at illustrere Karl Gustavs Rejser omkring i Danmark indtil 1660¹⁾.

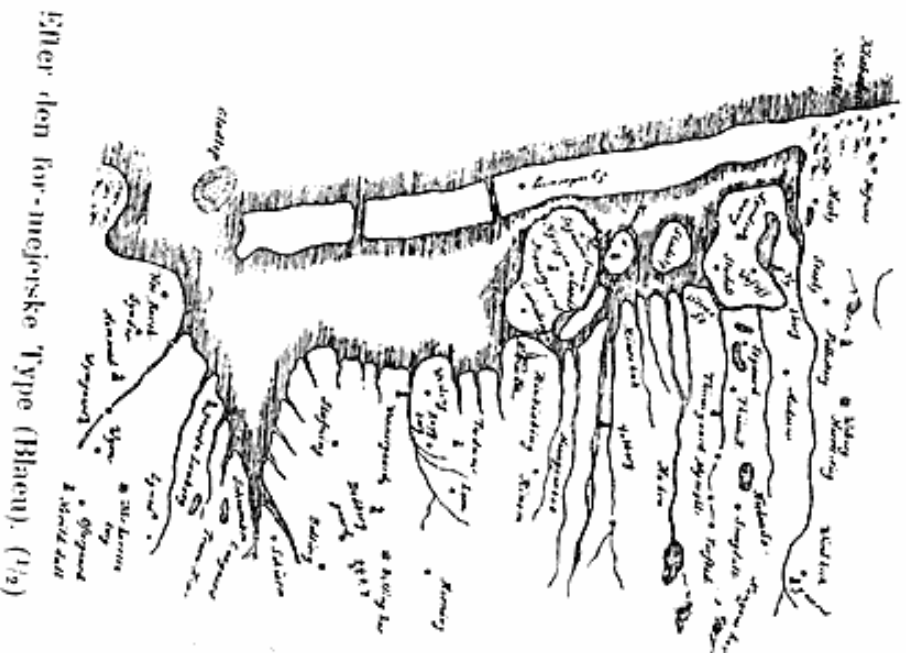
De fremmede Kartografers Fremstilling af Danmark er altsaa sammenstykket efter følgende Forfattere: Hertugdømmerne gjengives efter Mejers Kaart hos Blaeu 1662, Jylland, Sjælland og Skaane samt Smaaøerne efter den før-mejerske (eller Laurembergske) Type²⁾, og Fyen

Heider, tegnet med Pennen og illumineret, med Malmøe og Christianstads Grundritzning paa (er mig ukjendt), 3. Grundritzning om Gluckstad, saa som det nu befindes, med frontzer omkring (er mig ukjendt), 4. Landkaart af Danmarks Rige med omgrænsende Lande, tegnet af Johannes Mejer og illumineret (findes paa det kgl. Bibliothek), 5. Stort illumineret Kort, tegnet med Pennen af Johannes Mejer, med Danmarkis, Norgis og Sveriges Kongeriger med deris Grentzer (er mig ukjendt), 6. Wittemagts Affritzning paa alle de grentzer til Westerhauff og Elben udi Hertugdømmerne etc. (findes paa det kgl. Bibliothek), 7. Afritzning af Itzehoe og Klosterlandet, 8. Landkort af Brehmen og feren vid Johannis Meyer, tegnet med Pennen og illumineret.

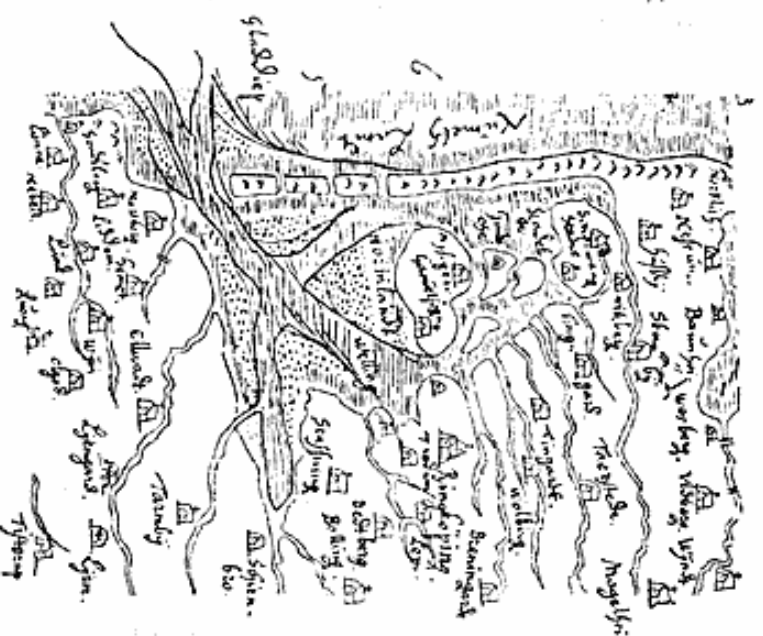
¹⁾ Se navnlig: Atlas, Tot Amsterdam, By Just Danckers, U. A. I det kgl. Bibliotheks Katalog opføres dette Atlas ved Siden af Blaeu's og Janssonius's, men det maa være betydeligt yngre, thi i Kaartet over Skaane (Danmark) findes Byen Carlserona, der først blev anlagt 1679—80, og det maa altsaa være udkommet efter dette Aarstal. Paa denne Maade er det forklarligt, at Danckers kan have havt Adgang til Dahlbergs Tegninger.

²⁾ Allerede i Haubers Versuch einer umständlichen Historie der Landcharten. Ulm 1724, S. 99 henføres disse Kaart til Johannes Mejer, men dette beviser jo intet. — Derimod er det ret sandsynligt, at ogsaa Mejer har lært de Laurembergske Kaart at kjende hos Jørgen Seefeldt; thi han stod i venskabelig Forbindelse med Landsdommeren, og denne er den første blandt Mejers Venner, der 1653 modtager et Pragtexemplar af Landesbeschreibung. — At Mejers Generalkaart over Danmark har

København Fjord med Omegn.

Efter den for-mejerske Type (Blæst). (1/2)

Efter J. Mejer 1650. (1/2)

Efter samme 1658. (1/2)

Kaart over Mols og Dyrsland efter den før-mejerske Type hos Blaen. (1/1)
(Smulgn. Mejers Generalkaart.)

med Langeland og Taasinge efter Jordan, tilsat med de ovennævnte Forvrængninger efter Dahlberg samt en Række Smaaforandringer, der sjælden ere Forbedringer.

At Mejer i stor Udstrækning har benyttet de ovennævnte Kaart, er tydeligt paa ethvert Punkt af hans Land- og Søkaart over Danmark 1650, ja, paa flere Steder er dette ikke andet end en svagt ændret Kopi af hint (se f. Ex. Limfjorden, Nissum og Ringkjøbing Fjord), medens det paa andre Felter, hvor Mejer har havt Tid og Lejlighed til at udføre egne lagttagelser, hæver sig til en beundringsværdig Højde og nedlægger Kystlinjer, der først ved Videnskabernes Selskabs Arbejder ere blevne erstattede af bedre og mere sande. De her i Texten meddelte Kaart skulle tjene til nærmere at illustrere disse Forhold. Det første, Ringkjøbing Fjord med Omegn efter den før-mejerske Type (hos Blaeu), efter J. Mejer 1650 og efter samme 1658, viser baade hans Afhængighed af Forgængeren og hans store Perfektibilitet, hvor han havde Lejlighed til at foretage egne Undersøgelser, og Kaartet over Mols og Dyrs (hos Blaeu) vil, sammenlignet med den Mejerske Fremstilling 1650 af de samme Egne, være meget skikket til at vise, hvilket

gjort megen Lykke ved Hove ses bedst deraf, at de to ansete Ingeniørofficerer O. Heyder og J. Geelkerck have kopieret det, og den sidste endogsaa tilegnet sin Kopi til Prins Chr. V. I. *Newe Landt und Seecarte von dem Königreich Dennemarcken etc. ausgefertiget von Johanne Mejero Hus. Cimb. Math. und nach dem Original abgerissen von Ottho Heyder, Philo-Mathematico. 1659. — II. Ad Serenissimum Celsissimumque Principem Dn. Christianum etc. Daniæ et Norvegiæ Tabula Sereniss. ac Potentissimi Eorund. Regnorum Regis Dn. Friderici III Regiæ S. Celsitud. Domini Parentis Mandata ex Js. Geelkerckij quoad Hanc. Illam autem ex Jo. Mejeri tabb. Autographis descripta et in unum hoc volumen congesta. U. A. — Begge findes nu paa det kgl. Bibliothek.*

betydeligt Fremskridt selv Mejers første Kaart betegner i Landets Kartering. Derimod er hans tyske Stavemaade af danske Stednavne et stort Tilbageskridt.

VIII. Joh. Mejer og Caspar Danckwerth. „Landesbeschreibung“ udkommer 1652.

I Aaret 1649 enedes de tvende Broderpar: Johannes og Samuel Mejer og Caspar og Joachim Danckwerth, alle fra Husum, om at udgive en korografisk Beskrivelse af Hertugdømmerne med de Kaart til Grundlag, som Johannes M. havde udarbejdet for Kongen og Fyrsten, og som han havde faaet Tilladelse til at trykke. Samuel Mejer, der var født 1609, havde ligesom den ældre Broder tilbragt sin Ungdom i Kjøbenhavn hos Farbroderen Bernhard M., Præst ved Sct. Petri Kirke, og her lagt sig efter Apothekervæsenet. I Juni 1639 udnævntes han til Hofapotheker, blev senere tillige Felt- og 1644 ogsaa Stadapotheker. Han ejede Apotheket i Højbrostræde samt flere Gaarde og Huse i Staden; under den Torstensonske Fejde tjente han betydelige Summer og arbejdede sig til sidst op til stor Velstand. Som de fleste af Slægten døde han tidlig (1658) og efterlod sig en Søn og en Datter, der senere begge optoges i den danske Adel under Navnet Mejererone¹⁾. — Slægten Danckwerth nedstammede fra Holsten. De her omhandlede Brødres Bedstefader var Skomager i Pløen, og deres Fader, Hans Danck-

¹⁾ Archiv for Pharmacie og Chemie. 17. B. S. 260. Artikel af Dr. Burman Becker om Apothekere og Apothekervæsen i Danmark. — Chr. IV.s Breve. 1641—44. S. 352. — Dr. O. Nielsen: Kjøbenhavns Diplomatarium og fl. a. Kilder. Se foran under Slægttavlen.

werth, var først Landfoged i Lunden i Ditmarsken og senere, indtil sin Død 1634, Borgmester i Husum. Den yngste af Brødrene, Joachim, kom i den gottorpske Hertugs Tjeneste og var først Kammerskriver hos denne, men udnævntes allerede 1636 til Amtsforvalter i Aabenraa og overtog 1641 den meget betydelige Stilling som Kammermester paa Gottorp. Ved sit Giftermaal med Borgmesterdatteren Clara Luth af Husum havde han vistnok erhvervet sig nogen Formue, senere overdroges ham det gamle Herresæde Höyersworth i Ejdersted, og i Aaret 1634 dannede han Gaarden Velbygaard i Kassø i Aabenraa Amt af 4 nedlagde Fæstebol, som Hertugen havde overladt ham skattefrit paa Livstid. Formodentlig ejede han ogsaa det Danckwerthske Hus i Byen Slesvig. Som alt anført havde Mejer og Joachim Danckwerth allerede meget tidlig staaet i venskabelig Forbindelse med hinanden, senere havde denne støttet Udarbejdelsen af det store Atlas over Aabenraa Amt, og det var maaske ogsaa igjennem ham, at Mejer senere kom i Forbindelse med Caspar Danckwerth¹⁾.

Denne havde studeret Lægevidenskab ved tyske Universiteter, havde 1633 taget Doktorgraden i Basel, praktiserede siden i sin Fødeby og udnævntes omkring Aaret 1641 til Borgmester smstds.²⁾, en Embedsstilling, han beklædte til sin Død 1672. I Aaret 1641 giftede han sig med Helene Angel, Enke efter den i Aaret

¹⁾ De fleste her meddelte Oplysninger om Familien Danckwerth ere hentede fra Staatsarchivet i Slesvig, særlig: Proceszacten betr. die Familie Danckwerth zu Husum 1609—1672. Se ogsaa: Dr. Melchior Kraft anf. St.; Traps Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig o. a. Kilder.

²⁾ J. Lasz: Sammlung einiger Husumischen Nachrichten. Flensburg 1750. S. 8.

1639 afdøde Landfoged Adolph Vaget i Stapelholm. Hun bragte ham en vistnok betydelig Formue, dels i Penge, dels i Jordejendomme, og efter eget Sigende anvendte han nu sin Fritid til at studere Historie og Genealogi, og da Mejer i 1648 henvendte sig til ham for at faa en korografisk Beskrivelse til Kaartene, havde han allerede gjort betydelige Forstudier til Hertugdømmernes Historie.

De Hensyn, der ledede Mejer til at attraa Dr. Danckwerths Medarbejderskab, ere lette at fatte. Selv savnede han paa én Gang baade de nødvendige Pengemidler til at sætte det store Foretagende i Værk og den literære Anseelse, som i hin Tid alene den latinske Dannelse kunde give; desuden indtog Danckwertherne saa fremragende Stillinger og havde saa stor Indflydelse ved Hove, at Landsherrens Velvilje mod Værket vilde være sikret ved deres Deltagelse; men alligevel var det i mange Henseender højst uheldigt, at Mejer blev tvungen til at indlade sig paa dette Fællesskab. Caspar Danckwerth var en stridbar og ubilligtænkende Herre, en herskesyg Medarbejder, en ivrig Tilhænger af Huset Gottorp, en farlig Modstander og en Procesmager, der benyttede ethvert Kneb og enhver Udflugt til at sætte sin Vilje igjennem. Krafft og andre ældre Forfattere yde ham en overdreven Ros, der langt fra bekræftes af de talrige Procesakter, han angaaende, der endnu ere bevarede. Disse Processer førtes ofte imod Euker og faderløse, hvem han nægtede at betale berettigede Pengekrav; hans Indlæg ere velskrevne, skarpe og lidenskabelige, men de give ikke noget gunstigt Billede af Mandens Tænkemaade, og særlig gjælder dette i en Arveproces, som han i Aarene 1667—69 førte for Hofretten med sine egne Steddøtre,

Helene og Birgitte, og deres Mænd, Præsten F. Zimmermann i Padelek og J. Poulsen i Rødemis, hvis Hustruers Mødrenearv han søgte at forholde dem. Efter en Række tildels uværdige Udflugter dømtes han til at udrede samme, og under Processen fandt han det endogsaa nødvendigt at indkomme til Hertugen med en — i hvert Fald efter vore Begreber — meget ydmygende Skrivelse, hvori han søger at besmykke sin Færd og til Slutning beder Hertugen om ogsaa i Fremtiden naadigst „eine gute opinion von mir zu foviren“.

Desuden maa det indrømmes, at han i Sammenligning med Mejers kartografiske Bidrag ikke stod paa Højde med Opgaven. Efter Tidens Lejlighed var han sikkert en lærd, maaske endogsaa en meget lærd Mand; ligeledes er hans Bog et mærkeligt kulturhistorisk Monument, der har spillet en betydelig Rolle hos forrige Aarhundredes Forfattere; men den er altfor stærkt præget af det 17de Aarhundredes Kritikløshed, og i det hele repræsenterer den en Lærdom, der forlængst er gaaet ud af Kurs. Hans Slægttavler ere fulde af Fejl og ubrugelige, hans Ordfortolkninger urimelige indtil det parodiske, og hans etnografiske Udviklinger enten værdiløse eller, hvor danske Forhold omtales, saa politisk farvede, at de altid have været uretfærdige. Allerede hos ham træffe vi den Opfattelse af Nationalitetsforholdene i Slesvig, der senere sættes i System af T. Arnkiel¹⁾, og som i sine yderste Konsekvenser har medvirket til at fremkalde den barbariske Undertrykkelse af Danskheden, der nu raader hinsides Kongeaaen. — Men det værste var

¹⁾ Dansk biografisk Lexikon. I. B. Art. Arnkiel.

dog, at han ikke havde et tilstrækkeligt geografisk Kjendskab til Landet og ikke det rette Blik for, hvad Opgaven krævede af ham. Under Mejers rastløse og omflakkende Liv tilrev han sig snart hele Redaktionen, ja, han synes endogsaa at have holdt sin Medarbejder i Uvidenhed om, hvad han egentlig leverede. Som bekjendt var det oprindeligt slet ikke Meningen at udgive den kæmpe-mæssige Foliant, som nu foreligger. Mejer foreslog Danckwerth at skrive en kort, beskrivende Text bag paa Kaartene, som det den Gang var Skik og Brug, „men alt som jeg kom ind i Stoffet“, skriver Danckwerth i Fortalen, „voxede Bogen mig ligesom under Hænderne, og den fik en hel anden Form¹⁾. Thi de Begivenheder, der have fundet Sted i disse Hertugdømmer, ere meget talrige, og de Folkeslag, der have fremkaldt dem, forskjellige. Derfor maatte det paahvile mig grundigt at forklare Folkenes Oprindelse og heller ikke glemme deres Gjerninger. Men hertil kommer, at det i en Landsbeskrivelse hverken vilde vinde Bifald eller være behageligt kun at anføre Grænser, Floder, Bjerge, Dale, Stæder, Slotte, Flækker, Landsbyer o. s. v., og derimod kun i forbigaaende at berøre Landets Historie og dets verdslige og gejstlige Regeringsform.“ Efter disse Grundsætninger fyldte han Bogen med et vidtløftigt historisk-etnografisk-genealogisk Stof, og denne svulmede op til et Opus paa 78 dobbeltspaltede Ark i stort Folio, medens derimod selve den geografiske Beskrivelse svandt ind til

¹⁾ I Luxdorfs Exemplar knytter Mejer hertil følgende Spydighed: „Alzuviel ist Vngesundt! Wehre es nur eine chorographia geblieben, so hatte man es beszer können verantworten. Sapi-enti sat dictum!“ Og et andet Sted: „Wehre man in den Schrancken geblieben, so wehre es gult gewesen.“

et magert Minimum, ja, ofte ikke indeholder andet end en Opramsning og Klasseficering af Kaartenes Stednavne. I denne uhyre Stofmængde ligesom druknede Mejers Kaart, og i Datidens almene Bevidsthed lykkedes det Danckwerth at tage Luven fra sin Medarbejder.

I Aaret 1652 udkom Bogen paa Forfatternes eget Forlag¹⁾. Texten tryktes i det hertugelige Hoftrykkeri i Slesvig under Kammermesterens Tilsyn, og Kaartene bleve stukne med stor Kunst og Dygtighed af Brødrene Mathias og Nicolaus Petersen, der arbejdede, den ene i 30, den anden i 16 Aar hos Guldsmedmester Conrath Wiehe i Husum. Mærkværdig nok foretoges ogsaa dette Arbejde under Dr. Danckwerths Ledelse, og han lod uden Bemyndigelse, men paa Consortiets Regning, tage c. 21000 Særtryk af Kaartene. Oplagets Størrelse er ukjendt, men Værket var meget kostbart. Mejer siger, at det kostede næsten 7000 Rdlr.²⁾, og i den senere Proces for Hofretten oplystes det, at Samuel Mejer for sin Part havde indskudt 2562 Rthlr. 40 β og Joachim Danckwerth til for-

¹⁾ *Neue Landesbeschreibung der zwey Hertzogthümer Schleswich vnd Holstein, zusambt vielen dabey gehörigen Newen Land Carten, die auff Jhr. Königl. Maytt. zu Dennemarek. Norwegen etc. vnd Jhr Fürstl. Durchl. Beeder Regierenden Hertzogen zu Schleswich. Holstein etc. Aller- vnd Gnädigsten befehle von dero Königl. Maytt. bestalttem Mathematico Johanne Mejero. Hus. Gimbro. Chorographice elaborirt, durch Casparum Danckwerth D. zusammen getragen vnd Verfertigt. Worin auch Das Alte Teütschland Kürztlich beschrieben, mit begriffen ist. Anno 1652.* Desuden staar paa Foden af Titelbladet: *Matthias et Nicolaus Petersen, fratres, Aurifices Husemenses sculpservunt.* Værket er tilegnet Kong Fred. III og Hertug Fred. IV (III). Det indeholder et illustreret Titelblad med Kongens og Hertugens Billeder, 311 Sider Text + 11 Sider Dedication, Rettelser osv. samt 40 Kaart, ialt 118 Ark.

²⁾ Luxdorfs Exemplar. Fortalen.

skjellige Tider 4183 Rthlr. 23 β , altsaa begge i det hele 6746 Rthlr. 15 β ¹⁾ eller, hvis man tager Pengenes daværende Værdi i Betragtning, vel paa det nærmeste 80000 Kroner i vore Penge.

For disse kæmpemæssige Udgifter høstede Forlæggere og Forfattere kun ringe Tak. Næppe var Bogen udkommen, før de overvældedes af en Række Gjenvordigheder, særlig af politisk Natur, der en Tid lang endogsaa truede Værket med Confiscation. Paa dette Tidspunkt herskede nemlig et spændt Forhold mellem de forskjellige Grene af det oldenborgske Kongehus. Imellem Kongen og Hertugen paa Gottorp vare en Række statsrettlige Spørgsmaal (om Svabsted Amt, om det slesvigske Domcapitels Stilling til Landretten, om Grevskabet Pinneberg etc.) bragte under Ventilation, og bag disse skjultes endnu langt farligere Stridigheder, der gjorde Forholdet usikkert og bittert, og lige over for de regerende Linjer optraadte Hertugerne af Hertug Hans den yngres Skægt med Krav om Skattefrihed og Andel i Fællesregeringen, der senere førte til meget langvarige Retstrætter. Da Danckwertherne vare holsten-gottorpske Embedsmænd og Hertugen personligt hengivne, ja, da deres Bog endogsaa tryktes i dennes eget Officin, var det forstaaeligt, om end i højeste Grad uheldigt, at de, tiltrods for Joh. Mejers gjentagne Advarsler, lode den hertugelige Opfattelse af disse Spørgsmaal komme temmelig uforbeholdent til Orde. Om Hertugerne af den yngre kgl. Linje siger

¹⁾ Hvor anden Kilde ikke nævnes, ere alle her meddelte Oplysninger om Mejer og Danckwerth hentede fra Staatsarchivet i Slesvig. Aus den Gottorper Hofgerichtsacten A. XXIII. Procezacten betref. den kgl. Mathematicus J. Mejer zu Husum 1648—1671.

Danckwerth, at de havde deres Andele af Slesvig som Efterlen af Kronen, at de vare „abgetheilte Herrn“ og forpligtede til at betale Skatter som almindelige Undersaatter; dette var vel i og for sig ikke urigtigt, men det var Modstandernes Opfattelse i en endnu ikke tilendebragt Retsstrætte. Hertugerne i Sønderborg, Nørborg, Lyksborg og Pløen folte sig præjudicerede, og uagtet Mejer¹⁾ rejste rundt til dem og overrakte dem kostbare Exemplarer af Værket, gik Forfatterne ikke alene glip af enhver Opmuntring fra deres Side, men der udkom endogsaa i Aaret 1654 et heftigt Stridsskrift imod Danckwerth²⁾.

Farligere var Forholdet til Kongen, og for at afvende det truende Uvejr rejste Mejer i Foraaret 1653 til Kjøbenhavn, hvor han opholdt sig i hele 25 Uger, indtil Kongen var bleven bekjendt med Bogens Indhold. Ved at tilstille Christopher Gabel³⁾ og andre indflydelsesrige Mænd Pragtexemplarer af Værket søgte han at vinde Stemningen for sig, og samtidig indgik han til Kongen med en vidtløftig Fremstilling af de rette Forhold. Allerede dette Brev⁴⁾ er præget af stor Uvilje imod Danck-

¹⁾ Noodt: Beiträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Historie der Herzogthümer. Hamburg 1744. S. 548 flg. Ved flere af disse Fyrster bemærker Mejer: „Er war auch nicht gut zu sprechen“.

²⁾ Apologia Des Fürstlichen Hauses Schleszwich. Holstein, Sönderburgischer Linien, sambt und sonders, wieder Den, zu præjuditz Desselben, durch D. Caspar Dangkwerth in dessen in Druck ausgelassener Landesbeschreibung angeführten falschen Bericht. Lübek. Anno 1654. Paa Titelbladet staar som Motto Ephess. cap. 4. v. 25: „Leget die Lügen ab, vnd redet die Warheit, ein jeglicher mit seinem Nehesten.“ -- Om denne Strid henvises forovrigt til H. Ratjens ovennævnte Afhandling.

³⁾ Noodt anf. St. S. 548—551.

⁴⁾ Gemeinschaftl. Archiv. 24. f. 1. Her findes alle de Documenter, der angaa Kongens Forhold til „Landesbeschreibung“.

werth, og Mejer tænker kun paa at frelse sig selv og sin Stilling som kgl. Embedsmand, der utvivlsomt ogsaa vartruet. „Imod mine Raad“, siger han, „har Dr. Danckwerth i Beskrivelsen indført allehaande stødende (wiederwertige) og urigtige Ting. Saa vel mundtlig som skriftlig har jeg tidligere henvendt mig baade til ham og til Kammermesteren, men hver Gang faaet til Svar, at jeg ikke skulde bekymre mig derom, da Bogen ikke skulde komme til at indeholde noget, der kunde ærgre eller være Deres Majestæt eller andre Potentater imod, hvormed jeg da slog mig til Ro. Men desværre maa jeg nu erfare det modsatte, ligesom jeg i det hele kunde ønske Beskrivelsen affattet i en bedre Form og med større Rigtighed.“ Han beder derfor Kongen om et General-Mandat (med fri Vogn og Tærepeng) for at kunne rejse omkring i Hertugdømmerne og hos alle Fyrster, Grever, Prælater, Riddere, Amter og Byer at indsamle alle de Rettelser, der kunde gøres i Danckwerths Text, og saaledes endelig skaffe et dadelfrit Værk til Veje, men, tilføjer han, „dog paa Danckwerthernes Bekostning, da det er dem og ikke mig, der have begaaet Fejlene“, og han slutter med at bede Kongen om kraftig at beskytte sin lydige og tro Tjener og yde ham Bistand i denne Sag. Kongen gik dog ikke ind paa dette Forslag, men tog forøvrigt Sagen med stor Alvor¹⁾. I en Skrivelse til Raaderne i Glückstadt siger han, at Bogen paa forskjellige Steder indeholder Ting, der „zu verschmälerunge Vnszerer

¹⁾ Mejer taler flere Gange om Bogens Confiscation og i Processen for Hofretten paa Gottorp 1662 hedder det i „Relatio in Sachen Johan Mejer contra Schl. Danckwerths Wittibe den 7/10 62“: „Mejer pretendiret vor 7 Exemplar, die Er 1654 verehret, die besorgte Confiscation des operis zu vermeiden . . . 36 Rthl.“

Jurium nicht also stehen Kaun, sondern billich geändert werden musz¹⁾, og han paalægger derfor Kansleren Dr. Reinkingk og Raaderne Dr. R. Dorn, Dr. Fr. Stapel og Lic. Helm at underkaste den en omhyggelig Censur og snarest tilstille ham deres Bemærkninger om den. Imidlertid kom Mejer allerede nu til at lide pecuniært Tab som Følge af Danckwerths Fejlgreb, thi da hans Bestalling som kgl. Mathematiker fornyedes den 2den Septbr. 1653²⁾, nedsattes hans Løn fra 300 til 200 Rdlr. aarlig „paa Grund af Beskrivelsen“, og samtidig klager han over, at Hertugen har fattet Mistanke til ham, som vare disse Krav om Rettelser udgaaede fra ham.

Endelig fremkom Raaderne med deres „Notater af Dr. Caspari Danckwerths Nye holsteenske Chronica“, og efter at have rettet adskillige mindre Unøjagtigheder og enkelte Insinuationer mod tidligere danske Konger dvælede særlig ved følgende Punkter:

1. Dr. Danckwerth paastaar, at Svabsted Amt er en Del af Hertugdømmet Slesvig, medens Kongen derimod opfatter det som et særegent gejstligt Stift, et Biske- eller Fyrstendømme, der ved en særegen Forleuning blev overdraget Bisperne og ikke har været noget „originale pertinens“ af Hertugdømmet. Doktor Danckwerth understaar sig altsaa til at afgjøre, hvad Kongen og Hertugen endnu strides om.

2. I Beskrivelsen siges, at det slesvigske Domecapitels retslige Afgjørelser skulle appelleres til den alminde-

¹⁾ Original Concept. Gem. Archiv. 24. f. 1.

²⁾ Noodt anf. St. S. 550. „Um der Beschreibung willen aber muste ich hinferner mit 200 Rthlr. mich vergnügen laszen . . . Komte kaun meine jährliche Besoldung erhalten.“ Aftrykket hos Noodt er meget fejlfuldt, navnlig ere mange Aarstal og Datoer helt urigtige.

lige Landret, men endnu ved sidste Landretsmøde har Kongen nedlagt en bestemt Protest imod denne Opfattelse, og det tilkommer ikke Dr. Danckwerth i denne Sag at afgive en Decision for Fürstl. Durchl. — Paa samme Maade gjennemgaa de hans Fremstilling af Grevskabet Pinnebergs og Klosteret Ütersens statsretlige Stilling samt af Lybekkernes og Hamborgernes Forhold til Elben¹⁾. — Af forskjellige Skrivelser ses det, at Kongen paatænkte at lade disse Rettelser tilligemed en Fortale trykke og bekjendtgjøre²⁾, men dette er ingensinde sket, og der synes ikke at være kommet noget som helst ud af det hele.

Men fra et rent literært Synspunkt maatte Mejer være endnu mere misfornøjet med Bogen. Den udfyldte kun i ringe Grad sin Bestemmelse som korografisk Beskrivelse, og selve denne Beskrivelse vrimlede af Fejl. Med den uhyre Arbejdskraft og Energi, der var Mejer egen, satte han sig til at omarbejde hele Værket, og denne Bearbejdelse, der bærer Aarstallet 1654, er en kæmpestor Foliant paa 1167 tætskrevne Sider foruden et Register, og den er helt igjennem skreven med Forfatterens egen Haand³⁾.

¹⁾ De rettede Steder i Landesbeschreibung ere: Cap. 2. Fol. 6, col. 2 forneden, og fol. 25, col. 1; fol. 26; fol. 117, col. 1; fol. 123, col. 2 forneden; fol. 217; fol. 275, col. 1 forneden; fol. 280, col. 1 foroven.

²⁾ Bekjendtgjørelsen af dette Tillæg til Bogen skulde ske i: Catalogus pro nundinis Francofurtens.; men i Aargangene 1656—58 findes intet derom. Se forøvrigt Kongens Skrivelser i Gemeinseh. Archiv. 24 f. l. Heller ikke Mejers Forslag om at lade Rettelserne trykke og indbinde foran i de endnu usolgte Exemplarer af Værket blev udført. Mejer foreslaar Kongen, at han paa Danckwerthernes Bekostning skulde foretage denne Omredaction.

³⁾ Renovirte Landesbeschreibung der zwey Herzogthumer Sleswich

I almen-videnskabelige Synsmaader, i systematisk Ordning af Stoffet og i Sprogbehandlingen rager dette Arbejde ikke op over Danckwerths. Mejer gjentager Hovedmassen af dennes Stof i en noget ændret eller revideret Form, og lige saa lidt som denne naa'r han frem til anskuelig Skildring. Men Værket har to Fortrin. For det første giver det en virkelig geografisk Beskrivelse af Landet. Denne er ikke alene befriet for Danckwerths grove Fejl, men den er ogsaa fyldig og paalidelig i samme Grad som Mejers Kaart, og det er altsaa først ude i den fine og vanskelige Detailkundskab, der ikke erhverves ved hurtige Rejser, at Correetheden brister for ham. For det andet indeholder Bogen en meget vidtløftig antiqvarisk Beskrivelse af flere Landskaber, navnlig af Barring- og Sønderjyllands-Syssel samt Nordfrisland, og Mejer viser sig som en ganske vist kritikløs og lettroende, men tillige meget lidenskabelig Dyrker af Oldtidskundskab og antiqvarisk Geografi. I et følgende Afsnit ville vi faa Lejlighed til at belyse denne Side af hans Virksomhed noget nærmere. — Derimod maa der her gjøres opmærksom paa et andet, ikke uvigtigt Forhold. Ved en nøje Jævnførelse af Danckwerths og Mejers Text ses

und Holstein durch Johannem Mejerum Husum. Cimbr. zum andern Malill von Newen wieder übergesehen, mit mehr Landtcarten vnd Andern Sachen vermehret vndt verbeszert. Anno 1654. Af nye Landkaart findes dog kun 1 enkelt. Det højst interessante Manuskript findes i Ledreborg Haandskriftsamling, og Ejeren, Hr. Lensgreve Holstein, har havt den Godhed at laane mig det til Brug i længere Tid. — Luxdorfs Exemplar af „Landesbeschreibung“, der oftere er bleven citeret i denne Afhandling, maa nærmest betragtes som et Forarbejde til Ledreborg-Haandskriftet og er særlig interessant ved de tallose Rettelser og Tillæg, som Mejer har foretaget i Danckwerths Text.

det, at den første maa have modtaget en ikke ringe Del af sit geografiske og antiqvariske Stof fra Mejer. Dette gjælder f. Ex. Hertugdømmernes mathematiske Geografi i første Kapitel, Meddelelserne om Mejers historiske Kaart og tildels ogsaa Beskrivelsen af Nordslesvigs Vestkyst og det gamle Nordfrisland; men det ses ogsaa, at Danckwerth tit paa en uskjønnsom Maade har forkortet eller lemlæstet disse Meddelelser og derved selvfølgelig forøget Mejers Bitterhed mod ham og det fælles Værk. Og hvad der senere paafulgte, skulde just ikke tjene til at afdæmpe denne Bitterhed. Saaledes stak Danckwerth det Gratiale paa 200 Rthlr., som Hertugen bevilligede dem for Dedicationen, i sin egen Lomme, og først 10 Aar senere, efter en langvarig Proces, lykkedes det maaske Mejer at faa sin Part. Lige fra 1653 gjorde Joh. og Samuel Mejer Fordring paa Afregning med Danckwertherne og Opløsning af Interessentskabet, men ingensinde formaaede de at fremtvinge Liqvidationen. Saa døde Kammermesteren 1656, og nogen Tid efter afhændede hans Enke, Clara D., de stukne Kobberplader til Mejers Kaart til Dr. Joan Blaeu¹⁾ i Amsterdam. Afhændelsen foretoges af den bekjendte gottorpske Lærde Dr. Olearius²⁾, og Pladerne indbragte 360 Rdl., der dog

¹⁾ De findes optagne i 1ste Bind af J. Blaeu's „Atlas Major sive Cosmographia Blaviana 1662“ og i „Le grand Atlas 1663“. De gik formodentlig til Grunde ved den Ildsvaade, der den 23de Februar 1672 ødelagde Joan Blaeu's Officin midt under Trykningen af hans spanske Atlas. Tidligere vare de blevne efterstukne af Jans Janssonius og benyttedes af alle senere Atlasudgivere. Allerede 1658 havde S. Sanson i Carte de Géographie benyttet Mejers Kaart hos Danckwerth.

²⁾ I det hele havde Olearius det Hverv at gjøre „Landesbeschreibung“ bekjendt i den lærde Verden, og han modtog en Del Exemplarer til Distribution.

endnu 1662 ikke vare betalte, men Mejer synes end ikke at være bleven raadspurgt om Salget, og senere gjorde han Fordring paa en Skadeserstatning af 500 Rdl.

Derefter kom den ulykkelige Krig 1657—60, der bragte almindelig Ruin i sit Følge og ødelagde blandt andet ogsaa alle Mejers Fremtidsplaner. Hans Broder døde efter langvarige Lidelser i September 1658, han selv var nedtyngt af Gjæld, og først 1660 tillod Tidsforholdene ham at tvinge Clara og Caspar Danckwerth til at liquidere. Dette skete dog først efter en fleraarig Proces for Hofretten i Gottorp, hvor det ikke skortede paa gjensidige Bitterheder og Udfald¹⁾, og hvor Forholdene for saa vidt vare Mejer ugunstige, som hans Modstandere havde den indflydelsesrige Hofretsraad Dr. Andreas Cramer, Clara Danckwerths Svingersøn, paa deres Side. I Sammenligning med Danckwerths Udflugter og Forhalinger gjør Mejers bestemte og, som det synes, fuldtud ærlige Indlæg et godt Indtryk, men trods de meget vidtløftige Procesacter er det dog ikke muligt at komme ret til Bunds i Sagen, da Hofrettens Domsprotokoller mangle. Til Slutning indgik Mejer Forlig med

¹⁾ Som Dr. A. Hille (Allgem. Deutsche Biographie. 21. B. Artikel Johannes Mejer) allerede har gjort opmærksom paa, beskylder Clara Danckwerth Mejer for Landsforræderi, idet hun siger, at han „zeit wehrenden Krieges bey theils alhier im Lande stehenden Armeen würekliche dienste geleistet“, og hun sigter maaske herved til, at Mejer har arbejdet for Churfyrsten af Brandenburgs Tropper, der fra et holsten-gottorpsk Synspunkt kunde betegnes som Fjender. Paa Bagsiden af et Kaart over Ribe Amt dat. 1¹/₂ 1659 staar nemlig med Mejers egen Haand: „Memorial was ich für den churf. verfertiget.“ — Her kan endvidere bemærkes, at Hertugen 1655 havde eximeret Mejer fra Husum Byret, saa at han for Fremtiden kun kunde sagsøges ved Hofretten i Slesvig. Documentet findes i Staatsarchivet i Slesvig.

Cramer mod som en Art Compensation for nogle Pengekrav at faa overdraget 50 Exemplarer af Landesbeschreibung i Tilgift til det Antal, der i Følge en tidligere, os ukjendt Dom alt var tilsikret ham, og i hvert Fald lykkedes det ham i Efteraaret 1662 at faa Dom over Caspar Danckwerth for 930 Rdl. 29 β samt 8888 separattrykte Kaart, men om det nogensinde lykkedes ham at faa Dommen exeqveret, er et andet Spørgsmaal; i det mindste var dette ikke sket den 24de December 1663.

IX. Mejers Specialkaart over Danmark og hans „Nordiske Atlas“.

Under alle disse Gjenvordigheder, der foranledigede vidtløftige Rejser og megen Tidsspilde, arbejdede Mejer ufortrødent videre paa Kongerigets Kaartlægning. Som allerede bemærket fornyede Kong Frederik den tredje i Efteraaret 1653 hans Bestalling som kgl. Mathematiker og Geograf¹⁾. I Udnævnelsen hedder det, at „vi have antaget den vellærde, vor kjære og tro Johannes Mejer til vor Mathematiker og Geograf, og i Særdeleshed paalagt ham at udføre et Generalkaart over vort Kongerige Danmark og dernæst specielle Sø- og Landkaart over alle Provinser med dertil hørende Øer, og skal han nøje mærke sig Stedernes Afstande (Distantias locorum) og appunctuere ethvert Lens eller Amts Grænser“, samt hvis Kongen senere skulde finde for godt at udgive et General- og nogle Specialkaart over Danmark, da ogsaa

¹⁾ Bestallingsbog udi kgl. May's Rentekammer, Nr. 3 A. S. 181. Bestallingen er aflattet paa tysk og udstedt d. 2den Septbr. 1653.

i denne Henseende lydig efterkomme hans Befalinger. Men samtidig nedsættes hans Gage fra 300 til 200 Rdl., og Kongen indskærper ham gjentagende og meget stærkt at vise Huldskab og Troskab, altsammen foranlediget ved C. Danckwerths Bog. Et Par Uger efter modtog han det kgl. Pas, og heri hedder det, at da os elskelige Johannes Mejer agter med forderligste Landtavler over vort Rige Danmark og dets underliggende Provinser at forfærdige og lade udgaa, til hvilken Ende han og fornøden haver her og der udi fornævnte vort Rige at omrejse, paa det han alle Ting desbedre udi fornævnte Landtavler kan antegne og observere, saa have vi naadigst bevilliget ham vort Pasport. Thi byde vi og bede vore Embedsmænd, Fogder, Borgermestre, Raadmænd og andre, som paa vore Vegne nogen Befaling have, og han dermed besøger, at I hannem ikke aleneste paa hans Begjæring udi tvende næstfølgende Aar forskaffe fornødne Heste og Vogne saa vel som fri Færge over Færgestederne, at han vel befordret og uden Ophold overalt frem og tilbage kan afsted komme, men endogsaa at alle og enhver vore Undersaatte, være sig Præster eller andre, som han om nogen Kundskab besøgendes vorder, at de hannem udi forbemeldte hans Intention, saavidt muligt er, til bedste befordrer og Underretning gjører¹⁾. — Desværre tillade Kilderne os ikke at følge ham paa hans senere Rejser; men der er dog ingen

¹⁾ Sjællandske Regist. 1653. S. 433, d. 19de Septbr. Dette Pas er fornyet den 2den Marts 1655 i Flensborg og 12te Jan. 1657 i Kbhvn. Det er trykt hos Suhm: Nye Samlinger. II. 3 & 4. Heft S. 132—133, og efter hans Aftryk er Indholdet her gjengivet. I Forstningen havde M. kun 1, senere 2 Bøndervogne til sin Disposition.

Grund til at antage, at han i de følgende 5—6 Aar, indtil 1658, da han standsedes af Krigen, udelukkende skulde have været optaget af Danmarks Kartografi. I Sommeren 1653 fra 20de Maj til 12te November boede han hos Broderen i Kjøbenhavn, senere paa Aaret og langt ind i 1654 fartede han rundt i Hertugdømmerne for Kammermester J. Danckwerth, foretog dernæst i Foraaret en Rejse til Amsterdam, og først derefter hedder det i hans egen Fremstilling: „Nachher Jutland verreist gewesen“ ¹⁾. Det sandsynligste er derfor, at han i Aarene 1654—55 har fuldendt sin afbrudte Kaartlægning af Jylland. Endvidere har han i Aarene 1655—58 optaget 82 Kaart over Riget østen for Sundet, men derimod har jeg ingensteds kunnet finde nogen sikker Efterretning om, naar han har kaartlagt de danske Øer, og efter Roskildefreden 1658 forlod han Kjøbenhavn og synes ikke senere her til Lands at have givet sig af med Maalinger i Marken, om han end vedvarende syslede med Rigets Kartografi.

Han arbejdede med en meget stor Plan for Øje. Trods lidet opmuntrende Erfaringer var det hans Hensigt at udgive et stort dansk-norsk Atlas i Lighed med hans og Danckwerths Beskrivelse af Hertugdømmerne, og af de ovenfor anførte Skrivelser ses det, at Kongen har kjendt denne Plan og i hvert Fald delvis billiget den. Da vi endnu have en Plan eller en fuldstændig Indholdsfortegnelse til dette kæmpemæssige Værk, kunne vi danne os en ret anskuelig Mening om det. Det skulde bestaa af talrige Kaart med tilhørende Text og omfatte 7 Dele. Første Del skulde behandle de nordiske og tyske Folks

¹⁾ Noodt anf. St. S. 548 flg.

Afstamning fra Noah og hans Sønner¹⁾ i Forbindelse med en almindelig etnografisk Udsigt over alle Jordens Folkeslag, ledsaget af en Række historiske Kaart over Asiens, Afrikas, Evropas, Tysklands og Nordens ældre Udseende, samt en almindelig historisk-geografisk Beskrivelse af Danmark og Norge. Anden Del skulde behandle Kongeriget Danmark i Almindelighed samt specielt beskrive Sjælland og Fyen. Tredje Del de skaanske Provinser med Bornholm og Gulland. Fjerde Del Nørrejylland. Femte Del Norge i Almindelighed og specielt Sydnorge. Sjette Del Nordnorge, Ørkenøerne, Shetlandsøerne, Færøerne, Island, Spitsbergen, Grønland og den Del af Nordamerika, der var berørt af Jens Munks

¹⁾ *Newe Landesbeschreibung der Königreichen Dännemarck vnd Norwegen, zusambt vielen Newen Landt- vnd See-Carten. In Sieben Theile abgetheilet Worinnen auch absonderlich von der gelegenheit des Alten Teutschlandes, vnd Von Auszbreitung der Völcker auff Erden; dan Letzlich von dem Königreiche Schweden etc. kurtzlich gehandelt, mit begriffen ist. Auff Ihro königl. Maytt. zu Dännemarck, Norwegen etc. Allergnädigsten Verordnung vnd befehl durch Dero bestaltten Mathematicum vndt Geographum Johannem Meierum Husum. Cimb. zusammen getragen vndt verfertigt.* — 25 S. i 4°. — Gl. Kgl. Saml. Nr. 2333. 4°. — For at give en nærmere Forestilling om Værket hidsættes en Del af Indholdsfortegnelsen til 2den Del: Kongeriget Danmark i Almindelighed og Bispedømmerne Sjælland og Fyen i Særdeleshed. 1. Cap. Danmark og Hertugdømmerne med Kaart. 2. C. Landets gamle Tilstand og gamle Grænser. Kaart: *Dania antiqua. An. 1300.* 3. C. Landets forskjellige Afdelinger. 4. C. Ø-Danmark med Kaart. 5. C. Bispedømmet Sjælland med Bispekronike. Kaart over Sjællands Stift med Oresund og Beltet. 6. C. Sjælland i Almindelighed med Kaart. 7. C. Kjøbenhavns og Roskilde Amt. Kaart over disse Amter. Grundrids af Kbhvn. og Slottet. Grundrids af Roskilde og Kjøge. 8. C. Oen Hveen med Kaart. Afbildninger af Tyge Brahes Instrumenter. 9. C. Tyge Brahes Planetsystem med Kaart over dette, Solens Omdrejning og Maanens Løb, alt efter T. Brahes Calculationer etc.

Rejser. Syvende Del Sverrig og dets østersøiske Provinser. Det hele Værk skulde ledsages af 155 Tavler med Kaart og Grundrids af Byer og Slotte, og at Forfatteren, vel særlig ved Kongens Understøttelse, har havt noget Haab om at se den kæmpemæssige Plan realiseret, ses bedst af, at han i Aaret 1657 offentliggjorde en Kaartfortegnelse, der for en stor Del falder sammen med den ovennævnte¹⁾. — Men magtede Mejer den stillede Opgave? Dette Spørgsmaal maa vistnok besvares med ja. Kaartene vare her Hovedsagen, og disse foreligge endnu i den store Mejerske Kaartsamling paa det kgl. Bibliothek²⁾ og omfatte 10 Foliänter og en Pakke løse Kaart, medens den 11te Foliänt, der indeholdt Kaart over Oldenborg og Delmenhorst samt visse Dele af Hertugdømmerne, desværre forkængst er forkommen, uvist paa hvilken Maade. Den allerstørste Del af disse Kaart udgjøre, hvad der kaldes Johannes Mejers „Nordiske Atlas“, og dette omfatter mere end 292, eller, naar vi medregne enkelte løst indlagte Kaart, omtrent 300 Stykker. Disse Kaart ere dog af højst ulige Værdi og falde naturligt i to Grupper, nemlig saadanne, der hvile paa Forfatterens egne Maalinger og Jagttagelser, og saadanne, der kun ere Kopier eller hovedsagelig Kopier med enkelte originale Ændringer. Til den første Klasse hører først og

¹⁾ Catalogus der General- und Particular-Tabulen von den septentrionalischen Ländern und Insulen. Authore J. M. R. M. D. M. 1657. Denne trykte Fortegnelse, der ogsaa omfatter Oldenborg og Delmenhorst samt Hertugdømmerne, har Titlerne til 143 Kaart.

²⁾ Gl. Kgl. Saml. Fol. 706—714. Slikaartene, der ogsaa høre til denne Samling, ere allerede beskrevne. Det nordiske Atlas indeholdes i Nr. 709 til 713.

fremmest hans store Kaartbog over Skaane¹⁾. Den indeholder 82 Kaart. Hovedlandene Skaane, Halland og Bleking med Grundtegninger af de vigtigste Fæstninger og Stæder gives i 75, Bornholm i 1 og Gulland i 6 Kaart, og de fleste af disse ere udarbejdede i Aarene 1655—58 og rentegnede i 1658—60, men som alle Mejers senere Arbejder ere de mer eller mindre ufærdige. Tegningen er plump, Paaskriften temmelig ukæselig og Titlerne enten mangelfulde eller slet ikke meddelte. Den Elegance i ydre Udstyrelse og Finhed i Tegning, der udmærkede hans Ungdomsarbejder, savnes i høj Grad, og kun naar han arbejdede direkte for Kongen, naaede han ogsaa i rent ydre Udstyrelse op i Højde med f. Ex. hans Kaart over Aabenraa Amt. At hans Maalinger i Skaane ikke desmindre havde stort kartografisk Værd, ses bedst

¹⁾ Gl. Kgl. Saml. Fol. 712. Designatio der Tabulen von den Ländern Schonen, Hallandt und Bleking, den Festungen, Stätten und Insulen, Boringholm und Gothland . . . wie selbige anfanges auf dero Königl. Maytt. Höchstseeligsten angedenken, herrn Christiani 4ti sonderlich das Halland und Insul Gothland, dasz gantze Schonen und Bleking mit ihren Stätten und Festungen, auch allen Nahmhaffigen örtern, in allen und jeden 26 Herridtvogteyen, mit deren und Jederen Kirchspielen, in 3er Jahres frist, von Ao. 1655, 56, 57 bisz 58, Woselbstn dieses Werck vollenführet wurden, und Ihrer vorhergedachten Königl. Maytt. zu Dennemarek & Norwegen allergnädigsten verordnung und befehlig vollendes verfertiget. — Wie die Tabellen in diesem Buche hier von weiter ordentlig auf einander folgen und in Annis 1658, 59 und 60 abgesetzt worden von Johanne Mejero Math. Regio. — Tillige indeholder Bindet et løst Kaart over Gulland 1654, men uden paa staar med Mejers egen Haand: Von der Insul Gothland 1643. Dette Kaart saavel som Kaarttexten i selve Folianten er mærkelig ved en af de gl. Kirkefortegnelser, hvoraf Meyer meddeler saa mange. Den foreliggende over Gulland stemmer dog slet ikke med Langebeks i Scriptores VIII. S. 313.

af det nydelige og meget store Kaart, som en senere, ukjendt Tegner har udarbejdet efter dem¹⁾).

Mejers Kaart over det øvrige Danmark ere komne til os i en meget slet og mangelfuld Tilstand. I sine allersidste Leveaar har han bevislig syslet med et Atlas over Øerne og Jylland, bestaaende af 95 Kaart²⁾, men dette haves ikke mere. Derimod opbevares paa det kgl. Bibliothek en Pakke løse Kaart over Landet³⁾, der vel tildels maa betragtes som Resterne af hint og indeholder grove Skizzer og omhyggelig udarbejdede Blade mellem hverandre, udførte til de mest forskjellige Tider lige fra 1647 til 1672. At slutte af Numereringerne maa denne Samling oprindelig have indeholdt 171 Blade, men nu haves end ikke Halvdelen. Her findes en Snes Kaart over Øerne, men bortset fra nogle gode Kystomrids af Sjælland, nogle faa Specialblade fra Egnen om Sorø og Bavelse og af Ærø 1666 have de kun ringe Værdi og ere allerede rigtigt beskrevne af Pontoppidan, der siger, at „største Delen ere ilde konditionerete, tildels sønderrevne og maculerete. Desforuden er det ikkun de allerførste Brouillons eller Udkast, tegnede rudi linea, og, hvad Stedernes Navne angaa, meget urigtige formedelst den tyske Autors Skrivemaade“⁴⁾. Langt bedre er den

¹⁾ N. Kgl. S. Fol. Nr. 1398.

²⁾ I en Ansøgning til Kong Christian V i April 1670 siger M., at han har tilstillet Kong Fred. III sine norske Kaart „und die Restierende von dem Königreiche Dennemarcken, herzogthumer Schleszwich, Holstein, den Graffschafften Oldenburg und Delmenhorst, beneben andere, Lauth beygehenden Verzeichnisz, die sollen forderlichst erfolgen“. I den medfølgende Fortegnelse staa Øerne opførte med „50 Tabel“ og Jylland med Vesterhav og Kattegat med „45 Carten“. Sjæll. Indlag. 1670.

³⁾ Gl. kgl. S. Fol. Nr. 713.

⁴⁾ Dansk Atlas, I. Fortalen. XXV. Ann.

jyske Samling. Her findes, foruden flere gode og omhyggelig udarbejdede Specialkaart, hans smukke Generalkaart over Halvøen med Nordslesvig og den største Del af Fyen 1658, der blandt andet indeholder alle jyske Kjobstæders Beliggenhed efter Brede og Længde og utvivlsomt er en af Perlerne i Mejers hele Production¹⁾. I Samlingen findes desuden interessante Brudstykker af et endnu større jysk Generalkaart, der vistnok er udarbejdet 1659. Disse Kaart har Pontoppidan næppe kjendt, thi hans Jylland maatte ellers paa adskillige Punkter have faaet en heldigere Skikkelse, hans ovenstaaende Karakteristik passer heller ikke paa dem, og hvad han forøvrigt meddeler om Samlingens Skæbne op til hans Tid, er helt urigtigt. Han fortæller nemlig, at alle de Kaart, Mejer udarbejdede over Danmark, indleveredes enten af ham selv eller af hans Arvinger til det hertugelige Bibliothek paa Gottorp, hvor de bleve liggende indtil Aaret 1713, da Kong Frederik d. 4de lod dem overbringe til sit Bibliothek i Kjøbenhavn²⁾, men dette kan ikke være andet end Misforstaaelser; thi ved Testament af 28de Februar 1674³⁾ indsatte Mejer sin Brodersøn, Secretair Henning Mejer (Mejercrone), til eneste Arving af alle sine Manuskripter („alle meine Mathematica und manuscripta an büchern und charten“), og nogle faa Uger eller Maaneder efter Farbroderens Død maa Henning Mejer atter have afhændet hans danske Kaart til Præsident Peter Resen⁴⁾,

¹⁾ Landcharte von dem Nord Juthlande. An. 1658.

²⁾ Dansk Atlas. I. Fortalen.

³⁾ Testamentet findes i Original i Sjæll. Indl. 1674. og i Afskrift i Sjæll. Reg. 1674. S. 420 med kgl. Konfirmation.

⁴⁾ Naar Kristen Sørensen Testrup fortæller, at Meyer selv solgte sine „Ritsede Tavler“ til P. Resen for 100 Rdl., saa er dette

der forberedte Udgivelsen af sit danske Atlas, thi i en kgl. Skrivelse af 8de Januar 1675 faar denne Tilladelse til toldfrit at indføre 1,000 Ris Papir, „da hand sig Mejeri tabulas geographicas ofuer Danmarch hafuer tilforhandlet, huilcke han til theatri Daniae forøgelse oc stoere fuldkommenhed til trochen agter at lade befordre“¹⁾. Saaledes kom Mejers Kaart til at danne Grundlaget for Resens kartografiske Fremstilling af Landet, og denne har udnyttet dem efter en meget stor Maalestok. De fleste af Resens Kaart opbevares endnu paa Universitets-Bibliotheket, dels i et Prøveaftryk af 109 Kopperplader 1677, der tilegnedes Kongen og indeholder af trykte Kaart: Amager-Saltholm med Rheden, Kjøbenhavns Omegn (Ibstrup), Samsø, Møen, Bornholm og Gulland, — dels i et lille Foliobind i den Arnemagn. Saml. fra 1688²⁾, der foruden hele Værkets Titel og Tilegnelse til Kongen, nogle Brudstykker af den latinske Text og et længere Lovprisningsdigt over P. Resen, forfattet af P. Septimius (P. Syv), indeholder en Række Manuskriptkaart, udarbejdede i Aarene 1684—1687. Heraf ses det, at Resens Værk skulde have indeholdt 26 Kaart, nemlig, foruden et Generalkaart over hele Landet, Sjælland i 5, Fyen i 1, Laaland-Falster i 1, Møen i 1, Jylland med Samsø i 7, Bornholm i 1, de skaanske Provinser med Gulland i 4, de nordiske Bilande i 3 samt Kjøbenhavns nærmeste Omegn i 2 Blade. I Samlingen findes de jyske og fynske

selvfølgelig ikke andet end en løs Tradition. Mejers Tavler have desuden ikke været „rittede“ o: stukne, og Salgsprisen er os ukjendt. Se: Danske Saml. II. S. 277 (N. Kgl. S. 4°. 756).

¹⁾ Sjæll. Tegn. XLI. 4—5. Trykt i Kbhvns. Diplom. 6. B. S. 652.

²⁾ A. M. Fol. Nr. 359. Atlas Danicus sive Descriptio Regni Danica. Autore Petro Resenio. Joh. Fil. Joh. Nep. Havniae. 1688.

Kaart, Island og Færøerne samt de trykte Smaakaart, men af let forstaaelige Grunde har P. Resen været utilfreds med Mejers Fremstilling af Øerne, og den 24de Maj 1687¹⁾ enedes han med Kaartstikkeren Johan Husmand om, at denne skulde levere ham „8 Tavler“ over disse. Kaartene skulde derefter underkastes en Bedømmelse af „den højtberømte Mathematicus Ole Rømer“, og naar de vare approberede, forpligtede Resen sig til at udbetale Husmand 498 Rdl. samt afholde alle de foraarsagede Rejseudgifter for ham og hans medhavende trende Personer. Paa Grund af Resens snart paafølgende Død (1688) synes den Husmandske Revision af Mejers danske Økaart ingensinde at være bleven færdig, og hverken Resens oprindelige Udkast eller den senere Bearbejdelse findes i det førnævnte Bind. Derimod viser en Sammenligning mellem Resens og Mejers Kaart over Jylland et nøje Slægtskab. Resen har sammendraget, fordansket, simplificeret og delvis forbedret dennes vidtløftige Stof, men i Realiteten er det Mejers Arbejde, og P. Syvs Lovprisningsdigt gjør derfor ikke noget helt gunstigt Indtryk, naar det slutter med følgende Linjer:

„Multum se jactet Mejero Holsatia, mappas
Plus potius nuperas Anglia et ipsa canat.
Effert inter eos caput en septentrio, ne sit
His ope Resenii Dania nostra minor.“

Fra Resen gik Mejers Kaart over paa andre Hænder
— fortæller Kristen Sørensen Testrup —, indtil Kongen

¹⁾ H. F. Rørdam: Efterretninger om Resens Danske Atlas. Danske Magaz. 4. R. 6. B. S. 354. Se endvidere Kofod Anchers Lov-Historie. II. S. 384—392 og Birket Smith: Om Kjøbenhavns Universitetsbibliothek for 1728, især dets Haandskriftssamlinger. S. 51—52 samt de af ham anførte Kilder. Dansk Minerva. 1816. Juli.

i min Tid (omkring 1740) lod købe dem paa Elatsraad Eiflers Auction i Kjøbenhavn for 116 Rdl., og bleve de da overleveret Geheimeraad Vincents Lerke, som drog dem sammen i en stor Tavle over hele Landet, hvormed han besværlig kunde komme afsted, formedelst disse Mejers gamle Tavler vare meget maculerede og ingen Scala paa somme af dem, foruden at der fandtes mange Fejl, som jeg ved Eftersyn har befundet¹⁾. Ligeledes synes en Del af Mejers Kaart at være kommen til Bibliotheket gennem Suhm²⁾, og det hele er altsaa temmelig sent bleven samlet igjen. Endnu i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede stode hans Kaart i stor Anseelse herhjemme. Pontoppidan har som bekjendt benyttet dem i stor Udstrækning til Kaartene i Danske Atlas, og trods hans nyere og bedre Kilder er det ikke alle Vegne lykkedes ham at overgaa Mejer³⁾.

Ogsaa Langebek har syslet ihærdig med de Mejerske Kaart. I Aarene 1761—62 har han kopieret 60 af dem og bibeholdt Stednavnenes tyske Skrivemaade, ligesom han i vid Udstrækning har benyttet dem ved Udarbejdelsen af sine historiske Kaart fra Valdemarernes Tids-

¹⁾ Danske Saml. II. S. 277. Jeg kjender ikke V. Lerches Kaart; derimod siger Pontoppidan i Fortalen til Dansk Atlas, S. XXVII, at han har havt det til Laans fra det kgl. Archiv, at det er 3 Alen højt og ikke er nogen „stor Skat“. — I en Designation (dateret Hafn. in Biblioth. Regia. 26de Februar 1731) skriver Andreas Hojer, at han paa en Auction, efter „højsalig Kongens Ordre“, har kjøbt en Del af Mejers tegnede Kaart, fornemmelig over Jylland.

²⁾ J. Erichsen: Udsigt over den gamle kgl. Manuskriptsaml. 1786, S. 88 og Werlauff: Historiske Efterretninger om det store kgl. Bibliothek. 1844. S. 122. Anm. æ.

³⁾ Se navnlig Mejers og Pontoppidans Fremstilling af Vendsyssels Østkyst, hvor hins fra 1658 er langt at foretrække for dennes. Se Dansk Atlas I. S. XXV flg.

alder, ja, den Rolle, som Mejer har spillet i vort Aarhundredes Literatur, skyldes vel overhoved nærmest Langebek, hvilket senere vil blive paavist¹⁾.

Om de øvrige Bind af Mejers nordiske Atlas tror jeg at kunne fatte mig i stor Korthed. Disse Kaart, der omhandle Norge, Sverrig og de arktiske Lande, ere ikke originale, det kan ikke have nogen stor Interesse at paavise, hvilke fremmede Kartografer han har benyttet, hans Kopier ere tit upaalidelige og affjaskede, og ligesom Mercator og andre tidligere Kartografer tillod han sig at udfylde Kaartenes „hvide Pletter“ med et fantastisk Stof²⁾. Nogle af hans arktiske Kaart, der — om end paa en noget udskejende Maade — illustrere Jens Munks og David Danells Rejser, have en svag historisk Interesse, og det er muligt, at der i hans norske Samling findes enkelte gode Kaart, som han enten selv har optaget (Bohuslen) eller vidst at forskaffe sig gennem sit vidtstrakte Bekjendskab med Datidens betydeligste Mænd (Vardo og Vardøhus), men en nøjere Undersøgelse af disse Forhold

¹⁾ Langebeks Kopier af Mejers Kaart over Danmark findes i N. Kgl. S. Fol. 369. Med en mærkelig naiv Tillid til ældre Kaarttegners Korrekthed er Langebek i sit: *Jutia sive Nordjutland ex Monumentis Aevi Waldemariani descripta. Impensis Regiis, curante J. L. 1761 et P. F. Suhm 1787* (S. R. D. VII) gaaet helt tilbage til den før-mejerske (Laurembergske) Type, hvad Kystomridset angaar, og har paa denne Maade frembragt et for sin Tid aldeles monstrøst Kaart. Paa samme Maade benytter han Mejers Kaart over det gl. Nordfrisland.

²⁾ Mercator benyttede geografiske Eventyr til at illustrere Nordpolarlandene, Afrika opfyldte han med Ptolemæiske Stednavne og indblandede i dem et ham uforstaaeligt Stof, hentet fra tidligere Kaart. Paa samme Maade har Mejer overfyldt sit Gronlandskaart, dels med Navne fra de gamle Nordboeres Tid, dels med en Række almindelige eskimoiske Ord, hentede fra Olearius. Se: K. J. V. Steenstrup: *Om Østerbygden*, 1886, S. 49. — O. Peschel: *Geschichte d. Erdkunde*, 2te Aufl. S. 520.

kan kun foretages af en norsk Kaartkjender¹⁾. — Kongen maa øjensynlig have havt en vis Ret til disse Kaart, thi i Aaret 1670 skriver Mejer, at han allerede i November 1669 til højsalig Kong Frederik den 3dje har afleveret 62 Kaart i 3 Bind over Norge og omliggende Øer og Lande (dog uden Beskrivelsen), og han tilføjer, at de resterende over Danmark, Sverrig, Østindien og de himmelske Sfærer²⁾ hurtigst mulig skulle følge efter. Det

¹⁾ Gl. Kgl. Saml. Fol. 709. Verzeichnusz des Norwegischen Königreiches Land und See Carten. Indeholder 36 Kaart over de arktiske Lande, et lost Kaart over Island og over Vardø 1641, samt en Fortegnelse over hans Kaart til Danmarks og Norges Beskrivelse.

Gl. Kgl. Saml. Fol. 710. I. Prima Pars Norwegiae. In diesem Buche alsz dem Ersten theile von Norwegen wird Präsentirt eine Geo-hydrographische beschreibung des königsreichs Norwegen mit allen dazu belegenem Provinzien, Insulen vnd Ländern . . . nach ihrer wahren abbildunge Geometrice in Tabellen verfaszet, wobey erstlich eine General- und dan folgendes bey den Carten eine kurtse special-erklärunge wird zu finden sein, in 26 Tabulen. Beskrivelsen mangler. Hele Bindet beskæftiger sig med Hetland, Orkenøerne, Færøerne, Island, Grønland, Spitsbergen etc. og har Interesse for Datidens Opfattelse af herhenhørende Forhold. Gl. Kgl. S. Fol. 710. II. Handelt von denen stifttern Aggershuss, Hamern, stafanger vnd bergen mit ihren zugehörigen General- und special-Carten sambt deren beschreibung und nach folgenden Registern in 22 Tabulen. Beskrivelsen mangler. Gl. Kgl. Saml. Fol. 710. III. Dasz gantze Ertstift Trondhiem mit allen Provinzien, Insulen, Landen, ambtern, Lehnem vnd Vogteyen. 14 Carten. — Alle disse norske Kaart ere bleve tilstillede Kong Frederik d. 3die i Aaret 1669 (Sjæll. Indl. 1670). — Gl. Kgl. Saml. Fol. 711. Geograph. Land Carten über das gantze Königreich Schweden. Auf den Königl. May. Christian IV Glorwürdigsten Andenckens Befehl abgesetzt von Johanne Meyero. Husum. Mathematico Regio. Opus multi laboris et usus. 36 Kaart over Sverrig, Finland, Osterseprovinserne, Osel, Gulland, Dagerø osv. — Alle disse Folianter indeholde kun Concepter, og det er muligt, at Forfatteren har tilstillet Kongen andre, rentegnede Exemplarer.

²⁾ Sjæll. Indlag. 1670. Verzeichn. die Land Carten von dem

synes derfor sandsynligst, at Mejers store Kaartsamling, med Undtagelse af de danske Kaart, der solgtes til Resen, meget tidlig er bleven indlemmet i det store kgl. Bibliothek. Derimod er intetsonhelst bleven trykt. Under de usle Pengeforhold, der herskede i Landet efter den ulykkelige Krig, har Kongen maattet opgive sin tidligere Plan, og Mejer modtog — som K. S. Testrup fortæller¹⁾ — en Afvisning fra Hove. — Saaledes strandede det andet store Forsøg paa at udgive et dansk Atlas. Mejer havde arbejdet med ualmindelig Energi og ubestridelig Dygtighed, og det maa i høj Grad beklages, at Forholdenes Ugunst ikke tillod ham at faa Værket frem paa en Tid, „da det vilde have været et betydningsfuldt Monument i vor Literatur“.

X. Mejers historiske Kaart.

Efter at vi saaledes have givet en Fremstilling af Hovedmomenterne i Mejers Production, skulle vi vende os til hans historiske Kaart. Denne Side af hans Virksomhed har mere end alt andet bidraget til at gjøre

Königreiche Dennemarcken, den Hertzogthum. Schleswig, Holstein, Brehmen, Werden. Graffschaften Oldenburg vnd Delmenhorst. Dann auch von dem Königreich Schweden. — Ost-danmark 40, Ødanmark 50, Jylland 45, Slesvig og de nævnte tyske Lande 46 og Sverrig 60 Kaart. Norge 62 Kaart i 3 Bind. Dann einander Buch von Ostindien, davon erstlich ein General, dan 46 Special Carte. (Gl. kgl. S. Fol. Nr. 708.) — Von den him-lischen Sphære der Fixsternen vnd Planeten in 50 Tabulen. (Gl. kgl. Saml. Fol. 706—7.) Seind 5 Bände (nemlig med de 3 norske) in Türkisch Papier eingebunden.

¹⁾ Danske Samlinger. II. S. 277.

ham bekjendt, men for en Nutidskritiker er det ikke desmindre yderst vanskeligt at tage hans Kaart *au sérieux*. Forfatteren véd alt for meget. Der er næppe den Ting mellem Himmel og Jord, som han ikke har vovet sig i Lag med. Hans historiske Kaart begynde med Tingenes første Begyndelse. Han har givet et kartografisk Omrids af Verdens Oprindelse, han har et Kaart til hver af de 6 Skabelsesdage, af Treenighedens Raadslagning før Genesis, af Materiens Udstraaling af Guddommen, af Chaos, af Jordklodens Udseende paa den 3dje Skabelsesdag, da Gud skilte Vandene for neden fra det tørre Land. Han véd, at paa dette fjærne Tidspunkt var England landfast med Frankrig, at Jylland noget nær havde sin nuværende Skikkelse, at Afrika med en krogdannet Halvø udfyldte en stor Del af det indiske Hav, at Arkipelet syd for Asien den Gang var et Continent og Nordamerika en vildtsplittet Øgruppe. Ja, han trænger ind til Alskabningens hemmelighedsfuldeste Dybder. Han giver et kartografisk Billede af Jordens Indre med alle dens Skatte, han er fortrolig med den store Bjørns, Tyrens og Syvstjærnernes Indvolde, og han kjender og afbilder alle de syv Himle. Det kan ikke forundre nogen, at en saadan Mand er ligesaa godt kjendt med Paradisets Have som med Haderslev Østeramt, thi hos Middelalderens Kartografer findes fuldt op af Kaart over Paradiset, men Mejer véd ogsaa mere. Han fixerer det geografiske Sted ved Euphratfloden, hvor Adam skabtes, og han fortæller og afbilder, hvorledes Gud og hans hellige Engle fejrede den første Sabbath sammen med Adam og Eva i Eden, og han tilføjer, at de havde denne Nydelse kun 6 Gange, thi Torsdagen den 26de Oktober meget tidlig om Morgen

spaserede Eva hen til Kundskabens Træ og spiste af dets Frugt¹⁾. — Jeg tvivler ingenlunde om, at disse Kaart ere udarbejdede efter gode astrologiske og kabbalistiske Grundsætninger, og som Illustrationer til Datidens Tankegang have de vel ogsaa nogen Betydning, men her vil jeg kun fremhæve, at for en Mand med en saadan Viden maa det have været en saare ringe Ting at give et kartografisk Billede af Byen Slesvigs Udseende Aar 1154 eller af Helgoland og Nordfrisland et halvt Tusend Aar tilbage i Tiden.

Fantastisk Anskueliggjørelse af Textens Ord faldt i det 17de Aarhundredes Smag, ja, langt yngre og meget ansete Forfattere have givet sig af med det samme efter en meget stor Maalestok, og som historisk Kartograf arbejdede Mejer derfor sikkerlig baade i god Tro og var heller ikke udsat for at blive misforstaaet af sin egen Tld. Vi have endnu et historisk Kaart af ham over

¹⁾ *Coelestis Æthereæ & Terrenæ Compagis Anatomes. Adumbratio oder Entwurff Einiger Tabulen der Cælestis Æthereæ etc.* Authore Johanne Mejero Hus. Cimb. 1667. Gl. Kgl. Saml. Fol. 706. Eine andere Verzeichnusz derer Tabulen Cælestis Æthereæ & Terrenæ Compagis Anatomes, welche in diesem zweiten Büchlein von den ubrigen dreyen Tagewercken Gottes — — vnd an der Zahl 50 sein. An. 1667 per Johannem Mejerum Hus. cimb. Gl. Kgl. Saml. Fol. 707. — Det 54de Kaart har folgende Titelpaaskrift: Eine Tabel von dem Paradies worinnen Adam vnd Eva den ersten Sabbath mit Gott vnd seinen III. Engeln gehalten vnd gefeyert, da Gott von seinen wercken geruhet. Nach diesem haben sie nur zuzammen 6 Feyertage im Paradies gehalten, die auf 40.tage auflaufen, den am 26. Sbris, des Morgens nach deme die ☉ne aufgegangen, spatzierte Eva allein beim Baum des erkenntnisz etc. etc. — Desværre savner jeg alle Forudsætninger for at kunne bedømme disse astronomisk-astrologiske Kaart (c. 60) og kan kun henlede Opmærksomheden paa dem.

det døde Hav før Sodoma-Katastrofen¹⁾, og vi kjende Titlerne paa en hel Række historiske Kaart over Afrika, Asien, Evropa, Tyskland, Holsten, Barwith- og Sønderjylland-Syssel, Danmark, Norge etc., der skulde have prydet hans dansk-norske Atlas, og som kun Tidernes Ugunst forhindrede ham i at lade udkomme²⁾. Mejer har altsaa drevet den historiske Kartografi professionelt; men Skæbnen har villet, at hidtil kun ganske enkelte Sider af hans Virksomhed ere blevne bekjendte og kritisk drøftede. Interessen har samlet sig om hans faa trykte Kaart, og vi møde det Særsyn, at en Production, hvormed der er skreven Afhandlinger i snesevis, hovedsagelig er forbleven ukjendt, og disse Afhandlinger have derfor, tiltrods for den ofte endog meget store Dygtighed, hvormed de ere skrevne, kun ringe Værd. Drøftelsen af disse historiske Kaart begyndte i Slutningen af forrige Aarhundrede, efter at Langebek, der i denne Henseende væsentlig stod paa samme Standpunkt som Mejer, havde godkjendt og kopieret dem i *Scriptores Rerum Danicarum*³⁾, og siden den Tid er der ikke forløbet et eneste Decennium, uden at de have været Gjenstand for Debat, ja, en Tid lang

¹⁾ Ggl. Kgl. Saml. Fol. 709.

²⁾ I hans Indholdsoversigt over dette Værk og i hans trykte Kaartfortegnelse 1657 findes bl. a. følgende historiske Kaart opførte: *Germania antiqua*. — *Germania antiqua borealis*. — *Orbis Vetus*. *Cum Origine magnarum in eo gentium à filijs & nepotibus Nohe*. — *Europa antiqua*. — *Asia antiqua*. — *Africa antiqua*. — *Dania antiqua*. Anno 1300. — *Cimbrica Chersonesus Australis, Nortalbingia, Saxonia & Wagria*. An. 1320. — *Alt Süder-Jütland Syssel*. — *Norwegia antiqua*. — *Vom alten Barring Syssel*. — *Von der alten Provintz Angulen etc.*

³⁾ *Jutiae Ducatus Dominiique Nordalbingiae Descriptio, Monumentorum .Evi Waldemariani Fide Asserta*. Impensis Regiis, curante J. L. 1761. Kaartet findes i 7. B. af *Script. Rer. Dan.*, der udkom 1792.

dannede de endog et staaende Emne i de holstenske Tidsskrifter, og Mænd som Kruse¹⁾, Kusz, Outzen, Falck, Michelsen, Forchhammer, Lappenberg, Wiebel, J. N. Schmidt o. m. a. have søgt at komme til et endeligt Resultat angaaende deres Tilblivelsesmaade og Værdi, men uden afgjørende Held. Endnu i den aller seneste Tid have de tildraget sig lærde Mænds Opmærksomhed, og de reproduceres stadig i Slesvig. I vor hjemlige Literatur indtage de derfor samme Stilling som tidligere Spørgsmaalet om den grønlandske Østerbygd, eller som Brødrene Zeno's Rejser for Tiden indtager i Verdenslitteraturen. Vi staa lige over for et hundredaarigt Spørgsmaal, der venter sin Løsning, og i en Monografi om Mejers Production er det umuligt at undgaa en indtrængende Drøftelse af dem.

I „Landesbeschreibung“ har Mejer ladet trykke følgende historiske Kaart: Grundrids af Byen Slesvig 1154, af Oldenburg 1320, af Oldesloe 1382, af Ditmarsken 1500, af Helgoland Aar 800 og 1300, af Nordslesvigs Vesterhavskyst og det gamle Nordfrisland Aar 1240. At disse Kaart i deres inderste Grund ere forføjlede, er allerede forlængst paavist for Byerne Slesvigs²⁾, Oldenburgs og Oldesloes³⁾ Vedkommende; hvad Helgolands-

¹⁾ En brugbar Oversigt over den herhen hørende ældre Literatur findes hos F. Geerz *anf. St.* S. 39.

²⁾ Nogle Bemærkninger om Johann Mejers: Grundrisz der alten Stadt Schleswig. Anno 1154. af Adjunkt C. C. Lorenzen. Slesv. Prov. Efterr. II. S. 231 flg. Se ogsaa Dr. Hasse: *Über Schleswigs Stadtrecht.* Kiel 1880.

³⁾ Mejers Kaart over Oldenburg 1320 er ikke andet end et Billede af den hannoveranske By Stade, som han paa Grund af en Trykfejl i Braunius: *Theatrum urbium* 1576. I. S. 23 har forvekslet med den holstenske By. Se: Joh. v. Schroeder & Biernatzki: *Topographie von Holstein etc.* 2. Aufl. 2. B. S. 247 Anm., og for Oldesloes Vedkommende S. 255.

kaartene angaar, har jeg for nylig godtgjort, at de savne ethvert historisk Grundlag og ere rene Constructioner¹⁾; Kaartet over Ditmarsken har kun ringe historisk Interesse, da det ligger Forfatterens egen Tid nær; og saaledes blive kun Vaddekaartet fra Nordslesvig og Nordfrislands-Kaartet tilbage som Støtte for Mejers Autoritet. Det er derfor særlig disse, vi i det følgende ville underkaste en indtrængende Kritik.

Mejers historiske Kaart over Nordslesvigs Vestkyst.

Paa „Landcarte von dem alten Nordfrieslande. Anno 1240“ har Mejer ogsaa indtegnet et historisk Kaart over Nordslesvig fra Vidaa til et Par Mile Nord for Ribe. Denne Del af Kaartet er ikke udarbejdet med saa stor Omhu og er heller ikke saa rigt udstyret med Navne og andre topografiske Objekter som de sydligere Egne; men, hvis Mejers Fremstilling stod til troende, maatte dette Landskab ikke des mindre have gennemgaaet næsten lige saa store Forandringer som det egentlige Nordfrisland. Alle Øerne: Jordsand, Rømø, Manø og Fanø ere forsvundne og indoptagne i et stort, af Aaløb gennemfuret Kystland, og selv paa dette Oversigtskaart møde vi en Række ukjendte og mærkelige Bynavne, der gjentages efter en meget forøget Maalestok paa hans „Westertheil des Amptes Hadersleben zu sambt Riepen und Löhme closter. Anno 1649“, hvor han — efter sit bekjendte Mønster — indtegner et „Vaddekaart“, der ved en forandret Skravering antyder Landets ældre Udstrækning og daværende Bebyggelse. Det har dog ikke været Mejers Hensigt at

¹⁾ Geograf. Tidsskrift. 1887. S. 50 flg. Johannes Mejers Kaart over Helgoland.

blive staaende ved et saadant Skizzekaart, der kun giver en skeletmæssig Fremstilling af Landskabet; af hans „Renow. Landesbeschr. 1654“ ses det, at han dengang var i Færd med at udarbejde eller alt havde fuldført et historisk-topografisk Kaart over „Sønderjyllands Syssel“ (o: Nordslesvigs Vestkyst) med Skove, Aaløb, Søer og tidligere Bebyggelse, uden at et saadant Kaart dog er naaet ned til os.

Ikke des mindre vælger jeg hans ovennævnte Vadde-kaart som Udgangspunkt for den følgende Undersøgelse, dels fordi det hidtil slet ikke har været omtalt, hverken i den hjemlige eller i den tyske Litteratur¹⁾, og altsaa kan undersøges mest fordomsfrit, dels fordi det som en Del af hans Generalkaart over Nordfrisland kan benyttes til at kaste nyt Lys ind over det, og det maaske allerede her kan lykkes mig at fastslaa de Synspunkter, hvorfra hele denne Kartografi bør ses, dels endelig ogsaa fordi det ligger os nærmest og omhandler en fuldstændig dansk Landsdel, hvoraf endnu en Del hører til Riget.

I „Renow. Landesbeschreib.“ S. 312 flg. giver Mejer en meget vidtløftig antiqvarisk-topografisk Skildring af „Sønderjyllands Syssel“ Aar 1300. Han siger, at Syslets Navn stammer fra Landsdelens gamle danske Benævnelse, og tilføjer, at da Kong Harald Blaatand Aar 950 inddelte Jylland i Provstier eller Sysler, fik disse sønderjyske Egne alt den Gang dette Navn, og Sønderjyllands Syssel var da noget nær det største Provsti i Ribe Stift. Det omfattede Aar 1300 42 □ Mile, havde 2 Stæder, 4 Slotte, 3 Flækker, 73 Kirker og 206 Landsbyer. Men

¹⁾ Nutidsfortættelse som Dr. O. Nielsen og J. Kinch, der behandle meget nærliggende Emner, forbigaa disse Kaart med fuldstændig og berettiget Tavshed.

desværre har Mejer ikke været videre fortrolig med den gamle Sysselinddeling. Han fortæller, at Barwith Syssel omfattede ogsaa Ris Herred og „Barsmerwicke, ein Vogtey“¹⁾, og Ellumssyssel er ham fuldstændig ukjendt. Ved den egentlige Beskrivelse af Syslet støtter han sig forøvrigt til en gammel Kirke- og Byliste eller „Catalogus“, der skal være affattet af Ribe Stifts 20de Biskop Christianus (Christiern II) Aar 1300, senere fundet i den første Lutherske Bisp Johannes Wendus's (Vandals) efterladte Bibliothek og — engang i Firtierne af det 17de Aarhundrede — overgivet Johannes Mejer i Afskrift af Biskop Johannes Monradus (skal vel være Erik Monrad, der blev Bisp i Ribe 1643)²⁾. Hos Mejer har denne Liste følgende Titel: „Verzeichnusz aller Harden, Kirchen, Capellen, Stätten, Schlöszer vnd Dörffer in Juttländs-suszel. Anno 1300“, og han meddeler den in extenso. Ved første Øjekast kunde denne Liste tage sig ud som et højst interessant Document, thi vi have ikke Overflod paa topografiske Oplysninger fra den tidligere Middelalder, og en fuldstændig Byfortegnelse over Ribe Stifts sydlige Del — overleveret os gennem Biskopperne Christiern, Vandal og Monrad — vilde, særlig ved Siden af de andre rige Kilder fra denne Egn, give usædvanlige Bidrag til historisk-topografiske Undersøgelser. Men uheldigvis kan Mejers Liste kun betragtes som Digt. Jeg skal ikke opholde mig ved, at den ingensinde hverken tidligere eller senere omtales i vor Literatur og kun er naaet til os gennem Mejer, heller ikke ved Sysselevnavnet

¹⁾ Renow. Landesbeschreib. S. 295.

²⁾ Renow. Landesbeschreib. S. 312. Aarstallet, da Johannes M. modtog denne Liste, er gjort ukjendt ved Udstregning; der synes oprindeligt at have staaet 1642.

(Sonderjyllands eller Jyllands Syssel), en Betegnelse, der aldrig har eksisteret undtagen i nogle tyske Kronisters Fantasi, og som udelukkes alene derved, at alle de Egne, der skulde indfattes under Navnet, ere Brudstykker af Ellum- og Barwithsyssel¹⁾, — eller ved den aldeles uhistoriske Meddelelse, at Kong Harald Blaatand Aar 950 inddelte Jylland i Sysler; thi Mejers Forsvarere vilde formentlig strax afvise disse Indvendinger som selve Listen uvedkommende. Værre er det derfor ogsaa, at Bynavnene fremtræde i den bedærvede tyske Form, der er saa velkjendt fra Danckwerths Beskrivelse. Listen har Brønderup for bramthorp, Schads for skastath, Schrawe eller Schraude for skragh, og skulde man af dens ydre Form slutte sig til dens Affattelsestid, vilde man langt snarere komme til at tænke paa Mejers egen Tid end paa et saa fjærnt Aarstal som 1300. Men Indholdet viser hen til det samme. I Ribe „Oldemoder“ have vi en yderst interessant Fortegnelse over de Herreder og Kirker, der omkring Aar 1340 hørte til Ribe Stift²⁾. Denne Liste, der hviler paa et sikkert historisk Grundlag, er altsaa kun en Memeskealder yngre end den foregivne hos Mejer, i Tiden mellem Aar 1300 og 1340 indtraf ingen større Landeplager³⁾, der kunde have mærkbar Indflydelse paa Landets Bebyggelse, og man skulde derfor vente en meget nøje Overensstemmelse mellem begge

¹⁾ „Jeg har ingensteds truffet nogen Hjemmel for den hos slesvigske Forfattere almindelige Angivelse, at de Dele af Sonderjylland, som hørte til Ribe Stift, indbefattedes under Navnet „Sonderjyllands Syssel“.“ J. Kinch: Ribe Bys Beskrivelse. I. S. 52.

²⁾ „Ribe Oldemoder“, et Pergaments Haandskrift paa det store kgl. Bibliothek, udgivet 1869 af Dr. O. Nielsen.

³⁾ C. Kusz: Jahrbuch denkwürdiger Naturereignisse. Altona 1825. I. S. 20.

Listerne, særlig da de ere udgaaede fra samme Værksted; men intet mindre.

Foruden Domkirken anfører „Oldemoder“ 5 Kirker i Ribe, Joh. Mejers Liste kjender kun de to (Domkirken og St. Kathrine), der bleve ved at bestaa efter Reformationen, og alene dette maa vel være tilstrækkeligt til at stemple den som et Fabrikat fra det 16de eller 17de Aarhundrede. I Hvidding, Gram og Rangstrup Herreder stemme Listerne med hinanden (bortset fra Rømø og det opdigtede „Havsogn“ Rydstrup), men dette beviser intet, naar det erindres, at først Aar 1557¹⁾, altsaa næppe 100 Aar før Mejers Tid, kom Hellevad, Egvad og Bedsted Sogne i Sønder Rangstrup Herred fra Ribe ind under Slesvigs Bispestol, og Listens Forfatter behøvede altsaa ikke noget Kjendskab til Middelalderen for at opføre disse Sogne paa den rigtige Side. For de øvrige Herreder er Forvirringen derimod uhelbredelig. Saaledes henregnes Skodborg Kirke, altsaa hele Frøs Herred, til Ribe Stift, og Forfatteren har altsaa været uvidende om, at ved Afgrænsningen²⁾ mellem Ribe og Slesvig Stift forblev dette ene Sogn i Frøs Herred under de slesvigske Bisper; Dover Kirke, der først blev nedlagt ved den sorte Død 1348—50, findes slet ikke paa Listen; Rømø, der hørte til Hviding Herred, og Manø, der hørte til Frøs Herred, opføres som to store selvstændige Herreder „Roemds- og Mandusharde“. Men da vi senere under Nordfrisland komme til at beskæftige os med et Par lignende Kirkefortegnelser, skulle vi forfølge Sagen endnu

¹⁾ O. Nielsen: Sysselinddelingen i Danmark. S. 70.

²⁾ Dr. Jensen: Bispedømmet Slesvigs gl. Omfang. Ann. f. Nord. Olkyndighed. 1849. S. 342. Se: Kirchl. Statist. I.

videre og for Kalvslund, Lø, Tønder og Højers Herreder sammenligne Mejers Kirker med „Oldemoders“ Angivelser.

„Oldemoder“:

Mejer:

Kalvslund Herred:

kalfslund	— — —
hyortlund	Hiordwads Capell
dowerth desolata ¹⁾	— — —
linthorp	Lindrup Capell
faarthorp	Fardrup (Faredrup)
hyrtingh.	Hierding Capell
	Gedsted ²⁾ (Gredsted) Kirche
	Fludstrup ³⁾ Capell (ved Nipsaa).

Lø Herred:

myaldern	Medolden (vel Midoldum)
dystorp	Doesterup (Drostrup) Kirche
ranthorp	Randrup Kirche
brethwath	Breedbro Kirche
løghum	Löhmeloster (vel Löhe Kloster)
mykæltundaer.	— — —
	Schads Capell
	Loehm Capell
	Wieszbuy Kirche.
	(9 Kirch. 27 Dörff. 345 Pfl.)

Tønder Herred:

dælær	— — — — —
apæld	— — — — —
vbyergh	— — — — —
wistæby	— — — — —
lithetundaer.	— — — — —

¹⁾ „desolata“ er tilføjet med en yngre Haand.

²⁾ Formodentlig Landsbyen Jedsted, „Eestath“, i Vilslev Sogn, der aldrig har været Kirkeby. Kirch. I. S. 593.

³⁾ Et opdigtet Sogn ude paa Vadderne.

„Oldemoder“:

Mejer:

Højers Herred:

hyarpzhøgh	Hierpstede Kirche
balghum	— — —
andæfliit (subm.)	— — —
høthær	Hower Kirche
emberloof	Emmerlow Kirche
skastath.	— — —
	Mögeltønder, ein Stattlein
	Tøndern, ein Marekfflecke
	Rüdebol Capell
	Knöckum Capell
	Jördum (ist nun das Jordsandt).
	(8 Kirch. 20 Dörff. 274 Pfl.)

At Mejer ikke har Tønder Herred, kunde forsvares, ja, muligvis endogsaa anføres som Bevis paa hans Listes Ægthed; thi Kong Valdemars Jordebog, der er forfattet noget før Aar 1300, har heller ikke det nævnte Herred, og den Slutning laa altsaa nær, at Tønder Herred først efter 1300 har udskilt sig af Lø og Højers Herreder, ligesom Kalvslund Herred ved samme Tid maa have udskilt sig af Frøs Herred¹⁾. Dog uheldigvis udelader Mejer ikke alene Herredet, men ogsaa de fleste af dets Kirker, nemlig Daler, Abild og Ubjærg, ligesom man for Højer Herreds Vedkommende savner Ballum og Andflod og i det hele maa indrømme, at hans Fordeling af Sognene røber en uhelbredelig Forvirring. Ulykken vil desuden, at netop flere af de Sogne, han udelader, ere de historisk mest sikre, vi have. Saaledes omtales Ballum som Kirkeby allerede Aar 1214, idet Biskop Tuve dette Aar

¹⁾ Dr. O. Nielsens Udgave af Kong Valdemars Jordebog. S. 100. Anm.

henlagde Indtægterne af Møgeltønder og Ballum Kirker til to nye Kannikedømmer ved Ribe Domkirke¹⁾. Daler omtales Aar 1240 i Hertug Abels Frihedsbrev for Bispestolens Gods²⁾ og Andflod 1233 i Biskop Ganners Forlig mellem Møgeltønder og Andflod Sogne om Tjenestepigten til Bispestolen³⁾. Vi kunne derfor ikke skjænke Listens den mindste Tiltro, men det mærkeligste turde dog maaske være, at selve J. Mejer ikke har rettet sig efter den, thi paa sit Kaart over Nordfrislands nordlige Del Aar 1240 giver han ogsaa en Fremstilling af Tonders Omegn, og her finde vi baade Tønder Herred og Daler Kirke, ligesom ogsaa — selvfølgelig overensstemmende med Sandheden — Skads (Schadding) henregnes til Højers Herred. Men naar Listens Forfatter kan begaa saadan Vildskab paa det tørre Land, i de Egne, der endnu i vore Dage have noget nær det samme Sognetal som i Middelalderen, saa kan man vente adskilligt af ham, naar han giver sig i Lag med Kirkerne paa Vadderne, og i denne Henseende skuffer han end ikke de dristigste Forventninger. Allerede ved Højers Herred faa vi en lille Mundsmag. Han nævner Rudebøl Kirke⁴⁾, Knöckum Capel med Landsbyerne Knöckum og Westerbuy og „Jördum capell, ist nun das Jordsandt, 1. Jördum lieget im holtze, 2. Lysab, 3. Fripum (?), 4. Fehrby an dem friesischen Sunde, dar ein Fehrstede uber nach Witscia in Nordfrieszlandt“: men om muligt endnu værre bliver det, naar han kommer til de to

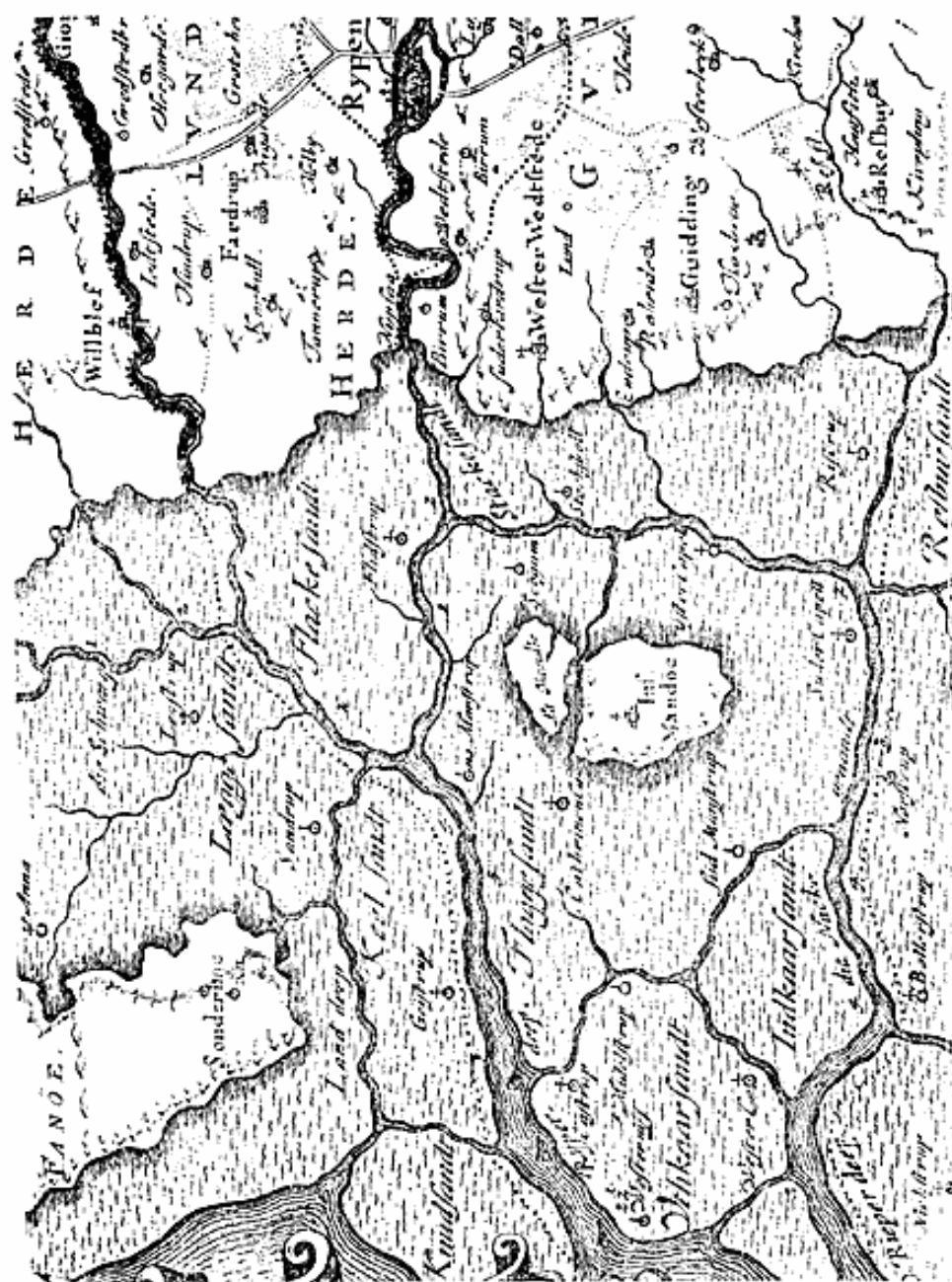
¹⁾ Ribe Oldemoder. S. 35. Kinch. I. S. 44.

²⁾ Ribe Oldemoder. S. 10. Kinch. I. S. 53.

³⁾ Ribe Oldemoder. S. 21. Kinch. I. S. 50.

⁴⁾ Forekommer formodentlig under Navnet Uthbølling som Landsby i „Oldemoder“.

„Vadde-Herreder“ i Sønderjyllands Syssel, nemlig „Mandusherrith“ og „Röemdharde“, der have bestaaet af efterfølgende Sogne og Byer.

Udsnit af Joh. Mejers Kaart over Haderslev Vesteramt.

„Mandusherrith (In vnterschiedlichen Insulen zertheilet. Ist in der Lenge vber 2 Meilen, vnd die breite eine grosze meile).

1. Geisterup Capel. 1. Kielsz, 2. Zarphy, 3. Liest. Ein Insul.
2. Kludsbuy Capel¹⁾. 1. Sindrup, 2. Zarpstrup, 3. Kludsbuy. Ist auch vmbfloszen vndt liegen Norden der Nipsertiefe.
3. Middelstrup²⁾ Capel. 1. Medelstrup, 2. Koldstrup, 3. Westernisz.
4. Westercapel. 1. Gardesby, 2. Nackesbuy³⁾, 3. Sielldbuy. Diese beide Kirspel seind auch vmfloszen.
5. S. Catharinen Capel. 1. Cathrinbuy am Skogerwalde.
6. Nor Manstrup Capel⁴⁾. 1. Nordmanstrup am Holtze.
7. Sudr Manstrup Kirche. 1. Sudr Manstrup, 2. Nackesbuy³⁾. Hir zwischen liegt der Scoger walddt.
8. Scogum Capel⁵⁾, am holtz. 1. Scogum.
9. Südereapel an der Nackertiefe. 1. Sunderbuy.

Dieses Härde hält also 9 Kirchen, 18 Dörffer, ist zwar vmfloszen, gleich ein Insul, aber doch nur ein schmale tieffe darzwieschen an Huedingharde, worinnen 223 pfluge.

Röemdharde (Ist auch vmbfloszen, vnd helt vnterschiedliche Insulen. Diesz Harde ist lang vber 4 Meilen vndt etwan 2 Meilen breit. Hat 9 Kaspel, 38 Dörffer vndt 315 Pfluge).

1. Knödstrup⁶⁾ Capel. 2. Nackstrup, 3. Markeshol ist auch ein Insul negst dem meere.
2. Rickstrup Kirche. 1. Rieckstrup, 2. Hattum, 3. Zeestum, 4. Zellerup, 5. Dwelderup. Eine absonderliche Insul die Rickesöe genandt wird vnd ein Birekding.

¹⁾ Findes ikke paa Kaartet.

²⁾ Castrup er Kirke paa Kaartet.

³⁾ Opkaldt efter Lobet „die Nacke“.

⁴⁾ Er kun Landsby paa Kaartet.

⁵⁾ Er kun Landsby paa Kaartet.

⁶⁾ Nieckstrup paa Kaartet.

3. Hödderup ¹⁾ Capel. 1. Knolsz, 2. Zestrup, 3. Höderup, ein klein Insul am Frieserhauen.
4. Janstrup ²⁾ Capel. 1. Janstrup, 2. Iversbol, 3. Bollersdrup, 4. Töfftum am Holtz Rymerslundt.
5. Iuern Capel. 1. Iuerde, 2. Nordstrup, 3. Boldmarck, 4. Twiszdmarek, 5. Tystrup, 6. Kapstrup.
6. S. Clemenskirche, lieget im Holtze Rymerslundt. 1. Kanschmarck, 2. Twydszmarck, 3. Frawdalen, 4. Hadderup, 5. Lackolek.
7. Apperum ³⁾ Kirche. 1. Appen, 2. Wippel, 3. Hedrup, 4. Osterbuy. Diese 4 Kaspel seind absonderlich umbfloszen vnd dasz vornelmste theil des Röemdsharde, woruon Anitzo die Insul Röm noch vbrig, nur mit einen kaspel zuuor beschrieben.
8. Appen Kirche. 1. Appen, 2. Svesztbuy am Löembecke, 3. Klystrup, lieget im Appenschau oder Apenholtz.
9. Sundernisz Capel am Leidtieffe belegen. 1. Sondernisz, 2. Achsterup, 3. Lystrup, 4. Wester Ibelum vnd Wipperup. Diese 3 Kirspell begreifen eine Peninsul vnd ist fuszfast mit dem Huedingharde, wie die Carte auszweiset.“

Det er unødvendigt at spille ret mange Ord paa dette Opspind; thi ikke alene findes disse Herreder ikke i Kong Valdemars Jordebog, lige saa lidt som en eneste af de 18 Kirker — i en formodningsvis frugtbar Marskegn lige udenfor Bispesædets Porte — blot saa meget som nævnes i den vidtløflige archivalske Literatur, vi endnu have fra Stiftet i Middelalderen, men desuden kommer den Mejerske Topografi i bestemt Modstrid med, hvad

¹⁾ Dette Sogn findes ikke paa Kaartet, men derimod et Westercapel, som ikke findes paa Listen.

²⁾ Bollerstrup paa Kaartet.

³⁾ Landsby paa Kaartet.

vi positivt vide. Efter hans egne Angivelser skal en stor Del af disse Kirker endnu have været til i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. „Anno 1416 har Mandø mistet meget paa Sydsiden og navnlig Nackesby, Manstrup og Sudercapel. Thi kort før denne Tid var Øen endnu 2 Mile lang og en bred og har havt 5 Kirker, hvoraf 2 gik under i det nævnte Aar“¹⁾; men, som det fremgaar af Documenter i Ribe „Oldemoder“, havde Romø og Manø allerede 1340 kun hver én Kirke, og de hørte alt dengang henholdsvis til Hviding og Frøs Herred. Mejers Liste er Fabel fra Ende til anden; men desuden kan der vel næppe være nogen Tvivl om, at den væsentligste Del af samme, i hvert Fald sikkert alle Landsbynavne, ere fabrikerede af Mejer selv. Det hele ligner altfor meget Topografien i Landesbeschreibung til at kunne have nogen anden Oprindelse. Tilmed har Mejer paavislig baaret sig saaledes ad ved Øen Sild, hvor han har hentet Kirkebyernes Navne fra en apokryf Kirkeliste og saa, hjulpen af en stedlig Tradition, hittet paa Landsbynavne i hundredvis, og endelig tilstaar han dette noget nær selv. I Landesbeschreibung (S. 75) hedder det: „Es wird beständig berichtet, das die vor diesem Harde belegene Insulen hiebevör, jedoch vor vielen und langen Jahren, mit dem festen Lande aneinander gehengen, gestaltsamb die Einwohner dieser Gegend dem Königl. Mathematico die Lage vieler Örter in dem Meere gewiesen, und ihre Nahmen dabey angezeigt, wie solche in dieser Carten von dem Westertheile des Amptes Hadersleben zu befinden.“ Som jeg alt andetsteds

¹⁾ Renowirt, Landesbeschreib. S. 392. Sammenlign hermed: Landesbeschreibung S. 76 og Luxdørf's Exemplar paa det store kgl. Bibliothek.

har godtgjort, maa saadanne Udtalelser betragtes som Mejers egne Ord, og den anførte Topografi har da ikke anden Oprindelse end den stedlige Overlevering, tilsat med en meget stor Del af Forfatterens egen Opfindsomhed. Derfor kommer der et Bollertstrup paa Bollertsand, et Nacksbol paa Nackesand, et Jordum Capel paa Jordtsandt, et Stecksbol paa Stackesandt osv. osv.; derfor har det været muligt for Mejers dybsindige Fortolkere at finde talrige Gjentoning (Nachklänge) af hans By- og Kirkenavne i Vadderne endnu bevarede Navne, derigjennem have de atter fundet vægtige Beviser for Rigtigheden af hans Topografi og Kaart og saaledes afsluttet Bevisrækken til gjensidig Tilfredshed for begge Parterne.

Vi ere altsaa naaede til følgende Resultat. Mejer maa have været i Besiddelse af en apokryf Kirkeliste, der, uhistorisk og højst urigtig affattet, næppe kan være ældre end fra Reformationstiden. Denne Liste, hvis oprindelige Udseende er os ukjendt, har dog næppe indeholdt andet end Herrederne og Sognekirkerne, men idet Mejer fra Juni til Oktober 1643¹⁾ kaartlagde „Ribe Stift og Varde Syssel“, altsaa ogsaa den herhenhørende Kyst, har han indsamlet en Række stedlige Overleveringer om forsvundne Byer saa vel som Navne paa iøjnefaldende Punkter paa Vadderne, og af dette Stof i Forbindelse med Kirkelisten har han saa komponeret den ovenfor meddelte Topografi af de 2 Herreder Aar 1300. Dette Arbejde lægges derefter til Grund for Kaartene, det er det oprindelige, det, han betragter som det historisk givne og sikre, og efter at han har grupperet Byerne sognevis om de fra Kirkelisten maaske kjendte Kirker — selv-

¹⁾ Se foran Afsnit IV.

følgelig paa aldeles vilkaarlig Maade, da de vare hans eget Paahit —, indrammes de af Land. Men ogsaa dette kommer han til paa samme Godtkjøbsmaade. Da han ikke har noget gammelt Kaart over Landet fra Aar 1300, og det er umuligt at tegne et forsvundet Lands Udstrækning og Form efter nogle Bylistre, hjælper han sig igjennem med sit eget Vaddekaart fra 1643, og han arbejder altsaa ogsaa her med et helt uhistorisk Stof. Som alt anført kaartlagde Mejer i Aaret 1643 i lidt over 3 Maaneder hele Vestkysten fra Tønder til Varde; vi have endnu det Kaart, han Aaret efter udgav over disse Egne¹⁾, og vi se deraf ikke alene, at de slesvigske Vadder alt dengang havde faaet den kartografiske Form, der stereotypet gjentages paa alle hans følgende Kaart, uden at han senere har forsøgt at rette paa dem, men ogsaa, at han kun har kunnet ofre en saare ringe Tid paa disse vanskelige, tildels undersøiske Maalinger. Hans Fejl og Unøjagtigheder, der ere store nok paa det faste Land, kunne derfor her svulme op til de største Urimeligheder, uden at vi ere i Stand til at kontrollere ham²⁾, og det vilde derfor være letsindigt at tillægge Kaartene nogen stor videnskabelig Værdi for Landets Geografi paa Mejers egen Tid, og ligefrem urimeligt at give dem ud for saa historisk sikre Fremstillinger af et forsvundet Lands Rudimenter, at dette endogsaa skulde kunde rekonstrueres efter dem. Men det er netop saaledes, Mejer

¹⁾ *Delineatio tractus Maritimi Occidentalis Ducatus Sleswicensis ab Insula Nordstrandia ad Insulam Mando. Authore Johanne Meiero. Math. Husan. Cimb. (1644.)* (Gl. kgl. Saml. Fol. 1026.)

²⁾ Sammenlign f. Ex. Mejers Kaart over Ejderens Grunde med et smukt, hollandsk Manuskriptkaart: *Afbelding Aller Coersen Diepten opt legeste Water, oek Sanden bet tho de Nieuw angefangne Stadt an der Eyder.* Gl. kgl. Saml. Fol. 1026.

bærer sig ad. Hans Kartografi gennemløber 3 Trin, inden det fuldfærdige Produkt fremkommer. Først udarbejder han et geografisk Vaddekaart fra sin egen Tid og en fantastisk Topografi fra det 13de Aarhundrede — indbyrdes uafhængige af hinanden; dernæst sammenarbejder han disse to Faktorer, og der fremkommer et skizzeret historisk Kaart eller et Vaddekaart med gamle Bynavne, og endelig løftes dette Kaart op over de nivellerende Vande og ikkedes af den topografiske Pragt, som en ødsel Signatur for vidtstrakte Skove, talrige Aaer, Søer, Slotte, Afgudstempler o. a. desl. formaar at give det. For Røm- og Manø er Mejer kun naaet til det andet Trin, men enhver, der opmærksom læser den ovenanførte Topografi igjennem, vil snart se, at alle Elementer til et fuldstændig historisk Kaart alt ere bragte til Veje, og at det næppe vilde have kostet Mejer stort Hovedbrud at forvandle dette Kaart fra et „Vadde“- til et virkeligt „Land“-Kaart.

De historiske Kaart over Nordfrisland.

I.

Den ovenfor udviklede Opfattelse af den Mejerske Kartografi har maaske endnu en vel hypothetisk Karakter til at være helt overbevisende, men idet vi nu gaa over til at undersøge hans egentlige Hovedværk i denne Retning, hans Nordfrislandskaart, vil der snart fremkomme saa mange og saa sikre Bevisligheder, at al Tvivl maa forsvinde. Gjennem de talrige nye Kilder, det er lykkedes at fremdrage, komme vi i Besiddelse af alle de Elementer, hvoraf hans Kaart ere opstaaede, vi kunne følge ham Skridt for Skridt, og det er umuligt, at der

herefter kan forblive noget uklart over disse saa omstridte Kaarts Tilblivelsesmaade. For Nordfrislands Vedkommende have vi endnu saa vel hans Kaart fra 1644, aldeles uberørt af historisk-kartografiske Planer, som hans historiske Vadde- eller Skizzekaart, og ligeledes den Kirkeliste, han har benyttet, tilligemed den specielle antiqvairiske Topografi, som han, støttet til denne Liste og den stedlige Overlevering, har udarbejdet og indført paa sit fuldstændige historiske Kaart over Nordfrisland, og alt fremtræder med saa meget des større Klarhed, som Kirkelisten meddeles ganske udskilt fra den Mejerske Topografi, og vi altsaa bestemt kunne skælné imellem, hvad han har hentet fra tidligere Forfattere, og hvad han selv har opfundet. Det er derfor mit Maal gjennem den følgende Undersøgelse at bevise — ikke hvorledes Nordfrisland saa' ud i det 13de Aarhundrede, thi det er et Spørgsmaal, der ingensinde vil kunne besvares tilfulde, og allermindst saa længe man ikke har emanciperet sig fuldstændig fra Mejers Kaart, — men hvorledes disse Kaart ere blevne til, og hvilken Værdi man kan tillægge dem som historisk Monument.

I Renow. Landesbeschr. (S. 364) har Mejer en meget vidtløftig Topografi over det gamle Nordfrisland. Først giver han en kronologisk Oversigt over alle Stormfloderne og de ved dem foraarsagede Tab fra Aar 1164 indtil 1634; og ved hver Stormflod opregner han Navnene paa de undergaaede Kirker og Byer. Alle disse Navne, hvoraf den største Del ikke forekommer i noget som helst Document og derfor maa betragtes som uhistoriske, finde vi atter paa hans Kaart, og disse forvandles derved til en Art Pulterkammer for alt, hvad en apokryf Historie-skrivning har formaaet — fra Midten af det 12te Aar-

hundrede — at lægge ind i Nordfrisland, og Mejer hilder sig til den Grad i sine egne kunstfærdige Anakronismer, at han end ikke er i Stand til at sige, fra hvilken nøjere afgrænset Tidsperiode hans Kaart ere. De omfatte næsten hele 200 Aar¹⁾, og saadanne Egne som Syderstrand, Norddelen af Øen Sild og store Dele af Horsbøl og Bøking Herreder²⁾, der efter hans egne Angivelser skulle være forgaaede Aar 1164, finde vi derfor paa hans Kaart (fra det 13de Aarhundredes Slutning) Side om Side med endnu tilstedeværende Egne, uden en eneste Antydning af, at de forlængst vare forsvundne. Som bekjendt har han søgt at hjælpe sig ud over disse Vanskeligheder ved under Kaartenes Titel at tilføje „bisz an das Jahr 1240“,

¹⁾ Endogsaa Gaarden Grøngaard, „Gronenhove“, der byggedes af Hertug Hans den ældre 1574 i et ryddet Skovkær østen for Tønder, findes — som J. N. Schmidt har gjort opmærksom paa — paa Mejers Kaart „bisz an das Jahr 1240“. *Annal. f. Nord. Oldk.* 1851. S. 163.

²⁾ Om Vandfloden Aar 1164, hvis Virkninger i Slesvig ellers ere os fuldstændig ukjendte (se Kusz: *Jahrbuch Naturereignisse.* I. S. 8), siger han: Man hält darfur, das in dieser groszen waszerfluth . . . seind 34 Kaspel vnd dörffler verwüstet worden, die ausz einem alten Catalogo also angeschrieben wähen. Paa Pfostelandt: 1. Suderkircke, 2. Telligsboll, Wigberts Capel og 3. Jouisboll. Af Vtholm: Landet Syderstrand med 1. Süderhäuer, 2. Sigbets vel Sigberts Capel, 3. Büsumkirck og 4. Süderstrands Capel. samt af selve Vtholm: 1. Suder Heuer, 2. Viths Capel, 3. Brösum o. a. Af Euerschop: 1. Barnedemohr og 2. Uldsbul. Af Ejdersted: 1. Spallenbuj, 2. Hulcke. Af Nordstrand: 1. Loeckbull, 2. Hanum og 3. Schaldum i „Osterharde“; i Wydricks Herred: 1. Oldlandum, 2. Appelum, 3. Beltum; i Pellworm Herred: 1. Norderheuer, 2. Norderbyll; i Edoms Herred: 1. Niendam, 2. Hadenbull; i Lundboll Herred: 1. Willenboll. I Witscia i Nordvest Herred: 1. Mabberum, 2. Rystum, 3. Berlum, 4. Loegum, 5. Wardyn og 6. Rillum; i Horszbull Herred: 1. Denckelum, 2. Bendum, 3. Mytum; i Bøking Herred: 1. Langtöfft, 2. Wellum, 3. . . (mangler), 4. Toecksbull; i Käert Herred: 1. Humum. — *Renow. Landesbeschr.* S. 364 flg.

men selv denne saa habile Datering har af nærliggende Grunde ikke tilfredsstillet ham; thi Kaartene indeholde adskilligt (f. Ex. König Abells Lager), der først blev til efter den Tid, og Aaret efter Udgivelsen skriver han derfor ogsaa¹⁾, at de skulle give et Billede af Nordfrisland, som det var beskaffent fra Aar 1240 „bisz vber 1300“, men fornemmelig paa den Tid, da Kong Abel af Danmark blev slaaet af disse Frisere ved Myllesborg. Dog derved kommer han kun fra Scylla over i Charybdis; han undgaar nogle topografiske Urimeligheder, men forstørrer de geografiske, idet Landets Udstrækning Aar 1164 kommer til at gjælde lige op til det 13de Aarhundredes Slutning, hvilket med andre Ord vil sige, at den Meijerske Kartografi forholder sig fantastisk til et fantastisk Land.

Den samme Forvirring gaar selvfølgelig igjen i Topografien over Nordfrisland i Slutningen af det 13de Aarhundrede. Denne Topografi, hvoraf jeg senere skal meddele en Prøve, er ordnet nøjagtig paa samme Maade som i Danckwerths trykte Værk, eller som vi saa' den ovenfor ved „Roemds- og Mandusherrith“. Det hele er ordnet sognevis, og Mejer kjender ikke alene Kirkerne Navne, men ogsaa de Landsbyer, der hørte under disse Kirker, og dette Kjendskab strækker sig ikke blot til de Sogne, der muligvis vare til Aar 1300, men endogsaa til dem, der allerede forsvandt ved Stormfloden 1164. Hans Viden kjender ingen Skranker! Og for at faa det hele til at tage sig saa stort og rigt ud som vel muligt, maa disse Kirker og Byer gjøre Tjeneste endnu engang, og uagtet han har slaaet dem ihjel baade 1164

¹⁾ Renow, Landesbeschr. S. 626.

og endnu grundigere 1204¹⁾), bliver han dog nødt til for tredje Gang at tage Livet af dem ved den store Stormflod Aar 1300, og i dette Myr af Navne opstaar der derved en saadan kronologisk Forvirring, at ingen, end ikke Mejer selv, vilde være i Stand til at hitte ud af det. Mejer er langt mere uvidende om, hvad der Aar 1300 var til og hvad ikke, end vi ere det. Allerede dette taler kun i ringe Grad til Gunst for hans Kaart, men ved Slutningen af denne Topografi tilføjer han en Bemærkning, der turde slaa Hovedet paa Sømmet. Han siger nemlig: „Schlieszlichen ist zu mercken, von deren örthern, die forne an den Nahmen mit einem Stern * verzeichnet stehen, die findet man auch bey den friesischen vndt anderen Schribenten beschrieben, die ubrigen aber seind ausz einem Alten *Catalogo*, und auch zumtheil von den Einwohnern dieser örthern dem königl. Mathematico *communicirt* vnd mitgetheilet, wie zuuorn erwehnet, worden“²⁾). Her have vi altsaa Kilderne til hans Topografi: den tarvelige trykte Literatur, der var til før ham, en gammel Kirkefortegnelse og den stedlige Overlevering; — det er det hele! Af den trykte Literatur har han dog kun hentet forholdsvis lidt. I „Nordvestherred“ findes kun 13 af henimod 100, i Bøking Herred ligeledes 13 af over 60 Navne med den nævnte Vedtegning, og de allerfleste af disse ere Navne paa Byer, der endnu ere til. Ligesom ved „Sønder-

¹⁾ Om Vandfloden 1204 hedder det: „Darinnen dieser vorgedachte örther gantzlich ruinirt worden (de i forrige Anm. nævnte), zusambt noch andere 8 Dörffer mehr, unbenennet. Damahlsz auch Wendingsstadt verwustet worden.“ Renow, Landesbeschr. S. 364 flg. Om Vandfloden Aar 1300 se Kusz' anførte Værk S. 19. Han véd intet med historisk Sikkerhed om den.

²⁾ Renow, Landesbeschr. S. 382.

jylland's Syssel⁶ er hans vigtigste Grundlag Kirkelisterne. Af disse har han øjensynlig havt alt, hvad vi kjende, og mere til, men han lægger for Nordfrislands Vedkommende særlig Vægt paa to; disse findes begge afskrevne i hans Renow. Landesbeschr., omfatte hele Bispedømmet og ere indordnede under hans slesvigske Bispekrønike. Den ældste af disse — paastaar han — hidrører fra den 17de slesvigske Biskop Nicolaus¹⁾, der ifølge Dr. Jensen var Biskop fra 1201 til 1216; den opfører i hele Bispedømmet 103 Kirker og 144 Kapeller. Den anden angives at stamme fra Johannes II Bockholt, der — efter samme Forfatter — var Biskop fra 1309 til 1332, og den indeholder Navnene paa 143 Kirker og 131 Kapeller²⁾.

Uden her at ville indlade mig paa en vidtløftig og haabløs Undersøgelse om disse Lister tror jeg dog at burde bemærke følgende. Mejer's Kildeangivelser kunne i og for sig hverken forkastes eller godkjendes, Kirkefortegnelser med disse Forfatternavne omtales ellers intet som helst Sted i Literaturen, Mejer selv meddeler os lige saa lidt noget nærmere om deres Oprindelse, og vi lades ligeledes i Uvidenhed om, ad hvilke Veje de ere komne i hans Besiddelse. Se vi derimod paa Indholdet, opdage vi snart at have Varianter af gamle, gode Bekjendte foran os. Biskop Nicolaus's Liste stemmer paa mange

¹⁾ Nach ihm ist diese Verzeichnusz aller Praeposituren, pastoren, Stätte vnd Kaspelkirchen auch Kapellen von dem Bis thum Schleswich gefunden worden, vnterm dato Anno christi 1242. wie folget. Renow. Landesbeschr. S. 506 flg.

²⁾ Nach seinem Nachgelassenen Catalogo von den Kirchen vnd Capellen in diesem Bis thum Schleswich ist diese jetzt folgende Verzeichnusz anhero ausz eine alten Abschrift eingeführet, wie folget. Ibid. Tallet paa Kirkerne er Mejer's egen Angivelse.

Steder ordret med Johan Harsens *Catalogus vetustus*¹⁾, der, efter alle Kjendetegn at dømme, er forfattet i Midten af det 15de Aarhundrede²⁾, og Bockholts Fortegnelse har en saa slaaende Lighed med „Designatio der Harden vnd Kercken in Frisia Minori oder Nordfreslandt Ao. 1240“, at disse to maa have en fælles Kilde, og den ødelæggende Kritik, der af Dr. H. N. A. Jensen og J. N. Schmidt er bleven rettet imod denne, gjælder derfor ogsaa fuldt ud hin; men netop Bockholts Liste er Mejers gamle „Catalogus“ og ligger til Grund for hans Kaart. Pastor Outzen, der saa ihærdig kæmpede for at rehabilitere Mejer, har ikke formaaet at føre nogen af de før kjendte Kirkelister længere tilbage i Tiden end til Aar 1600. Han har paavist, at Johan Harsens *Catalogus vetustus* i den nukjendte Afskrift stammer fra Joh. Petrejus, der var Præst i Odenbüll paa Nordstrand og døde 1605, og han har gjort det sandsynligt, at Afskriften af „Designatio“ har samme, om ikke en endnu yngre Oprindelse, samt at den er kommen til os gennem Titus Axen, der paa Mejers Tid var Borgmester i Husum. Det er historisk sikkert, at Mejer har kjendt ogsaa „Designatio“, og det ligger i det hele nær at antage, at han har faaet Stoffet til sin Kirkeliste og altsaa til sine Kaart fra Axen³⁾,

¹⁾ Verzeichniz aller Propositurn, pastoren Städe und Carspel Kercken und Capellen, so wannerdags dem Bisschops-Stift Schleswig incorporirt gewesen sin. Ex vetusto Catalogo. in Bibliotheca D. Johannis Harsii nostri invento. Staatsb. Magaz. IV. S. 195.

²⁾ Jensen: Kirchl. Statistik. S. 85 o. fl. a. St.

³⁾ Dieses Verzeichniz lag, wie H. Prof. Falck auch bemerkt, in der Cronsternschen Handschrift von Petrejus Beschreibung von Nordstrand. Vorne aber steht oben am Rande beigeschrieben: „Zu Joh. Petrei Nordstrandia, wl. Axen gehörig“, demselben nemlich Titus Axen, dem Bürgermeister zu Husum, dessen

da „Designatio“ saa vel som Bockholts Liste synes at have været ukjendte for de mere fremragende frisiske Forfattere — som Peder Sax og Heimreich —, der skreve paa Mejers Tid. Forøvrigt gjør allerede Outzen opmærksom paa, at der maa have været flere ældre Kirkefortegnelser over Nordfrisland i Circulation, og sammenligner man Mejers Liste Aar 1300 med den ovenfor anførte Fortegnelse over de ved Stormfloden 1164 ødelagde Kirker og Byer, der ligeledes skal stamme fra en gammel „Catalogus“, kan man meget vanskelig værges sig imod den Opfattelse, at den saakaldte Bockholtske Liste (saa vel som „Designatio“) er opstaaet ved en kritikløs Composition af flere ældre utroværdige Kirkefortegnelser. Men Mejer havde endnu flere Hjælpemidler. Da han var Peter Sax's Lærling og Medarbejder, følger det af sig selv, at han kjender dennes Liste over Nordfrislands undergaaede Kirker og Byer (trykt hos Westphalen I. 1377); ligeledes har han paa et indskudt Ark Biskop Nik. Bruuns Fortegnelse over de Kirker, der gik til Grunde i den store Menneskedrukning 1362, og endelig tilføjer han „einander Erzählung der verlohrenen örther“ ¹⁾. Ved Siden af Bockholts Liste synes han dog ikke at have tillagt disse nogen stor Betydning. Denne ser for Nordfrislands Vedkommende saaledes ud.

Name Titus Axen, 1633, unten auf dem Titelblatt mit derselben Hand, wie auf dem Rande im Buche selbst, steht. Staatsb. Magaz. 6. B. S. 129. — Om Titus Axen som Samler se ogsaa Faleks Heimreich. S. XVII og XXII.

¹⁾ Nik. Bruuns Fortegnelse findes i Renow. Landesbeschr. S. 598 med den Tilføjelse, at Biskoppen havde optegnet disse Kirker i sin „Chronika“. Peter Sax's Liste findes S. 630 og den anonyme Liste S. 631.

Præpositura Eyderstede in Nordfreszlandt.

(De undergaaede Kirkers Navne ere af Mejer mærkede med *.)

Heverschorp.	* 10. Brösum Capel.
1. Tetenboll Eccla.	Auf dem Suderstrandt.
* 2. Adebul Capel.	* 11. Suderstrands Capel.
* 3. Offenbull, submersa.	* 12. Sigberti Capel.
* 4. Barnemor capel.	* 13. Busum Eccla.
5. Königsbull.	* 14. Wolber Capel.
* 6. Juenfleth, submersa.	
7. Osterheuer Eccla.	Eyderstede.
8. Papenbul Capel.	1. Koldebuttel Capel.
9. Gardsande Eccla.	2. Widdeswordt.
10. Cathrinenkirck.	3. Ohlenswordt Eccla.
11. Vldesbull Capell.	4. Tonning.
	5. Kotzenboll Capel.
Vtholm vndt Suderstrandt.	* 6. Alversum Kirche.
1. Tating Eccla.	* 7. Richelszboll Capel.
* 2. Süderhöuets Capel.	* 8. Spallenbull. submersa.
3. S. Peter Eccla.	9. Welte Eccla.
* 4. Vlstorp Capel, vergangen.	* 10. Hilicke vel Hüleke Capel, submersa.
* 5. Boel Kirche, submersa.	* 11. Mylde, submersa.
6. Vrden.	12. Fullerwicke Eccla.
* 7. S. Viths Capel, submersa.	13. Kocktum Eccla.
8. Westerheuer Eccla.	Insul Helgelandt.
* 9. Suderheuer, Untergangen.	1. S. Nicolaus Kirch.
	* 2. Holmbul Capel.
	3. S. Ursula Eccla.

Præpositura Strandensis.

Lundbollharde.	* 2. S. Peter, vergangen.
1. Lundenberg cum suis capellis Boyenbull.	* 3. Wittbow, vntergangen.
	4. Simensberg Eccla.

- * 5. Boyenberg Capel, submersa.
- * 6. Rodekirchen, verwüftet.
- * 7. Marien Capel, Vergangen.
- * 8. S. Johannis Capel.
- * 9. S. Bartholomæus, submersa.
- 10. Wittenbul Capel.

Mursum Herde.

- 1. Mursum Eccla.
- 2. Hamum Eccla.
- 3. Lithum Capel.
- 4. Heresbul Eccla.
- 5. Ebensboll Eccla.
- * 6. S. Michaels Capel.
- 7. Oudenboll Eccla.

Edomsherde.

- * 1. Rungholt Eccla.
- * 2. vnd Niendam Capel.
- * 3. Halgenes Capel.
- * 4. Vthermarfloth.
- * 5. Overmarfloth.
- 6. Obbenbull, vergangen.
- * 7. Ackenbul Capel.
- * 8. Sivertscapel, vntergangen.
- 9. Ilgroff Capel.
- * 10. Christinen Capel, submersa.
- 11. Stintebul Eccla.
- 12. Gaickenboll Capel.

Pelwormharde.

- 1. Pelworm Eccla.
- 2. Pelle Capel.
- * 3. Walthusen, submersa.
- * 4. Hohe Capel.
- * 5. Nordwisch Capel.
- * 6. Suderwisch Eccla.
- * 7. Gormersbull, submersa.
- * 8. Flordebul Capel.
- * 9. Nordheuers Capel.
- * 10. Norderbyl ibidem.
- * 11. Heuerdam, submersa.
- 12. Buphäver Capel.
- * 13. Cathrinen Capel.
- * 14. Schwends Capel.
- * 15. Vedderings Capel.

Beltringharde.

- 1. Eszboll Eccla.
- 2. Rörtbecke Eccla.
- 3. Volgesbull Eccla.
- 4. Timmenbull Capel.
- 5. Occogroff Capel.
- * 6. Redvermands Capel.
- 7. Osterwoldt.
- * 8. Vneckenboll Capel.
- 9. Königsbul Eccla.
- 10. Bupsee Capel.

Wirrichsherde.

- * 1. Euenboll Eccla.
- 2. Olandts Capel.
- * 3. Appelum Capel.
- 4. Grödum Eccla.

* 10. Spickeboll Capel.	* 13. Tocksbul Capel.
11. Dagorbull Eccla.	* 14. Oserwaldt.
12. Fardetofft Eccla.	

(Præpositura Major.)

Sonder Goeszherde (vel	* 9. Vneckenbul, submersa.
Sonder Geestherde).	10. Vseum Capel.

1. Ostenfelt Eccla.

2. Mylstede Eccla.

3. Husum.

4. Schwesing Capel.

5. Hattstede Eccla.

6. Schoubul Capel.

7. Oldorp.

* 8. Wartinghusum, Vergan-
gen.

Nordgoesztharde.

1. Fiolde Capel.

2. Drelsdorp Eccla.

3. Breckling Eccla.

4. Bordlum Eccla.

* 5. Ottesleff.

6. Hioldelundt Capel.

7. Hörne Capel.

8. Bergem Eccla.

Kehrharde.

1. Die Enge Capel.

2. Mathelbew Eccla.

3. Laylundt.

4. Kallum Eccla.

5. Löghum Capel.

6. Brarum Eccla.

7. Kleysboll Capel.

8. Kaldebull.

* 9. Becke Eccla.

10. Hundorp Eccla.

11. Ockseleff Capel.

12. Lecca Eccla.

Stapelholm.

1. Stapelholm Eccla.

2. Schwabstede Eccla.

3. Evelbode Eccla.

4. Beveringshusen Capel.

Det mest ejendommelige ved denne Liste er selvfølgelig Kirkerne paa Syderstrand, paa Helgoland og Morsum Herred paa Nordstrand¹⁾, thi vi kjende ellers

¹⁾ Ogsaa Bisp Nicolaus's Kirkeliste har dette Herred, men med til-
dels andre Kirker, nemlig 1. Mürsum Eccla., 2. S. Michaels Capel,
3. Gaackenboll Eccla., 4. Oudenbull, 5. Entesbul Capel, 6. Heres-
bull. — I Catalogus vetustus findes kun Morsum Hard pro
Morsum Eccla. — S. 637 oplyser Mejer følgende: „Lundbollharde
hat sich in der Groszen Waszerfluth an. 1300 zertheilet, drausz

ikke noget til disse Kirker eller til dette Herred, men vi se deraf, at Mejer, selv for de mest tvivlsomme Afsnit af sine Kaart, har benyttet de samme Kilder, og at han der fortjener lige saa megen eller lige saa liden Tiltro som andre Steder. Han har kun legemliggjort i kartografiske Linjer et Sagnprodukt, der paa en eller anden os ukjendt Maade var skaffet til Veje før hans Tid.

Forøvrigt findes en Del Uoverensstemmelser mellem Listens og Kaartenes Kirker, men et Par af disse hidrører aabenbart fra Stikfejl og en mangelfuld Korrektur. Et af de frisiske Fribjærge nær Tating er paa denne Maade bleven til en Kirke med Navnet Fæyborg, Rottingues i Horsbøl Herred er imod alle Kirkelisterne gjort til Landsby, Rillum paa Sild staar med Borgsignatur paa det store Kaart, som Kirke paa Oversigtskaartet og ligeledes i Mejers Topografi, medens den helt mangler i Kirkefortegnelsen og altsaa ikke kan have nogen anden Hjemmel end Traditionen; det samme gjælder om Kirkerne Althof, Wellum og Etzboll i Bøking Herred, og paa det gl. Nordstrand ere Forholdene saa indviklede, at vi maa udsætte Kritiken til et følgende Afsnit. — Bullum i Horsbøl Herred er hentet fra „Designatio“, og Renetofft vel Horsböll er — overensstemmende med den sidstnævnte Liste — spaltet i to selvstændige Sogne. Paa Bockholts Liste findes ingen Afgudstempler, og det ligger derfor nær at antage, at Mejer har hentet disse fra „Designatio“, lige som han bevislig har forvandlet et Par af dennes Kirker til Landsbyer. —

Hermed ere vi færdige med de Elementer paa

ferner dasz Mordsunharde entstanden mit 6 Kaspel.* Af denne Grund findes Herredet vel ikke paa hans Kaart. Paa Nicolaus's Liste staar Vtholm vel Suderstrand

Mejers Kaart, der — om vi ville være meget høflige — kunde betegnes som de historiske. Alt det øvrige er blevet „den kgl. Mathematiker“ meddelt af Stedets Beboere eller er opfundet af ham selv og hans nærmeste kartografiske Forgænger. Dertil hører i første Linje alt-
saa Landets Omfang, Afgrænsning, Form og hele Articulation, dets Flod-, Sø- og Sundsystem, dets Skove, Borge og øvrige topografiske Details, særlig mange hundrede ellers ukjendte Landsbynavne. Som vi have set, siger Mejer udtrykkelig, at Stoffet er skaffet til Veje paa denne Maade, og for ligesom ret at slaa dette fast kommer han gjentagende tilbage til det samme. Saaledes afskriver han (S. 352) Danckwerths bekjendte Ytring: „So viel nun endlich diese Landt Carten des Alten Nord-Frieszlandes anreichtet, zeuget der königl. Mathematicus Johannes Mejer, dasz er fleiszig den Tieffen nachgefahren, vnd alte glaubwürdige Männer Jeder Zeit zu Gefehrten mit sich genommen, welche ihm die Örter, wo die kirchen vnd Dörffer belegen, ja die gantze Gegend gezeiget haben, woenach er dan die Carten formiret vnd in grundt geleget habe.“ — Eftertidens Kritik har dog ikke kunnet slaa sig til Ro med denne Udtalelse¹⁾, thi da der hos Heimreich forekommer nogle Meddelelser om, at Mejer skal have lavet sine Kaart efter gamle Afrids²⁾, han havde faaet fra en Biskops Bibliothek i Kjøbenhavn (man har gjættet paa Hans P. Resen, der døde 1638), knyttedes derved en Knude, som ingen Fortolkning har formaaet at hugge over, og om end Mejers talrige Kritikere have udtalt en Mening om Kaartenes Paalidelighed,

¹⁾ Danckwerth S. 93.

²⁾ Heimreich: Nordfrisische Chronik. Falcks Udgave. S. 90, 161 o. fl. St.

er det dog ikke lykkedes nogen at paavise Urigtigheden enten af Danckwerths eller Heimreichs Angivelse, og paa dette Hovedpunkt ere deres Undersøgelser strandede. Det forekommer mig imidlertid, at vi nu kunne bevise Rigtigheden af Danckwerths Ytringer; thi idet Mejer i sin nye Udgave af Værket uden noget Forbehold egenhændig afskriver disse Ytringer, gjør han dem derved uigjenkaldelig til sine, og da han i det hele gjentager de vigtigste af Danckwerths tvivlende Forbehold om de historiske Kaart, turde vi vel være berettigede til den Formening, at disse Ytringer — ogsaa i det trykte Værk — hidrøre fra Mejer selv og bør opfattes som retledende Vink om, hvorledes han vilde have sine Kaart opfattede og bedømte. Dermed forsvinder den Dobbeltthed i Danckwerths og Mejers fælles Værk, man hidtil ikke har kunnet forklare, og lige saa lidt bliver der Plads for den uhistoriske og lidet sømmelige Gisning, at Danckwerth skulde have misbrugt sin Stilling som Chefredaktør til at nedsætte sin Medarbejder¹⁾.

Af det her udviklede følger dog ikke, at Heimreichs Ytringer skulde være uden al Værdi; de maa nærmest opfattes som upaalidelige Andenhaands-Meddelelser, der indeholde nogle Kvint Sandhed; thi uagtet Mejer i sit

¹⁾ Ogsaa Danckwerths nedsættende Ytringer om Helgolands Kaartene afskriver Mejer S. 632 og 637. „Der Author der Land Carten Johannes Mejerus hat daon zweyerley vorbilde des Alten Heiligen Landes vorgestellet . . . wie man sie ex traditionibus, sed Humanis, erhalten . . . Sonsten ist zweifelhaftig, ob ausz den Alten zu erweisen, dasz dergleichen Schlöszer alsz Medenblük, Grönenborg, Willeborg jemalsz auff Hilgelandt belegen gewesen, halten auch nicht, dasz an der Jüthen- und Vithenburgen etwas wahres an sey, wollen es doch dahin gestellet sein laszen.“ — Sikrere stod Mejer ikke lige over for sit eget Værk. Se: Geogr. Tidsskrift. 1887. S. 58.

store Opus ingensinde nævner ældre Kaart som sine Kilder, er det dog sikkert, at han for den sydlige Del af det gamle Nordfrisland har benyttet Peter Sax's ældre Kaart og en Del grove historiske Skizzer, der findes i dennes Kaartsamling „Frisia minor“.

Men ogsaa paa andre Steder i Renow. Landesbeschreibung antyder Mejer, hvorledes hans Kaart ere blevne til. Saaledes opregner han ved Bøking Herred en hel Række tildels fantastiske Bynavne, „der ogsaa ere blevne viste den kgl. Mathematiker“ af de egnkjendte Mænd (S. 344), og ved Horsbøl Herred siger han: „Vor vielen vndenckligen Jahren seind alle diese friesische Gegend an der Geehste vnd mit dem Nordstrande Landfest gewesen: Jedoch sollen sich zwieschen diesem Harde vnd der Geehst grosze stehende Awen oder Binnenwaszer, wie wir es nennen, befunden haben, in maszen in der Carte von dem Nördertheile des Alten Nordfrieszlande angedeutet vnd vorgebildet wird“ (S. 341). Saaledes skriver vel næppe en Forfatter, der har et sikkert historisk-kartografisk Grundlag at støtte sig til, og den umulige Deltadannelse, der findes paa hans Nordfrislandskaart, er derfor ikke andet end et Foster af Mejers Fantasi og er bleven til ved hans Tegnepult¹⁾.

Det er hermed lykkedes at tilvejebringe et sikkert Udgangspunkt for Bedømmelsen af den Mejerske Kartografi. Den omhyggelige Prøvelse af Nordfrislandskaartene med Hensyn til Oprindelse, Kilder og Troværdighed, som Prof. N. Falck saa stærkt urgerede 1833²⁾, er nu mulig,

¹⁾ Annal. f. Nord. Oldkyndighed. 1851. S. 164.

²⁾ N. Staatsbürgl. Magazin. I. S. 513.

og jeg skal i det følgende udføre en saadan Undersøgelse for Øen Silds Vedkommende. Jeg vælger dette Afsnit af Kaartene, dels fordi Mejers Fremgangsmaade her fremtræder i hele sin ubundne Frihed, dels ogsaa fordi netop dette Afsnit tidligere er bleven grundigst behandlet ud fra de da gjældende Synspunkter.

Den continentale Skikkelse, som Mejer giver den tønderske Marsk med Sild og Føer (han siger selv, at den var 33 □ Mile stor), er alt tidligere bleven stærkt angreben, og særlig den uhyre Udstrækning, som Øen Sild har faaet paa hans Kaart; thi denne passer kun ilde med, hvad vi ellers vide om Øen eller — støttet til historiske Grunde — kunne slutte os til. Sild nævnes saaledes som Ø i Documenter fra 1141 og 1180¹⁾, i Kong Valdemars Jordebog fra Midten af det 13de Aarhundrede opføres den allerede uden for Herredsinddelingen og kan altsaa ikke den Gang — som Mejer angiver — have udgjort „Nordwesterharde“, og da Jordsand ligeledes i Jordebogen forekommer blandt Øerne, maa Silds Østkyst have ligget betydelig længere imod Vest, end Mejer tegner den paa sit Kaart, og det saa meget mere, som Jordsand, hvis den paa dette Kaart indlagdes paa sit rette geografiske Sted, maatte blive en Del af Mejers Sild eller falde Vesten for „Apper und Knocksee“ eller det nuværende Højersdyb, — i den Grad har Mejer gjort Vold paa Virkeligheden, for at skaffe Plads til sine Fantasier²⁾. Endvidere: Før den store Menneskedrukning

¹⁾ Thorkelins Diplom. I. S. 246. Pontoppidans annal. eccl. I. S. 455.

²⁾ I N. Staatsb. Magaz. I. S. 515 fremsætter Prof. Falck lignende Overvejelser og tilføjer om Jordsand: „Es giebt kaum einen Grund anzunehmen, dass sie damals bedeutend geringer gewesen sey als heut zu Tage“; men det kan historisk godt-

Aar 1362 havde Sild Kirkerne List, Keitum, Morsum, Eitum (senere Westerland), Rantum og muligvis Stedum¹⁾, men hvilket uhyre Spring er der ikke derfra til de 14 Kirker og Kapeller, som Mejer et halvt Aarhundrede længere tilbage i Tiden opfører paa Øen, og dog er selv

gjøres. at Jordsand, der nu er ubeboet, tidligere har været langt større. 1696 var der endnu to smaa Bondesteder paa Øen (Trap), og i Tønder Amts Regnskab 1537 opføres Øens daværende Ejer, Laurits Fresze (under Overskriften Jordsand), med en Skat paa 24 Mark, medens Bønderne i de omliggende Sogne gennemsnitlig betale under 10 Mark, og man kun i de sværeste Marskegne finder større Skattebeløb anførte.

¹⁾ Jensens Kirchl. Statistik. II. S. 545. J. N. Schmidt i Annal. f. Nord. Oldkyndighed. 1851. S. 176. — Den første Spire til Sagnet om Silde mange Kirker kan føres meget langt tilbage i Tiden. I Ulrik Petersens Samlinger (Capsel XII). Geheimearkivet, findes i Afskrift et Register over det slesvigske Domkapitels Ejendomme og Indtægter i hele Stiftet, forfattet i Tiden mellem 1440 og 1460, i hvert Fald i sine Hovedtræk, af „procuratur capituli“. (Et lignende lidt ældre Register er trykt i Script. Rer. Dan. VI. S. 574—591 og i Pontoppidans Annaler II. S. 181—201, men med mange Læsefejl. Smlgn.: Michelsen og Asmussen: Archiv für Staats- und Kirchengeschichte. II. S. 452, 514 flg. og Jensens Kirchl. Statistik. II. S. 763.) I det nævnte Register hos U. Petersen hedder det: „et forsā in Sylt quondam fuerunt 14 parochiæ, modo 4“. — Det turde derfor være mere end et Slumpe-træf, at Mejer netop „gjør“ Kirkernes Antal paa Øen til fjorten, og med denne Oplysning for Øje er det interessant at se, hvorledes Kirkelisterne fra en ringe Begyndelse svulme op til et større og større Omfang. Jeg opfører dem her i deres formodede Aldersorden:

Catalogus vetustus.

1. Morsum.
2. Stedum.
3. Ketum.
4. Rantum.
5. List submersa.
(Eitum mangler.)

Biskop Nicolaus's Liste.

1. Mordsum Eccla.
2. Stedum.
3. Kettum Eccla.
4. Wendingstadt.
5. Rantum.
6. Eytum Eccla.
7. Lystum.
8. Lægum Capel.
9. Wardyn Capel.

dette kun rene Bagateller imod nedenstående Topografi, der findes i Renow. Landesbeschreib., og hvorefter hans Kaart over Øen er lavet.

Die kaspel vnd örther in Nordwesterharde¹⁾.

- I. Mabbelum vel Mabberum kirche. 1. Mabberum, 2. Witum²⁾, 3. Silingsum bei der Sellinger See, 4. Wester Klyffsboll, 5. Klyffsboll, 6. Mabberwoldt.
- II. Ristum Westercapel. 1. Ristum, 2. Sillum beim Sil-lummersee, 3. Hinnum an den Hinnummersee.
- III. Berlumkirche. 1. Berlum, 2. Birgum, 3. Roddum³⁾, Kielholm.
- *IV. Lystum vel Lyst Capel. 1. Listum, 2. Elboll, 3. Odum, 4. Pöbel beim Pöbelsee, 5. Wadtstede vel Wastede, 6. Blydum, 7. Rodding, 8. Osterkielholm.

Bockholts Liste.	Designatio.
1. Mabberum Kirche.	1. Stedum.
2. Ristum Capel.	2. Stinum.
3. Berlum Eccla.	3. Alt Rantum.
4. Listum Capel.	4. Rantum.
5. Knöckbul Eccla.	5. Nistum.
6. Löegum Capel.	6. Keytum.
7. Ketum Eccla.	7. Loegum.
8. Wendingstadt Eccla.	8. Lystum.
9. Eytum Capel.	9. Morsumb Kirch.
10. Hantum Eccla.	10. Wending Statt, ein Fleckken.
11. Mordsum Eccla.	11. Eytum Kirch.
12. Stedum Capel.	
13. Wardyn Capel.	Die Insulen Ostum und Mabberum.
	12. Berlum Capel.
	13. Rodelum vel Rothum.
	14. Mabberum.
	15. Witum.
	16. Rystum.

¹⁾ Med * betegner Mejer de Navne, han har fundtet hos andre Forf.

²⁾ Kirke i „Designatio“.

³⁾ Kirke i „Designatio“ under Navnet Rothum eller Rodelum.

- V. Knöeckbulkirche. 1. Knoeckbul, 2. Frischbul, 3. Knoeckholtz, 4. Mydum, 5. Briderboll.
- VI. Löegum kirch. 1. Löegum, 2. Damerszee, ein Dorff vnd See, 3. Hillidum, 4. Jickum, 5. Dambsterholtz, 6. Tanneriip.
- VII. Keetumkirck S. Severinus. 1. Ketum, 2. Pannum, 3. Holloy am Holloyersee, 4. Wollerholt, 5. *Kampen, 6. *Braderum, 7. Knipbol.
- VIII. Wendingstadt, ein Stettlein an dem friesischen Hafen, wolbewohmet.
- *IX. Eytumkirche S. Niels. 1. Eytum, 2. Wjnnum, 3. Kieptrum, 4. Wiserum, 5. *Tinum, 6. Borgum, ein hoff, 7. Flysee, 8. Bartum, 9. Hinnum.
- *X. Hantum vel Kantum capel. 1. Hantum, 2. Harum, 3. Borghof, 4. *Steinum, 5. Eydum vel Eydrum, ist nun Rantum kirche.
- *XI. Mordsumkirche vel Medsum oder Mordsum. 1. Mordsum, 2. Arresumschlosz, 3. *Archsum, 4. Eitum, 5. Krudtsee (?).
- XII. Rillum ¹⁾ capel am Rillersee. 1. Rillum, 2. Nistum, 3. Schelhorn.
- *XIII. Stedum Capel. 1. Setum vel Stedum, an dem Battsee oder Brattsee, 2. Hirkeboll beim Hollsee, 3. Getum, 4. Hellum, 5. Pandumsee, 6. Krutzdam, 7. Roddum, 8. Panholt, 9. Gapum vnd 10. Hulind.
- *XIV. Wardyn capel. 1. Wardyn, 2. Flidum, 3. Hischholt, 4. Mücklintken, 5. *Hornum, 6. Flydum, 7. *Grimmers, 8. Nibelum, 9. Borgumhoff.

Hir ausz kommen 14 kaspel, ein Stadt, 76 Dorffer vndt 4 Freyhoffe — hält zusammen 188 Boell oder pflüge.

¹⁾ Staar ved en Stikfejl med Slotssignatur paa Kaartet, paa Oversigtskaartet som Kirke, den findes ikke i nogen Kirkeliste: „Designatio“ har derimod Nistum, der hos Mejer opføres som Landsby under Rillum.

Efter alt, hvad vi nu vide, kan der ikke være nogen Tvivl om, at denne Topografi er det oprindelige Udkast, hvoraf hans Kaart ere opstaaede, og det er ret oplysende at sammenholde den med hans ovenanførte Oplysning om hans Kilder. 13 af de ovennævnte Navne hidrøre efter Mejers egen Angivelse fra tidligere Forfattere, men, paa en enkelt Undtagelse nær, ere de tillige Navne paa saadanne Byer, der endnu vare til paa Mejers Tid; de 13 Kirkenavne paa Øen har han — for saa vidt de ikke falde ind under forrige Gruppe — hentet fra Bockholts Kirkeliste, men paa disse to Konti giver dette ikke mere end 20 Navne, og Resten, eller, naar man regner Søerne med, hele 71 Navne har han alt-saa hentet fra den stedlige Tradition, for ikke at tale om den mærkelige Sogneinddeling, der fremgaar af Grupperingen og delvis ved Bækkenes og Vaddestrømmenes Løb kan efterspores paa Kaartet.

For Mejers Anseelse som historisk Kartograf er dette højst ugunstige Oplysninger; thi ihvor detailleret hans Topografi end er, kan man dog ikke tilbageholde sin Forbavselse over den Kritikløshed og den Mangel paa Virkelighedssans, der sætter ham i Stand til at kartere alt dette. Han har kun sit eget overfladiske, hurtig-tegnede Vaddekaart fra 1644, nogle til Dels rent apokryfe Kirkenavne uden al nærmere Stedbestemmelse og en Del løse, sagnmæssige Navneangivelser paa de daværende Vadder; men i kartografisk Forstand véd han intet som helst om Landets virkelige Udseende 400 Aar tilbage i Tiden: om Kystens Form, om Strømmenes Retning, om Søernes Skikkelse, om Skovenes Udstrækning, om Sogneinddelingen, om Kirkernes og Byernes geografiske Sted, — og alligevel giver han os fuld Besked om alt dette,

han karterer Landet, som færdedes han i Angel eller Sundeved, han afsætter Gradnæt og Maalestok, ja, han opgiver endogsaa dets Plovskyld. Den Mand, der i vor Tid bar sig saaledes ad, vilde blive Gjenstand for en alt andet end smigrende Opmærksomhed! Geodætisk set er der end ikke én sandfærdig Linje paa det hele Kaart: det er Opspind og Fantasteri til Hobe, et mærkeligt Udslag af den golde og flade Lærdom, der beherskede det 17de Aarhundrede, ja, hans Upaalidelighed gaar saa vidt, at han end ikke karterer de Egne rigtigt, der endnu ere til og ere forblevne uforandrede; thi hvis man indtegnede det nuværende Sild matematisk rigtigt paa hans historiske Kaart, vilde endogsaa Øens tvende gamle Hovedkirker, Keitum og Morsum, der ligge 30 og 50 Fod over dagligt Vande¹⁾, falde udenfor Øens nuværende Grænse, ude paa Vadderne, og disse Kirker maatte altsaa i Tidernes Løb have udført ganske mærkelige Evolutioner for at holde sig paa det tørre²⁾.

Nogle Forfattere have villet hævde Rigtigheden af Mejers Kaart — særlig for Silde Vedkommende — ved Paavisning af, at en stor Del af hans forsvundne Kirke- og Bynavne endnu ere bevarede i Localbetegnelser paa Vadderne. Ved dette Arbejde have de ladet sig lede af den dristige Forudsætning, at ethvert særegent benævnt Sted paa disse Vadder antyder en forhenværende Boplads eller By, og paa denne Maade er det lykkedes

¹⁾ Faleks Archiv. IV. S. 322.

²⁾ Om Mejers Sjuskeri med de Egne, der ere forblevne uforandrede, findes mange Oplysninger spredte omkring i den trykte Litteratur, og F. Geerz har endogsaa bygget en hel Theori op paa disse Fejl. Se hans Landcharten Nordalbingiens S. 30. Ogsaa ved Helgoland har Mejer baaret sig saaledes ad. Se: Geogr. Tidsskr. 1887. S. 57.

dem at opstille en hel Række „Gjentoninger“ af Mejerske Bynavne. Men de ere ikke blevne staaende derved. Af denne Overensstemmelse have de nemlig ment at kunne bevise, at disse Byer virkelig have været til 1240, at de maa have indtaget en Plads paa de gamle Kaart, som Mejer skulde have faaet fra Kjøbenhavn, og at de altsaa ad denne Vej kunde bevise Rigtigheden af Mejers Kaart. Paa de nuværende Vadder fandt de et Ryst- eller Berlumsand der, hvor Forfatteren havde indtegnet Ristum Westercapel og Berlumkirche, de kunde henvise til et Panderdyb eller Hollohdyb i den Egn, hvor Kaartene henlægge Byerne Pannum og Holloy, og i Mangel af virkelige „villes mortes“ paa de slesvigske Vadder, toge de til Takke med saadanne „Nachklänge“ og naaede en Afslutning paa deres Bevisrække, der tilfredsstillede saa vel dem selv som andre. Det faldt dem ikke ind, at Mejer før dem kunde have bevæget sig i samme Spor¹⁾, at han havde ladet sig lede netop af den samme, om end noget frodigere Tradition, som nu skulde tjene til at retfærdiggjøre ham; trods deres mere end overraskende Held med at finde Parallelsteder bleve de ikke mistænksomme over for denne Documentation af det samme

¹⁾ Efter at have pløjet den vidtløftige Literatur om Johannes Mejers Kaart igjennem — saa righoldig paa haartrukne Gissninger — er det velgjørende at træffe paa nedenstaaende Ytring, der skyldes den desværre for tidlig afdøde slesvigske Topograf J. N. Schmidt: „Rillum eller Riller Sand var forhen Navnet paa en Sandbanke ved Riep- eller Keitumdybet, og Silds Østkyst kaldes Næsshörn, men om dette har Hensyn til forsvundne Byer, der ellers ingensteds nævnes, er dog saare tvivlsomt, ... det kan næsten lige saa vel antages, at de forhaanden værende Navne have givet Anledning til at hensætte de omtalte Byer paa Kaartet.“ *Annal. f. Nord. Oldkyndighed.* 1851. S. 180.

ved det samme, og de tænkte vel mindst af alt paa, at deres hele Bevisrække — saa langt fra at rehabilitere Mejer — endogsaa kunde benyttes i modsat Retning. De gamle erfarne Mænd, der her, ligesom paa Gesten, rejste omkring med Mejer og „viste ham den hele Egn“, kunde lige saa lidt som han selv have nogen begrundet Forestilling om Landets Udseende 400 Aar tilbage i Tiden, og videnskabelig set er det derfor i de fleste Tilfælde aldeles ligegyldigt, om Landsbynavnene paa Nordfrislandskaartene have deres Oprindelse fra Mejers egen Fantasi eller under gunstigste Forudsætning fra de Vaddeskipperne eller Byforstandere, der ledsagede ham. Knöckbulkirche og Wardyncapel blive hverken mer eller mindre historiske, fordi der saa vel for Mejers som i vor egen Tid kan paavises et Knocksand eller en Wardyndal, og fordi der til begge Tider har været lettroende Mennesker, som bildte sig ind, at disse Navne vare Gjentoninger af længst forsvundne Kirker eller andre Herligheder. Det kunde ganske vist tage sig højst mærkeligt ud, at Mejer ved Silds Kyster fandt et Rist-, Mabber- og Berlum-Sand samtidig med, at en ældre Kirkeliste henlagde til den samme Ø en Ristum, Mabberum og Berlum Kirke, og under Forudsætning af, at han var Nordfrislands første virkelige Kartograf, maatte et saadant Sammentræf have en vis Vægt. Men, som vi alt have set, var Mejer ikke denne Egns første Kaartlægger. Mænd som Rollwagen, J. Bernhard Junior, Martensz o. a. havde alt tidligere leveret Kaart over flere frisiske Landskaber, og 1640 tilstillede den danske Officer Johannes Wittemack (Wittemake), Digegreve i Bredsted Amt (Nordgoos Herred), Kong Christian den fjerde sit store Kaart

over Nordfrisland¹⁾, der, som vi have godtgjort foran, for en stor Del er Mejers egentlige Kilde. Ogsaa Mejers Fremstilling af Vadderne er i Hovedtrækkene laant fra ham, og da Wittemack i Listerdybs Udløb nord og vest for Sild indtegner 3 store Sandflak: „De Rüste, Roetsant²⁾ og Barlingsant“, der endog i Tegningen meget nærme sig de Mejerske Omrids (begge ere selvfølgelig i høj Grad Frihaandstegning), se vi, at disse Grunde, allerede før Mejer, vare kjendte i videre Kredse, og at den fantastiske Historieskrivning forlængst kunde have bemægtiget sig dem. Dette finder en bestemt Bekræftelse hos Mejer selv; thi paa hans Kaart over Sild 1644, altsaa flere Aar før de historiske Kaarts Fødsel, indfører han paa Mabbersand følgende sagmæssige Oplysning i lærd Tilsnit: „Hoc loco quondam fuit ingens pagus & Syluula Cædua quæ Anno 1210 Inundatione magna perierunt“, eller med andre Ord: allerede dengang havde Mejer mødt traditionelle Efterretninger om Wendingstadts og Mabberholts Undergang paa disse vestlige Sandbanker, og det ligger nær, at Kirkelisternes Forfattere have støttet sig til lignende Overleveringer.

¹⁾ *Littus Occiduum Ducatus Sleswigensis cum Adiacentibus Insulis Saxoni Grammatico Frisia Minor Dictum . . . delineatum a Johanne Witte-Makio. An. 1640. Det store kgl. Bibliothek.* — Wittemack har ogsaa Haffsand ved Romø; ligesom Mejer selv henlægger ogsaa han Westerhauen (Mejers Königshafen) til den vestre Side af Albuodde, og ikke — som senere Forfattere — til den østlige Indskæring i List; da Mejer personlig har været hos Kong Christian den 4de i Kongehavnen, synes han ikke at have kunnet tage fejl af dennes Beliggenhed. Forøvrigt placere Wittemack og Mejer de faa Navne, de have fælles, paa de samme Steder.

²⁾ Heller ikke nu synes Mabbersand bekjendt. Se: Falcks Archiv. IV. S. 12.

Men den omfattende Parallelisering af Mejerske By-navne med endnu tilstedeværende Vaddenavne giver Anledning til endnu én Bemærkning af ikke mindre Vægt. Alle de Gjentoner, som Booyesen og C. P. Hansen¹⁾ have kunnet opstille, forekomme (Pebel undtagen) paa Mejers forskellige Kaart over Sild i det 17de Aarhundrede, men fortrinsvis paa hans Kaart 1644, altsaa før han havde indladt sig paa den historiske Kartografi, og sammenligner man dette Kaart med hans senere, halvhistoriske Vaddekaart, overraskes man i høj Grad ved at se alle disse Navne forvandlede til Byer eller Kirker i de selvsamme Egne, hvor han fra først af har indtegnet dem. Altsaa have vi ogsaa her det oprindelige foran os. I det følgende anfører jeg disse Mejerske Navne fra det 17de Aarhundrede og tilføjer i Parenthes de Kirker eller Byer, der have eller tænkes at have udviklet sig af dem, og som forekomme paa Kaartene „bisz an das Jahr 1240“, idet jeg forøvrigt henviser Læseren til Booyesens og Hansens Afhandlinger. Ristsand (Ristum Westercapel), Mabbersand (Mabberumkirch), Berlumsand (Berlumkirch), Ellenbogen (Elboell), Udehorn (Udum), Blysiddel, Blydum (Blydum), Wadsted (Wadstede), Holloy (Holloy), Leggehorn (Lægum), Wuller-Marsch (Wollerholt?), Panner Tyff (Pannum), die Knocke (Knöeckbull, Knöeckholtz, Knockum), Nessehorn (Nistum), Eytum Kirkeruin (Eytumkirch), Eytumdiep (Eytum), Steinum (Steinum), Niebelum (Niebelum), Kleine flye, Grosze flye (Flydum), Wardin (Wardyn Capel), Grimers

¹⁾ Staatsb. Magaz. 7. B. S. 792. — Faleks Archiv. IV. S. 17 og fl. a. St.

(Grimers), Loffklintke (Myeklintken), Borg (Borgumhoff), Hornum (Hornum)¹⁾.

Disse Navne havde stor kartografisk Betydning for Mejer, eftersom de vare hans eneste Fixpunkter paa den usikre og slibrige Vej, han vovede sig ind paa; for os have de væsentlig kun biografisk Interesse, fordi de vise os, hvorledes han har skaffet Stoffet til Veje, og fordi vi ogsaa her møde den uhyre Arbejdskraft, lykkelige Samler-evne og alt overvindende Ihærdighed, der vare nogle af Mejers bedste Egenskaber, men som Bevisligheder for hans historiske Kaart have de end ikke den fjærneste Værdi, og da det ikke er lykkedes Mejer saa lidt som hans senere stedlige Kommentatorer at paavise den Art topografiske Støttepunkter for Flertallet af hans Navne, have vi vistnok Ret til at betragte disse som purt og rent Opspind enten af Forfatteren selv eller af hans stedlige Medhjælpere.

II.

Sammenlignes Mejers historiske Kaart over Syddelen med det tilsvarende over Norddelen af Nordfrisland, kan man ikke undgaa at lægge Mærke til flere Forskjhigheder. Allerede Signaturerne ere noget uensartede, men

¹⁾ I Renow. Landesbeschr. S. 344 har Mejer en vidtløftig Destructionshistorie over Sild, Horsbøl og Bøking Herreder. Han opregner først Silde undergaaede Byer med deres Beliggenhed, derefter Horsbøl Herreds, hvorpaa han umiddelbart fortsætter: Und von dem Böckenharde seind dem königlichen Mathematico auch gezeichnet Spieckeboll, Eszwaldt, Hoppum etc. etc., men heri ligger jo, at ogsaa de tidligere under Sild og Horsbøl Herred nævnte Byers Beliggenhed er bleven ham vist. Disse Byer paa Sild falde tildels sammen med de ovenanførte, men de omfatte langt fra hele Kaartets Indhold.

det er dog navnlig Stofmængden, der danner det egentlige Skjælnemærke. Det sydlige Blad er mere fattigt, eller, om man vil, mere ædrueligt. Det Myr af Landshyavnene, af Søer, Skove, Borge o. s. v., der findes paa Norddelen, er her tildels forsvundet, og det synes, som om Tegneren — sammenlignelsesvis — har manglet den rette Detailkundskab til Ejdersteds og Nordstrands antiquariske Geografi. Hans tidligere Kritikere have forlængst været opmærksomme paa disse Forhold, og nogle af dem have ladet sig forlede til meget vovede Gisninger. Saaledes siger J. N. Schmidt: „Jeg antager to Forfattere (til Kaartene), hvoraf den ene og dueligste har været en Sildinger“¹⁾, og Bruun méner, at Fremstillingen paa det nordlige Kaart bærer Spor af en langt ældre Oprindelse end det sydlige, og at hint er en tro Kopi af de gamle københavnske Kaart²⁾; men begge Antagelser ere lige grundløse. Forskjellen hidrører fra noget helt andet. Det kan først bemærkes, at Mejer behandler Topografien over den sydlige Del akkurat paa samme Maade som over den nordlige, han opregner de Navne, der indførtes efter ældre Forfattere, saa vel som dem, der optoges efter Traditionen, og fra hans Side er der ikke nogen tilstræbt Forskjellighed. Men hans Kilder og Hjælpemidler vare meget forskellige. Før 1650, ja, før Heimreichs Tid fandtes saa at sige ingen Literatur om den tønderske Marsk, selv Peter Sax kjendte saare lidet eller næsten intet til Føer og Sild eller til de nuværende Fastlandsherreder i Tønder Amt, og i hans Beskrivelser afspises de med et Par eller højst nogle ganske faa temmelig

¹⁾ Annal. f. Nord. Oldkyndighed. 1851. S. 212.

²⁾ Slesvigske Provinds. Efterretn. 4. B. S. 148.

indholdsløse Sider. Den utøjlede Tradition og Mejers egen Opfindsomhed havde derfor her det videste Spillerum, der udnyttedes efter bedste Evne, men om Nordstrand og Ejdersted vidste hans Samtid alt for meget til, at en saadan Fremgangsmaade ogsaa der kunde bringes til Anvendelse. Kaarttegneren følte sig bunden af en anselig og ret frodig Literatur, Resterne af Landet og Formen for dets Bebyggelse paatvang ham ligeledes visse Realitets-Hensyn, og det var derfor væsentlig kun i Marginen, at han kunde faa Plads til noget af sit eget. Af Grunde, der fremgaa af den følgende Undersøgelse, antager jeg, at „Syddelen af det gamle Nordfrisland“ er Mejers ældste Kaart, at han efter at have udarbejdet dette — væsentlig støttet til Peter Sax — er bleven ført videre nord paa for at ende med „Sønderjyllands Syssel“, og at han under dette Arbejde mere og mere tabte det Fodfæste, han oprindeligt havde i Datidens Literatur. For til Bunds at kunne efterspore de Mejerske Kaarts Oprindelse, er det aldeles nødvendigt at gjøre Rede for hans Forhold til Peder Sax, men ved dette Arbejde komme vi — som paa saa mange andre Steder i denne Afhandling — ind i aldeles udyrkede Egne. Peter Sax's voluminøse Forfattervirksomhed er ingensinde gjort til Gjenstand for en sagkyndig, endsige en kritisk Behandling¹⁾, hans omfangsrige Folianter ere kun lidet overskuelige, de ere tilmed skrevne i en højst besværlig Blanding af Latin og Tysk, og jeg søger deri min bedste Undskyldning, om det i det følgende ikke skulde lykkes mig at faa alt det med, der kunde tjene

¹⁾ Westphalen. I. Seelen: Athenæ Lubicensis. III. S. 147. Falcks Fortale til Heimreich. 1819. Staatsb. Magaz.

til at oplyse mit Formaal. I Aaret 1636 forfattede han en stor Beskrivelse af hele Nordfrisland, der dog ikke — i hans foreliggende autografiske Haandskrift — er ført til Ende; Aaret efter fremkom en Beskrivelse af Ejdersted samt en meget stor Beskrivelse af Nordstrand, der ogsaa omhandler de tønderske Marskegne¹⁾. Ved disse Værkers Udarbejdelse støttede Sax sig dels til tidligere lærde Forfattere (han har en meget vidtløftig Autorliste, der omfatter Navne fra Tacitus til Cluverus, Pontanus, Cypræus, Broder Boysen o. m. a.), til frisiske Lokalforfattere som Iwen Knutzen, Johannes Petrejus, Janus Høyer, Matthias Boëtius o. a., dels til sine egne Undersøgelser og den stedlige Overlevering, og hans Værker blive paa denne Maade et instruktivt Repertorium over Datidens hele Viden om Nordfrisland og dets ældre Chorografi. Paa Grundlag af disse Forfattere og „Catalogus vetustus“ discuterer han med stor Brede Landets ældre Udstrækning og Bebyggelse, og hjulpen af Traditionen udarbejder han endogsaa en egen Liste over de forsvundne Kirker og Byer, der senere tryktes hos Westphalen, men allerede findes i hans ovennævnte tidligste Arbejder. En historisk Kartograf som Johannes Mejer maatte allerede i dette Stof finde meget vidtrækkende Anvisninger. Saaledes siger Sax blandt andet om Nordstrand, at denne Ø oprindelig har været meget stor, at den Anno 985 skal have havt 28 Sogne, at den udgjorde en „conterminirende“ Region med Føer, Wiricks-, Lundenberg-, Sønder- og Nordgest-, Kjær-, Böking- og

¹⁾ Peter Sax's Beschreibung Nordfrieslandes. 1636. Gl. Kgl. S. Fol. 1023. — Eyderstettische Geschichte und Annales Eiderstadiens. 1637. Gl. Kgl. S. Fol. 1025. — Beschreibung des Nordstrandes. Gl. Kgl. S. Fol. 1024.

Viding-Herreder, og han anfører en Række sagnmæssige Træk for ogsaa at bevise, at den i sin Tid har været landfast med visse Dele af Ejdersted. Men Sax gik endnu meget videre. Han ledsager sine Undersøgelser med meget talrige kartografiske Bilag; alene i Bogen om Ejdersted findes ikke færre end 18 for det meste historiske Kaartomrids over Kogenes Inddigning, i hans Nordfrisland 1636 indtegner han Specialkaart over Ejderens, Nordejderens, Treneus, Mildeaaens, Husumaaens, Arlaaens og Heverens ældre Løb, og til Slutning samler han det hele til et stort hydrografisk-historisk Kaart over Ejderens og dens ovennævnte Bifloders Deltaland, der omfatter hele Syddelen af Nordfrisland fra Føer til Ditmarsken og giver Landets ældre fysiske Fysiognomi, saaledes som Peder Sax forestillede sig det. Men den historiske Topografi skjænker han en tilsvarende Opmærksomhed. I „Frisia minor“ 1638 findes et historisk-topografisk Skizzekaart over de undergaaede Byer i Ejdersted, Everschop og Uthholm, i hans „Nordstrand“ 1637 har han et helt Generalkaart over Nordstrands og Ejdersteds gamle Udstrækning og Bebyggelse, i hvert Fald før den store Menneskedrukning 1362, ja, han indlader sig endogsaa paa at give Specialkaart over Pelworms-, Wiricks-, Beltring-, Edoms- og Lundenberg-Herreders ældre Omfang og deres daværende Kirker. Stilles alle disse historiske Kaart sammen, vil der i dette Afsnit af Nordfrisland ikke findes en eneste Egn, som han ikke har skænket et eller flere historiske Kaart; hele Stoffet er lagt til Rette, og der behøves kun en øvet, teknisk dygtig Kartograf — noget Sax ikke var — for at frembringe et historisk Kaart, der i alle Hovedtræk vilde komme til at ligne Johannes Mejers. Herefter

bliver Hovedspørgsmaalet altsaa dette: Har Mejer kjendt Peter Sax's Arbejder, og har han arbejdet videre paa det af denne givne Grundlag? — Direkte kan det sidste ikke godtgjøres, fordi ingen af dem udtaler sig om deres Forhold til hinanden¹⁾, men ved et nærmere Studium af deres Værker, vil det snart blive klart, at de have staaet i den nøjeste og fortroligste Forbindelse med hinanden, at de have hjulpet hinanden, ja endog, at Peter Sax's Kaart ere opstaaede ved Mejers Medvirkning og omvendt.

Som alt bemærket havde Sax ringe kartografiske Anlæg. Hans faa Originalkaart vidne om en plump Dilettantisme, og selv hans Kopier lade meget tilbage at ønske. Efter bedste Evne søgte han at bøde paa denne Mangel ved flittig at indsamle alt, hvad der paa hans Tid forelaa af Kaart over de frisiske Egne, og i hans Værker findes en hel Mængde af samtidige Kaart, desværre i temmelig ufine Gjengivelser. Det er særlig Landmaalerne Johannes Clausen Rollwagen, Johan Behrens, Hans Tetens fra Lunden, Dieterich Martensz, en ukjendt hollandsk Tegner, Anonymen T. R. og Johannes Petrejus, der have forsynet ham med Kaart, samt endelig Johannes Mejer. I hans Kaartbog „Frisia minor“²⁾ anfører Sax

¹⁾ Se Westphalen I. S. 1343.

²⁾ *Frisia minor hoc est Tabula Insularum et Peninsularum tam Majorum quam Minorum juxta Ducatum Sleswicensem in Oceano Britannico sive Cimbrico sitarum* Ao. 1638. Gl. Kgl. S. Fol. Nr. 1026. — Den oprindelige Pergamentsmembran indeholder hovedsagelig følgende Kaart: 1. Insula Helgolandia. Hanc tabulam primum descripsit J. B. Junior. 2. Alia forma Helgolandiae per J. M. Hus. 3. do. do. pr. N. N. 4. Et Profil af Helgoland. 5. Farvede Billeder af Radbod, de frisiske Afguder Phoseta, Jupiter og Vesta. De hellige Jomfruers Fodtrin, Pipersloch etc. 6. Peninsula Eyderstadia, Everscoppium et

desværre for det meste kun Kaarttegnerens Initial, og det er derfor ofte vanskeligt at udfinde dennes fulde

Vthholmium. Hanc tabulam fecit T. R. sumptibus P. S., in istam vero minorem formam redegit J. M. 7. Alia forma Eyderst., Eversch. et Vthh. Hæc tabula descripta est ex Topographia Joh. Clausen Rollwagen. Ao. 1612. 8. Castrum Abelianum. Ao. 1253. 9—11. Kaart over Ejdersted, Everschop og Uthholm efter T. R. 12. In Eyderstadia, Everscoppia et Vthholmio tot loca, pagi et paræcie numerantur amissæ. 13. Hæc est facies peninsulæ Eyderstadia, Everscoppij et Vthholmij, ante adventum Frisorum. Hæc tabula descripta est à J. M. 14. Insula Strandia. Hanc tabulam primum delineavit Joh. Bernh. Junior 1634, ad cuius Autographum ista est confecta. 15. (Insula Strandia.) Hanc vero tabellam olim fecit D^s Johan. Petreius P. Odenb., secundum ipsius exemplar ista est descripta. 16. Pelwormica Harda. Hæc tabula cum 3 sequentibus, ad manuductionem Joh. Bern. J. fabrefacta est. 17. Beltringica Harda. 18. Edomæa Harda. 19. Littus Rungholtinum. 20. Glades Rungholtina. Hæc tabula ex traditionibus Maiorum per *ασ-τοχίας* redacta est in ordinem à N. N., et in hanc formam à J. M. Hus. (Trykt i Slesv. Provinds. Efterret. 4. B.) 21. Ruina aliquot Paræciarum et locorum, quorum nulla hodie extant Vestigia. (Nordstrand.) 22. Stagna palustria Nordstrandia per P. S. 23. Descriptio Insularum aliquot Minorum, quæ Nordstrandiam passim circumjacent. 24. Hæc est facies Insulæ Nordstrandia ante adventum Frisorum etc. (Et lignende trykt hos Westphalen. I.) 25. Insula Foehra et Amera. Hæc tabula est descripta primum à J. M. 26. Insula Silta. Authore J. M. 27. Forma Insulæ Siltæ, antequam Listum ab eâ avelleretur. Anno 1300; prout J. M. præscripsit. 28. Hodierna Facies Hardæ Lundenbergiæ per P. S. 29. Facies antiquior Hardæ Lundenbergiæ. 31. Sudergosica Harda. 32. Suder Marsia. 33. Antiqua forma Sudermarsia. 34. [Bootschlot.] Ex donatione Authoris Dietrich Martensz possidet Petrus Sax. An. 1643 die 14. Martii. Secundum hanc Tabulam Exemplaria ista, quæ aeri nomine P. V. B. incisa, circumportantur, Relatione D. M. facta sunt. (Indskudt paa Pergament.) 35. Boceniana Harda. Hæc tabula concinnata est ex corographijs J. S. 1634. 36. Horsbullana Harda. (Atque tantum de Frisia Minore.) 37. Peter Sax: Abrisz von Widinghard. An. 1650. (Indskudt paa Papir.) 38. [Husum Omegn.] Per Joh. M. Hus. 39. [Husum Omegn.] 3. Paræcias Eyderstat, Sudermarsiam et Lundenberg Hardam. J. M. 40. Ab-

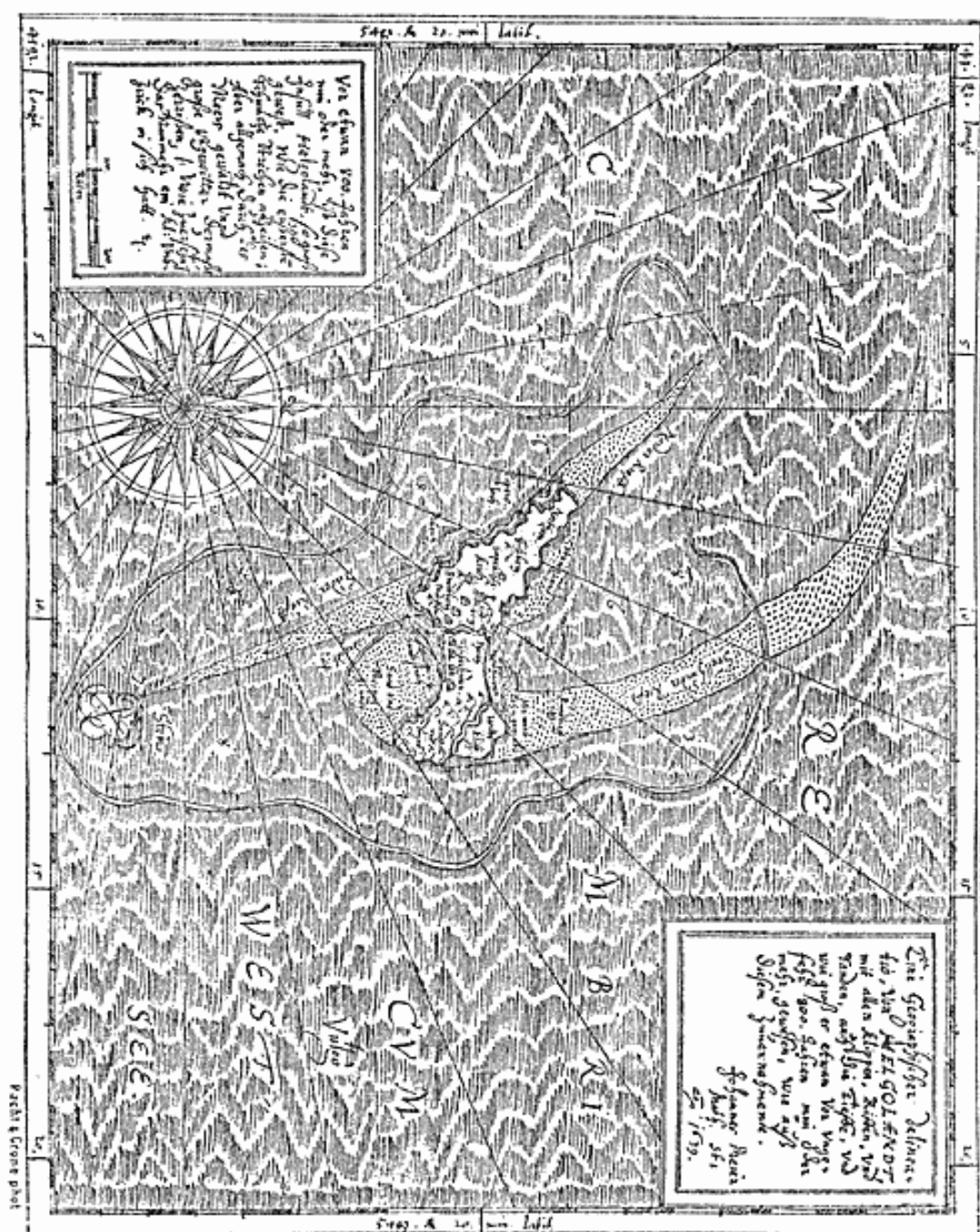
Navn eller at afgjøre, til hvem der sigtes. Dette er saaledes Tilfældet med Initialerne J. M. og J. M. H., der selvfølgelig kunne betyde Johannes Mejer eller Johannes Meierus Husumensis, en latiniseret Form, som Mejer alt meget tidlig benytter, men de kunde jo ogsaa betyde en hel Del andet, og det er derfor ret heldigt, at Sax et Par Steder skriver Joh. M. Hus., der næppe kan sigte til noget andet Navn, og da han ved Kopierne af de samhørende Stapelholmkaart benytter Mærkerne J. M., Joh. M. og J. M. H. i Flæng, synes heraf med temmelig god Sikkerhed at fremgaa, at Johannes Mejer er Forfatter af alle de Kaart, der bære de nævnte Forfattermærker. Af disse forekommer der i „Frisia minor“ ikke færre end 13, og da de alle ere indtegnede i den oprindelige Pergamentsmembran, maa de være ældre end Aaret 1638; men da vi fra anden Side med Sikkerhed vide, at Mejer i Aaret 1636 har indleveret Kaart over nordfrisiske Egne til Hertugen paa Gottorp, og da de her omhandlede Kaart netop beskæftige sig med Helgoland, Ejdersted (i Bearbejdelse), Stapelholm, Svabsted, Husumegnen, Føer og Sild, synes alt at tale for, at det er Kopier af disse

bildung welcher gestalt vormals die Treen, Nord Eyder vnd Milda durch Fresen Kogh, Peters Kogh, Damkogh, Margrethenkogh, Leligheit vnd Dangbull, Tetenskogh, Vithskogh, Obbenkogh vnd Adolfskogh sein gegangen vnd was sie für Einflusze auff Drandersum, Badenskogh, Riesbull vnd Dingsbull gehabt haben. (Indskudt paa Papir.) 41. Via Milstadiana in qua perijt Rex Danie Abel. An. 1253, 18 die Julij. 42. Drandersum. 43. Regio Stapelholmia. Per N. N. Ludim. S. N. 44. Tabula Stagnorum in Stapelholmia sitorum. Ad Exemplar J. M. H. 45. Stagnum Barnense. Ex Collat. J. M. 46. Stagnum Meggiranum, Joh. M. 47. Territorium Svavestadianum. J. M. H. 48. Anglia in Iutia australi. Desuden ere indklæbede Meiers Kaart 1644, nogle trykte hollandske Kaart, et hollandsk Kaart over Ejderen etc.

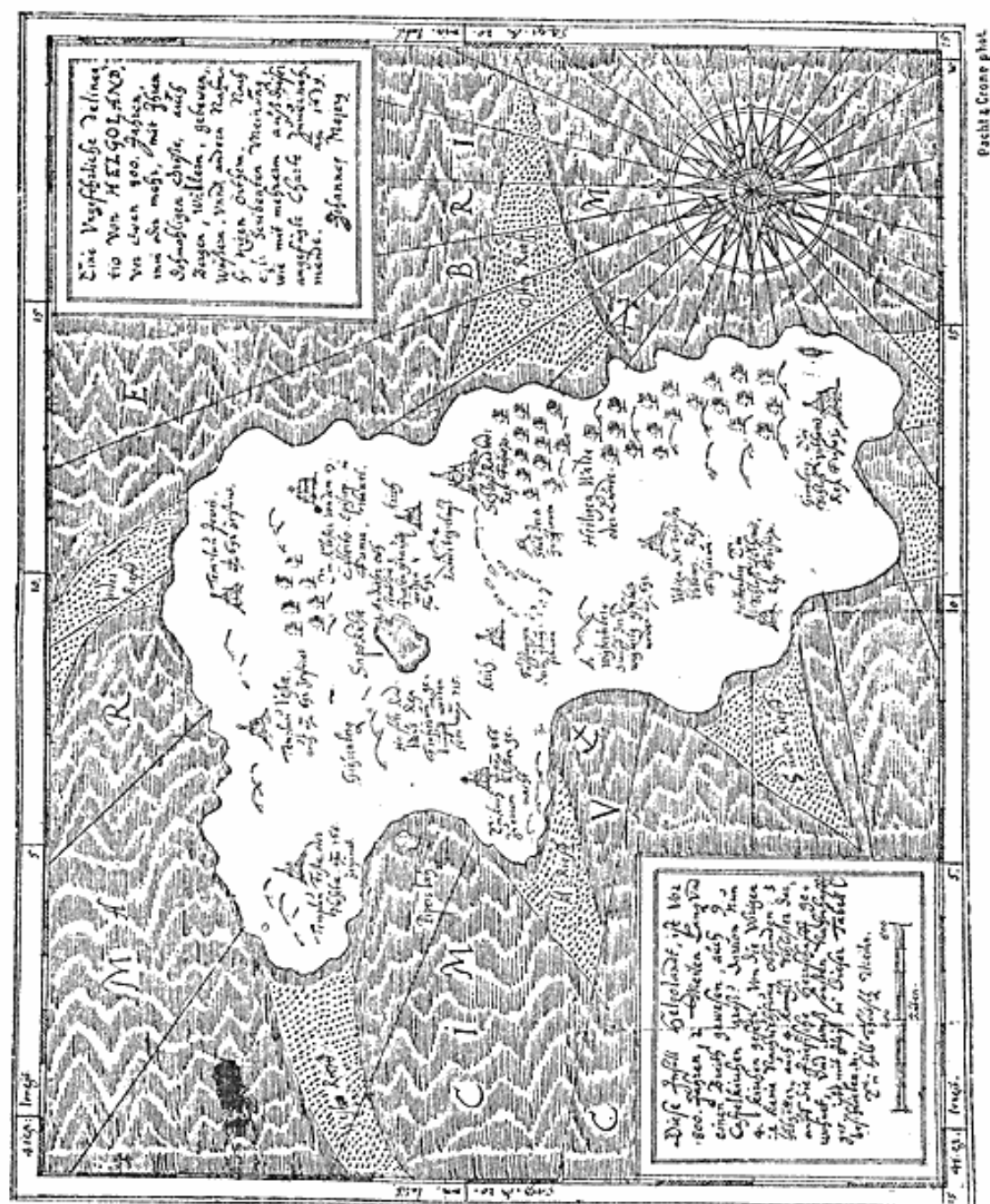
Kaart og altsaa Prøver paa Mejers Begynderarbejder, vi have for os. De fleste ere temmelig tarvelige eller ligefrem slette, men det maa dog samtidig bemærkes, at — sammenlignet med Wittemack og Hollænderne — turde Mejer være den første, der har givet nogenlunde træffende Billeder af Sild og Føer.

Vi have altsaa godtgjort, at Johannes Mejer har været en af Peter Sax's vigtigste Kaartmeddelere, men til Gjengjæld har han saa ogsaa faaet Lov til at udnytte Sax, og der kan ikke være Skygge af Tvivl om, at han har havt fri Adgang til de ovenfor citerede Hovedværker om Nordfrisland som til Kaartbogen „Frisia minor“. Saaledes har han i Aaret 1638 afskrevet Sax's Beskrivelse af Ejdersted, forsynet den med et af sine egne Kaart over Halvøen og indsendt det hele til Hertugen, der forærede ham 6 Rdl. for den havde Ulejlighed¹⁾. Hans Helgolandskaart 1639, der ligeledes fremkom sammen med en Afskrift af Sax's Beskrivelse og indsendtes til Hertugen, er næsten ikke andet end en Kopi af Johan Behrents Kaart, der findes paa den første Side i „Frisia minor“, og hans første historiske Kaart over Helgoland (1639) vise os ikke alene, at han havde Adgang til Sax's Samlinger, men ogsaa, at han var fuldstændig afhængig af dennes Opfattelse, og at han ikke kunde naa' videre end til en rent ud slavisk Illustrering af samme. Han omsætter Sax's Theorier og Postulater i kartografiske Linjer, og paa det hele Kaart findes end ikke et Bogstav eller en Tøddel, der ikke kan føres tilbage til dennes Beskrivelse af Øen eller til de Illustrationer og Kaart, der opbevares i „Frisia minor“. Øens Udstrækning, dens

¹⁾ Se foran Afsnit II.

J. Meyers historiske Kaart over Helgoland, 1639. I. (1/2)

J. Meijers historische Kaart over Helgoland, 1639, II. (1/2)

Bakke- og Skovnavne, dens 9 Kirker, hvoraf kun 4 kunde navngives, Eilbert-Klosteret, de sagnmæssige Kongeborge, Afgudstemplerne, de hellige Jomfruers Fodtrin, Kong Radbods Slot, Wigbertusbjærget — alt findes forud hos Sax, ja, Mejers Afhængighed af sin Mester gaar saa vidt, at han paa Kaartet — konjunktivisk — antyder det Sted, hvor Kong Radbod skulde været døbt, men aldrig blev det¹⁾).

Men dette er af afgjørende Betydning; thi vi staa her foran Begyndelsen til Mejers hele historiske Kartografi og kunne paavise, at denne ganske naturligt har udviklet sig af Peter Sax's Forfatterskab. Hos Sax fandt Mejer en Række historiske Kaartudkast, der illustrerede Beskrivelserne, og da han tillagde de sidste saa stort Værd, at han endogsaa bragte deres Indhold i kartografisk Form, kunne vi vel næppe tvivle om, at han ogsaa har

¹⁾ Se Sax: Beskrivelse af Nordfrisland. 1636. Gl. kgl. S. Fol. Nr. 1023. Thott. 4°. Nr. 1816. Camerer: Nachrichten. I. S. 241 flg. J. M. Lappenberg: Helgoland. Hamburg 1830. De her i Texten meddelte Mejerske Kaart over Helgoland c. Aar 800 ere i høj Grad compromitterende for hans antiqvariske Kartografi. I Landesbeschreibung har han, som bekjendt, ogsaa givet et historisk Omrids af Helgoland Aar 800 og 1300, men ved nærmere Sammenligning mellem disse Kaart vil det ses, at det Omrids af Helgoland, han oprindelig (1639) havde betegnet som et Billede af Øen Anno 800, figurerer i det trykte Kaart som et Kaart over Øen Aar 1300. Forfatteren har ladet den gamle Kontur fra 1639 blive staaende urørt, har der udenom lagt et nyt større Kaart, og saa numereret det ene med Aarstallet 800, det andet med 1300, uagtet de begge, af den samme Forfatter, oprindelig vare tænkte og tegnede som et Billede af den samme Ø til den samme Tid, nemlig Aar 800. Paa denne Maade er det let at lave historiske Kaart! — Forøvrigt henvises til min Afhandling om Mejers Kaart over Helgoland i Geogr. Tidsskrift. 1887. S. 53—55, hvor alt dette findes nærmere udviklet.

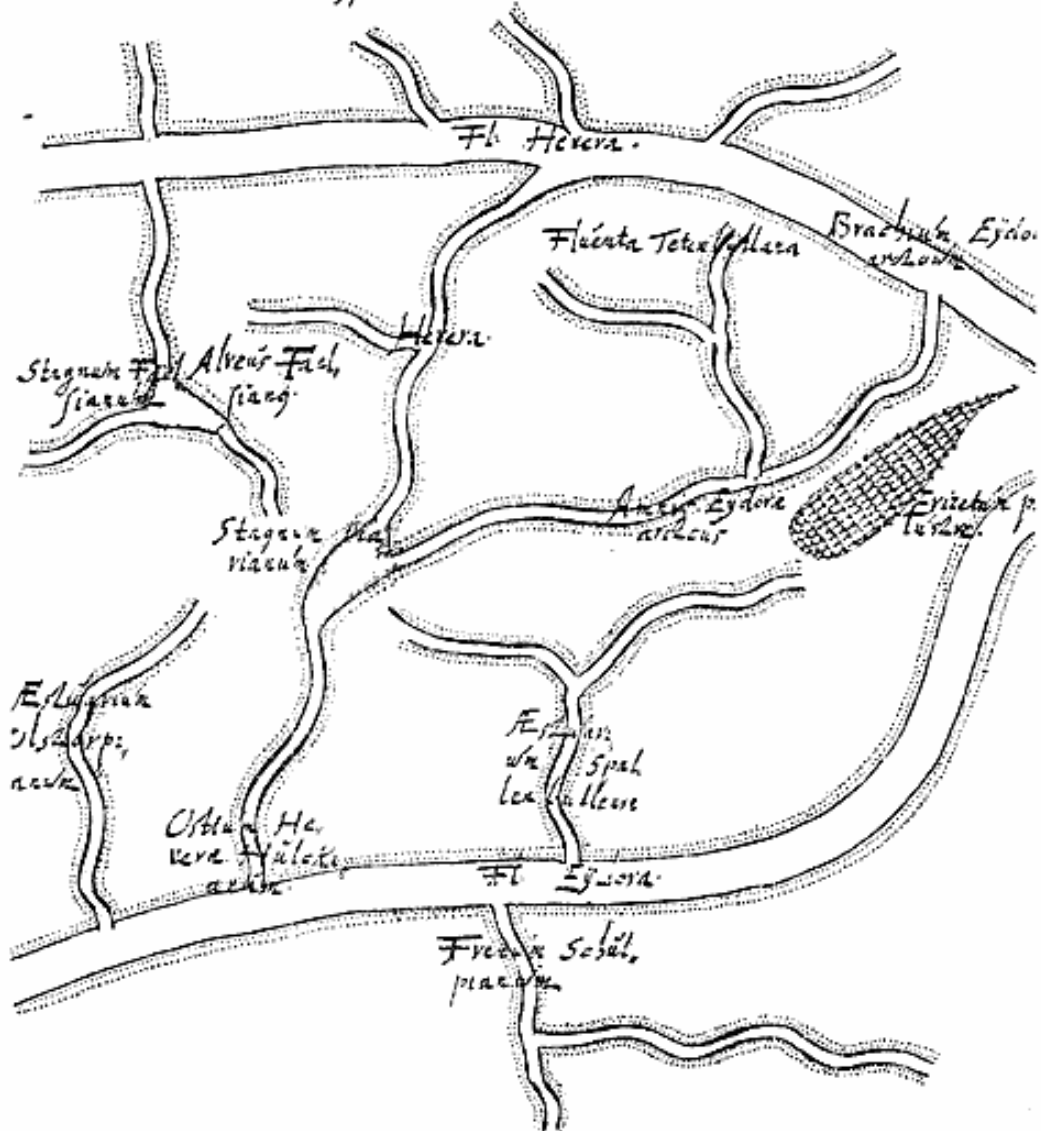
betragtet Kaartskizzerne som sandfærdige, om end grove Omrids af Landets ældre Udseende, og at han ved Forfærdigelsen af sine Kaart kun er gaaet videre i det af Sax anviste Spor. Dette ses endnu bedre ved en Sammenligning af deres Kaart, og i denne Henseende turde Sax's hosstaaende Generalkaart over Nordstrand og Ejdersted før den store Menneskedrukning 1362 have særlig Interesse, dels fordi det viser os, hvor langt han 1637 var naaet frem paa Kaartconstructionens Vej, dels fordi det som Moderkaart til Mejers „Syddelen af det gamle Nordfrisland“ gjør det klart, at dennes historiske Kaart kun er en teknisk dygtig udført Bearbejdelse af Peter Sax, tilsat med de nye Elementer, der kunde hentes fra Kirkelisterne og Traditionen. I Enkelthederne findes stor Forskjel, men ofte taler denne til Gunst for Sax. Saaledes har han med paaskjønnelsesværdig Ædruelighed ladet Landets Afgrænsning mod Havet staa hen i det uvisse, hvor Mejer med rask Haand sætter en Afslutning, og ligeledes har hin langt færre Byer, hvor denne — aldeles som paa sine øvrige historiske Kaart — hober alt tilsammen og søger at gjøre det mest mulige ud af det¹⁾. Men alligevel er Ligheden umiskjendelig. Kaartenes fysisk-geografiske Grundlag, Ejder-

¹⁾ Uagtet Mejer har benyttet alle Kirkelisterne og Sax's Forleg-nelse, indfører han dog paa Nordstrand følgende Byer, der efter hans egen Angivelse kun have Hjemmel i Traditionen: Norderhever Capel, Falum Capel, Bottschluth Capel, Eydum Capel bey Langnesz, Hayens Capel, Garkenboll, Ohdenbull. Som det ses, er altsaa Topografien skødesløst affattet; den opfører i Beltring Herred Nigedam som Kirke, paa Kaartet staar Newdam uden Kirkesignatur, og Redimeth Capel, der kun findes paa Vaddekaartet under Navnet Reydam. Om den Forvirring, der hersker i Herredsinddelingen, er det vel ikke Umagen værd at tale.

steds Ødeling, Sydheverens og Nordejderens Løb mellem Øerne Ejdersted, Everschop og Utholm, Formen af det Deltaland, der opstaar ved Sammenløbet af Ejderen, Trenen, Mildeaa og Heveren, selve disse Floders ensartede Løb og Retning, gjør det — trods Sax's ubehjælsomme Linjer — indlysende, at disse Kaart enten ere opstaaede paa et fælles Grundlag, eller ogsaa, at Mejers Kaart er en Bearbejdelse af Sax's. Der kan anføres Grunde for begge Opfattelser. I „Frisia minor“ (Nr. 13) har Sax nemlig et Kaart over Ejdersteds ældre Udseende, der fører følgende dristige Overskrift: *Hæc est facies peninsulæ Eyderstadie, Everscoppij et Vthholmij ante adventum Frisiorum. Hæc tabula descripta est à J. M.* Dette Kaartudkast er altsaa lavet af Johannes Mejer, men, som hosstaaende Gjengivelse viser, har Peter Sax i det væsentlige fulgt det i sit Generalkaart og endnu nøjagtigere i den hydrografiske Fremstilling af Ejderens Delta 1636¹⁾, og det synes saaledes, at vi kunne komme tilbage til en Samarbejden mellem Sax og Mejer selv ved de første raa Udkast til deres historiske Kaart. Her var altsaa endnu Plads for den Hypothese, at J. Mejer kan have været i Besiddelse af ældre Kaartskizzer, der da skulde ligge til Grund for de historiske Kaart hos Peter Sax, for dennes

¹⁾ Desværre savnes her et meget vigtigt Moment til Bedømmelsen af Sax's Kartografi, nemlig det Kaart, der ledsagede Iwen Knutzens „Kurze Anzeige zu welcher Zeit Eiderstädt landfest geworden“. Knutzen døde i Husum 1612. hans Bog er skreven 1588 paa plattysk, og en højtysk Oversættelse er trykt hos Camerer II. S. 428—496; men her lige saa lidt som i den halve Snes Afskrifter, der ejes af vore Bibliotheker, findes noget Kaart. Derimod omtaler Prof. Falck et højtysk Manuskript med en Kopi af Kaartet uden dog at tilføje, hvor dette Manuskript opbevares (Fortalen til Heinrich S. XVII). — Det turde være ret sandsynligt, at Knutzens Kaart er benyttet af Sax.

Hac est facies. peninsula Eydorladia; Euvrotopp; et
vitholng, arte aduentula Frisionum.

Spala m. b. Gern. ge.

Hac tabula descripta
est, a J. M.

Fremstilling af det gamle Nordstrand, af Søndermarsken, af Lundenberg Herred etc. (Kaaft Nr. 21, 24, 29, 30, 33 i „Frisia minor“), men uheldigvis anfører Sax intet Forfattermærke ved disse Kaaft, efter alt, hvad vi formaa at dømme, maa de derfor betragtes som hans eget Værk, og i Beskrivelserne, hvor han med stor Brede omtaler Flodernes tidligere Løb og Landets Form, anfører han kun de sædvanlige frisiske Forfattere til Støtte for sin Opfattelse. Vi kunne altsaa ikke finde Fodfæste for den fremsatte Gisning, og desuden maa det vel erindres, at selv om Mejer skulde have faaet disse raa Udkast fra andre, f. Ex. fra et Bibliothek i Kjøbenhavn, vilde hans Kaaft derved dog ikke vinde i Troværdighed. Disse Skizzers Oprindelse vilde henstaa lige uopklaret, de ere desuden ganske skeletmæssige og uden topografisk Detail, og de gaa tilbage til et Tidspunkt (før Frisernes Ankomst), hvorom ingen Historie, ja, ingen Tradition kan vide noget, og de kunde derfor lige saa godt have indladt sig paa at give et Billede af Ejdersted paa den 3dje Skabelsesdag, en Tanke, der har foresvævet Peter Sax under Udarbejdelsen af hans Ejdersted. Det eneste svage Træk, der endnu med nogen Ret kan anføres til Støtte for Heimreichs Meddelelser om Mejers Kilder, er Skizzen Clades Rungholtina Ao. 1300 („Frisia minor“ Nr. 20), som i en moderniseret og meget fri Form findes gengivet i Kartonen Rungholt paa Mejers trykte Kaaft. Bruun tillægger den stor Betydning, men det forekommer mig, at der kan indvendes meget imod hans Opfattelse. Selve Paaskriften siger, at den er udarbejdet efter Fædrenes Tradition af N. N. og bragt i nærværende Form af J. M. Hus. 3: Johannes Mejer (Hæc tabula ex traditionibus Majorum per *αὐτοψίαν* redacta est in ordinem à N. N.,

et in hanc formam á J. M. Hus.)¹⁾. Altsaa heller ikke dette Kaartomrids er en Samtidig Tegning af noget sauntidigt, og det er vanskeligt at indse, hvorledes den Mejerske Kartografi kan vinde i Troværdighed ved at støtte sig til saadanne obscure ældre Tegninger, der ogsaa ere udarbejdede efter Tradition. Men desuden er det daarlige Tegn, at Peter Sax, der har opbevaret den oprindelige Tegning, ikke i mindste Maade retter sig efter den, og at selve Joh. Mejer, der stod i et endnu intimere Forhold til den, endogsaa giver et Billede af Rungholtegnen, der i mangt og meget strider imod det ældre Udkast. Han har fundet den interessant og værd at opbevare, men han har ikke skjænket den fuld Tillid og ikke benyttet den paa sit Hovedkaart²⁾. — Vor Undersøgelse af Forholdet mellem P. Sax og J. Mejer er hermed til Ende, og for Fremtiden turde det maaske være mindre rigtigt at tale om, at Mejer har kopieret P. Sax. Dennes Kaart bør snarere opfattes som de raa Brouillons, hvorpaa Mejer har bygget videre. I sin senere Production stillede Mejer sig langt friere og selv-

¹⁾ Om Johannes Mejers historiske Kaart over Nordfrisland. Ved Digeconductor C. Bruun. Slesv. Provinds. Efterretn. 4. B. S. 130—60. Kaartet S. 180.

²⁾ Som bekendt har Dr. Jensen i sin Statistik, Schmidt i *Annal. f. Nord. Oldk.* og senest F. Geerz i sit smukke Kaart over Hertugdømmernes Vestkyst søgt at give en kritisk Revision af Mejers antiqvariske Kaart; men videnskabelig set kan et saadant Arbejde ikke billiges. Hverken Mejer eller Sax vidste noget sikkert om disse længst forsvundne Kirkers geografiske Sted, til forskjellige Tider have de endog givet meget afvigende Fremstillinger af deres Belliggenhed (se navnlig Mejers haandskrevne Kaart over Lundenberg Herred. Gl. Kgl. S. Fol. 714), og heller ikke vi kunne vide noget tilforladeligt om dem. Af disse Grunde maa enhver Revision anses for umulig.

stændigere over for sin Mentor¹⁾. Dennes videnskabelige Tvivl og Usikkerhed anfægtede ham ikke, og hvor han i Beretning og Sagn blot fandt saa meget som en Antydning, var han ogsaa Mand for at give denne en kartografisk Form. Hans dristige, af ingen dybere historisk Indsigt skolede Fantasi, hans kritikløse Tillid til sagnmæssige Meddelelser og hans store tekniske Færdighed have skabt det kartografiske Produkt, der har givet adskillige af det 19. Aarhundredes Lærde saa meget at tænke paa. Hans Kaart over Syderstrand er et slaaende Exempel derpaa. Hos Sax findes intetsomhelst om denne Ø, ja, han siger udtrykkelig, at Syderstrand kun er et andet Navn for Utholm²⁾, og i „Frisia minors“ historiske Kaart lader han overalt Ejdersted ende ved Ulstorp og Ording. Men i Bockholts Liste fandt Mejer Øens Kirker og hos Johannes Petrejus følgende Udtalelser, der tilstrækkelig anviste ham Øens geografiske Sted: „Die Dänen nönnen fast alle Oerter an dem Rande des Meers, Strandt, wie denn etzliche sondere Oerter davon benömet als: Mohrstrandt, Harsiszelstrandt, Wiedrichsstrandt, Nordstrandt, welches auch also zum Unterscheid des Suderstrandes Wannerdags also genöhmet worden, den Osterhever, Westerhever in Eyderstädt; Orden, de Hooge und groten Sande, so darvon Südwestwärts hinaus liegen, die doch schöne Wohnländer gewesen, hat

¹⁾ Dette har jeg nærmere paavist i min Afhandling om Mejers Helgolands Kaart. Geogr. Tidsskr. 1887.

²⁾ F. Geerz's Bemærkning om, at Süderstrand bør søges i Sognene Lundenberg, Simonsberg, Padeleck og Ulvesbøl, samt at Sax skulde have forledet Mejer til at indtegne Øen mellem Helgoland og Ejdersted, er uden al Hjemmel. Se F. Geerz's historiske Kaart over Hertugdømmernes Vestkyst. Berlin 1886. og forskellige Avisnotitser om det samme.

man damals den Süderstrandt genöhmet, als ich aus einem alten Missal in St. Peters Kirchen daselbst habe mercken können¹⁾. Dette var nok for Mejer, og i sin Topografi over det gamle Nordfrisland²⁾ siger han meget træffende: „Diese Insul (Utholm) ist 2 Meilen lang und breith, auch wohl bewohnt gewesen, woran die Insul Suderstrandt fueszfest gemachet vnd angehenget worden“, — en Udtalelse, der næppe kan have nogen anden Mening end den, at det er Mejer selv, der har gjort Øen landfast og hængt den til Utholm.

XI. Mejers sidste Leveaar, hans Gjældsforhold og Død.

I over 20 Aar havde Mejer ført et anstrængt og omflakkende Liv som Kartograf, men efter 1658 opholdt han sig mere til Stadighed i Husum, hvor han ejede et Hus, og hvor hans yngste Søster Anna, gift med Kordegn og Hjælpepræst Scultetus, gik ham til Haande. Ikke desmindre levede han under ugunstige Forhold, og han gik en trist Alderdom imøde. Hans store literære Planer vare bristede med de Ulykker, som Krigen havde paaført Danmark, og der kunde kun være ringe Lyst til at gjennemarbejde det store kartografiske Stof, som han havde sammenbragt, men ingensinde kunde vente at se trykt; kun nu og da beskæftigede han sig i de efterfølgende 16 Aar med Maalinger i Marken, og han levede

¹⁾ Cammerer. H. B. S. 737. Provinzial-Berichte. 1796. S. 330 flg. Af Sax's Skrifter ses det, at denne og altsaa ogsaa J. Mejer har kjendt J. Petrejus.

²⁾ Renow. Landesbeschreib. S. 688.

stadig under Trykket af fortvivlede Pengeforhold. I de første Aar efter Fredslutningen 1660 optoges hans Tid af Retstrætten med Danckwertherne og senere af en Række besværlige Gjældsprocesser for Hofretten i Slesvig. Selv har han næppe været nogen dygtig Økonom, hos C. Danckwerth opnaaede han vistnok ingensinde at faa de Pengesummer udbetalte, som i hvert Fald én Hofretsdom tilsikrede ham, under de herskende usle Pengetilstande viste „Landesbeschreibung“, hans eneste Activ, sig lidet sælgelig, og han klager gjentagende over, at ingen vil modtage Værket som Vederlag for Pengefordringer. Saaledes skriver han under 26de Oktbr. 1668 til Hertugen paa Gottorp, at han ved dette Værk i Sandhed har paadraget sig megen Skade, de højeste Ubehageligheder og stor Gjæld, „eftersom Bøgerne slet ikke ville gaa af“¹⁾, og til den hertugelige Præsident Kielmann klager han i endnu kraftigere Udtryk. Ganske vist bevarede han sin Stilling som kgl. dansk Mathematiker med en aarlig Løn af 200 Rdl., og for et stort Kaart over Danmark og Norge, som han maa have udarbejdet før Aaret 1666²⁾, forærede Kong Frederik den 3dje ham ligeledes 200 Rdl., men under Statens Pungenød og det mod Embedsmændene lidet hensynsfulde Besparelses-system, som Kongen indførte, modtog han hverken sin aarlige Løn eller det nævnte Gratiale. Som saa mange andre maatte han lade sig nøje med tvivlsomme Anvisninger, blandt andet paa Tolden i Ribe, der langt fra kunde tilfredsstille alle de Krav, som stilledes til den. I Aaret 1665 skyldte Statskassen ham 1800 Rdl. eller 9

¹⁾ Statsarkivet i Slesvig.

²⁾ Dette ses af en i Geheimarkivet bevaret Cancelliregistrant fra 1666. Kaartet synes ikke længere at være tilstede.

Aars Løn, og om end Forholdene senere bleve noget gunstigere, idet der i Aarene 1666 og 67 af Tolden i Ribe udbetaltes ham henholdsvis 943½ og 100 Rdl. og i 1669 85 Rdl. af Kolding Maltaccise, havde han dog ved Kong Frederik den 3djes Død 1803 Rdl. tilgode, som det ikke paa nogen Maade havde været ham muligt at komme i Besiddelse af¹⁾.

I en lang Aarrække var Mejer derfor insolvent. Som Følge af Hertugens Privilegium af 15de Juni 1655 kunde han kun sagsøges for Hofretten paa Gottorp, og lige fra 1656 haves derfor en Del Acter, der angaa hans Gjældsforhold. Snart søges han fra Husum for ubetalte Medicamenter og „aqua vitæ“, snart fra Flensborg for Laan, og alene i Byen Slesvig havde han tilsidst en Gjæld til mange forskjellige paa over 500 Rdl. Da han i Aaret 1660 engagerede Advokat Joachim Bolle til at føre Sagen imod Danckwertherne, var hans Kredit saa ringe, at han til denne maatte pantsætte alle sine Ejendele og forpligte sig til at gaa i Gjældsfængsel, hvis Honoraret ikke

¹⁾ Lorenz Tuxens Afregning den 3dje og 18de Juni 1670. — Kongl. May. Mathematicus och Geographus Johannes Meyer tilkommer resterende Besoldning efter Lauritz Jostzens udgifte Afregning till den 2den Septbr. 1665 Penge: 1800 Rdl. Noch tillkommer hannem resterende Besoldning fra dend 2den Septbr. 1665 till dend 1ste May 1670, som er 4 Aar, 240 Dage, aarl. 200 rdl., som beløber imidlertid Penge: 931 rdl. 3 $\frac{1}{2}$. Noch haffuer Kongl. Ma. naad. forærit hannem till et Land Cart af Dannemareck och Norge Penge: 200 Rdl. — Summa folhding: 2931½ rdl. Derimod kortis: Ao. 1666, 21de Marty bekommit aff Riber thold 943½ rdl., 1667 aff dito told 100 rdl., 1669 aff Kolding Malt accise 85 rdl. Summa Kortning 1128½ rdl. — Efterregning tilkommer hannom endnu herpaa Pendinge Jtt tusinde aatte hundrede Trej rdl. — Kong Chr. V.s Rescripter til Kammerkollegiet. Oktbr. 1672.

betalt til de fastsatte Terminer, og under Commissionsbehandlingen af hans og Danckwerths Proces maatte han laane sig frem for at kunne afholde Udgifterne ved Opholdet i Byen Slesvig, ja, da han i Aaret 1667 endnu skyldte Advokat Bolte 20 Rdl. i Honorar, modtog han endog en hertugelig Ordre om at betale inden 8 Dage eller ogsaa at indfinde sig til det foreskrevne „einlager in Christian Jüterbocks hause alhir so lange, bisz er seiner Verpflichtung in allem ein genügen geleistet“. Saa stor var Elendigheden, og ingen kan fortænke ham i, at han besværede Kongen, Christoffer Gabel og andre mægtige Mænd med sine Ansøgninger for ved deres Hjælp og sit retmæssige Tilgodehavende at slippe ud af Miséren. I Aaret 1668 sendte han sin Søster Anna, hvis Mand var gaaet i Borgen for ham for nogle Summer, til Kjøbenhavn for gjennem Slægt og Venner at fremme hans Sager, og ligeledes søgte han at fornaa Kielmann og selve Hertugen til at fremkomme med Intercessionsskrivelser henholdsvis hos Gabel og Kongen, men lige meget hjalp det. Kongen var ubønhørlig, og ved Moratorier og Dilationer maatte Hertugen for en Tid skaffe ham Kreditorerne fra Halsen. Med Rette beklage disse sig over, at Mejer er bleven „so dichhäutig“.

Men under alle disse Gjenvordigheder og trods de største Skuffelser arbejdede Mejer videre. Hans nordiske Atlas, hans Kaartbog over Østindien, de østindiske Øer og Dele af Afrika m. m., hans desværre vistnok forsvundne store Generalkaart over Danmark og Norge (c. 1665) og hans astrologiske Kaart udførtes eller rettegnedes i dette Tidsrum. I Aarene 1666—67 udarbejdede han to ret smukke Kaart over Hamborg-Altona og Grev-

skabet Pinneberg¹⁾, og omtrent samtidig forfærdigede han en Række Kaart for Hertugen paa Gottorp²⁾.

Med Kong Christian den femtes Tronbestigelse op-
randt der en i det hele noget lysere Tid for Mejer.
Under Griffenfelds Styrelse bedredes Statens Pengevæsen
hurtigt, og lærde og kunstfærdige Mænd fandt altid en
velvillig Støtte hos den altformaaende Minister, men des-
uden erhvervede Mejers Brodersøn, Henning Mejer, den
senere Mejererone, sig snart en meget høj Plads i Griffen-
felds Gunst, og da han et Par Aar senere giftede sig
med Christine Schrøder, en Datter af Griffenfelds Moster,
Eva Motzfeldt, og Borgmester Schrøder i Roskilde, vil
det forstaas, at Johannes Mejers Krav ikke kunde savne
Talsmænd paa allerhøjeste Sted, og det saa meget mindre

¹⁾ N. Kgl. Saml. Fol. 875 d. — Grundrysz der Stätte Hamburg vnd Altenah, mit den alten vndt Neuwen Grentzen, wie es in vorigen Jahren gewesen vnd nun sich befindet, zusambt Jhren vmbliegenden Feldern vnd Nahmkündigen örthern. Anno 1667. Curante Joh. Mejero. Hus. Cimb. — For Altona, men ikke for Hamborg findes Gadenættet, og han angiver Grænserne for Aarene 1607 og 1570 samt omtaler en for 1342. — Smstds. findes: Land Carte von der Gantzen Graffschafft Pinneberg mit Uetersen vnd dem Ambte Rantzow oder Bramstede, benebenst der Krempermarsch vnd andern örthern. An. 1667. Det har ikke Mejers Navn, men er med hans Haand. Se ogsaa Joh. Meyers Designation der Graffschafft Pinneberg 1667 (Afskrift). Ny Kgl. Saml. Fol. 368.

²⁾ I Aaret 1669 skriver han til Præsident Kiehmman, at Hertugen gjennem Dr. Olearius har bestilt følgende Landkaart hos ham, som han er ifærd med at udarbejde: „1 vom Herzogthum Schleswig, die andere von Holstein, die dritte gantz Juthlandt, die vierdte von vns bisz nach Copenhagen, worinnem furnehmlich Seelandt, Funia, Lalandt, Falster vnd Möhn, mit vnsern vfern beschrieben wird, vnd soll vor ein Jede 20 Rthl. haben — — vnd wollen Sie hernacher auch Norwegen haben, kan esz auch geschehen, vnd werden I. F. Durchl. sehr nützbahr sein, drausz Sie stets alles fur Augen haben können, wasz Sie nur begehren“. Statsarkiv. Slesvig.

som Secretær Henning Mejer var hans Kreditor og Arving. J. Mejers Ansøgning 1670 om Fornyelse af Bestallingen som kgl. Mathematiker — „eftersom han nu var en herreløs Tjener og i nogle Dage havde vanket omkring som et Faar uden Hyrde“¹⁾ — blev strax bevilget²⁾, og kort efter anvistes ham 500 Rdl. til Udbetaling af Rendsborg Amt³⁾ som Afdrag paa den ældre Gjæld. Omtrent samtidig overdrog Kongen ham forskellige kartografiske Hverv som at kartere Grænseegnen imod Lybek, Travestømmen, Hamborgs Omegn, Egnen mellem Glückstadt og Rendsborg og mellem denne Fæstning og Christianspris, hvor der skulde anlægges en Landevej⁴⁾. For de første af disse Kaart forærede Kongen ham 100 Rdl., da der laa megen Magt paa dem⁵⁾. I Aaret 1673 gav Chr. V ham desuden Privilegium som Almanakudgiver og forbød alt Eftertryk⁶⁾, og da Mejer i Slutningen af 1672 indkom med en lang, paa Dansk affattet Ansøgning om at faa sit Tilgodehavende fra Kong Frederik den tredjes Tid udbetalt terminsvis, bliver der anvist ham til Udbetaling ved Kieler Umschlag for 1673

¹⁾ Sjæll. Indlæg. 1670.

²⁾ Sjæll. Tegnelser. 1670. S. 57.

³⁾ L. Tuxens Afregning. 1670. — Chr. V.s Rescripter til Kammerkollegiet. Oktbr. 1672.

⁴⁾ Intet af disse Kaart synes bevaret. Se herom en Skrivelse fra Mejer af 30te Maj 1672 til Statholderen Grev Fr. Ahlefeldt, og en Skrivelse fra denne af 8de Juni 1672 til Cancelliraad Conrad Biermann i Gemeinsch. Archiv. Supl. II. pag. 8, samt kgl. Befaling til Krigskollegiet af 6te Juli 1672, at Ingeniør G. Hofmann skal kopiere Mejers Kaart over Travestømmen etc. og sende saavel Originalerne som Kopierne til Kongen (Cancelliregistrant). Se endvidere Correspondance fra R. Roland af 3dje Aug. 1670 til den kgl. Regering i Glückstadt (Pinnebergske Archivalia) samt Cancelliregistranter fra 1671.

⁵⁾ Cancelliregistrant. 21de Oktbr. 1672.

⁶⁾ Privilegiet er dat. 28de Juni 1673. — Patentenregister. Fol. 136.

500 Rdl. og for 1674 250 Rdl., altsaa i Overensstemmelse med hans eget Ønske¹⁾. Det var sikkerlig som Tak for alle disse Tjenester, at Mejer tilegnede Griffenfeld, sin „højnaadige Hr. Patron og mægtige Beskytter“, den sidste Almanak (for 1675), han overhoved selv beregnede, og denne udkom først efter hans Død.

Om hans sidste Levetid vide vi forøvrigt saare lidet, ja, hidtil har end ikke hans Dødsaar været bekjendt. I Febr. 1674 udfærdigede han sit Testament og indsatte deri Brodersønnen Hemming Mejer til Arving af alle sine kartografiske Værker, Instrumenter og Bøger, samt overdrog ham Fordringerne paa den danske Statskasse, imod at han skulde tilfredsstille Mejers øvrige Kreditorer og sørge for, at han kunde „hvile som en ærlig Mand i sin Grav“; Broderdatteren Otilia Engberg testamenterede han alle sine „aandelige“ Bøger, og for den store Omhu og Kjærlighed, som Søsteren, Anna Scultetus i Husum, havde vist saavel hans Moder som ham selv i sunde som i syge Dage, skjænkede han hende sit Hus²⁾. Dette Testament indsendtes til kgl. Bekræftelse, og under 15de Oktbr. 1674 udstedtes kgl. Konfirmation paa „afgangne Joh. Mejers gjorde forskriffuelsze“. Han er altsaa død i Mellemtiden, men vi kunne endnu komme hans Dødsdag en Del nærmere; thi den 26de Juni 1674 skriver Henning Mejer i en Ansøgning til Kongen: „Som Eders Kongl. May^{tz} Mathematicus min Farbroder Johannes Mejer nu i disse Dage ved døden er afgangne oc saa slette middel

¹⁾ Ansøgningen findes i Chr. V.s Rescripter til Kammerkollegiet. Oktbr. 1672. Se ogsaa Sjæll. Tegnelser. 1672. S. 251. Kongens Resolution i Deliberations Protokol. III. S. 88—89. Prospective for Umschlaget. 1673, 1674.

²⁾ Originalen findes i Sjæll. Indlæg 1674 og den konfirmerede Afskrift i Sjæll. Register. 1673—75. S. 320.

sig efterladt, at der icke findes hvorfor mand hans Jordefærd Kand Bekoste, langt mindre hans Creditorer fornøye; Saa beder ieg allerunderdanigst Hans May, aller-naadigst Wille tillade, at dend ringe rest, som hand hafver hos hans May, at fordre, motte til hans begravelse og Creditorers fornøyelse blive afdragen^{a 1)}. Joh. Mejer er altsaa død i Midten af Juni 1674.

¹⁾ Chr. V.s Rescripter til Kammertkollegiet. Aug.—Decbr. 1674, og Kongens Resolution dat. 13. Aug. 1674 paa Ansøgningen i Registerbog over Breve til Rentemesteren. 1672—1675. Henning Mejer skal Tid efter anden, „saa vidt midlerne det kunne taalle“, udbetales afgangne Joh. Mejers efterstaaende Løn. Om Mejers sidste Levetimer se: J. M. Kraft anf. St. S. 155.